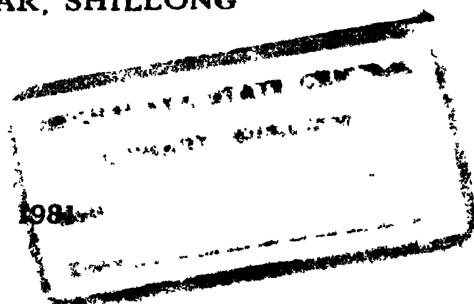
PHRATYLLI KI ESE

WEBSTER DAVIES JYRWA

PHRA TYLLI KI ESE

FIRST EDITION—1981

PRINTED AT
KHASI JAINTIA PRESS
MAWKHAR, SHILLONG

WEBSTER DAVIES JYRWA

PHRA TYLLI KI ESE

LA PYNMIH DA U NONGTHOH

KI SKER

SHIKYNTIEN NA U NONGTHOH

Katba nang mih ki sngi ki snem, ngi iohi ba kiei kiei baroh ha ka sla pyrthei ki kylla; ym namar ka jingkylla ba katto katne jong ka mariang hi hynrei ba la pynkylla ia ki da u briew kat kum ka jingbit jong u. Nangta haba kine kiei kiei ki kylla na kaba ju long, ka rukom im jong u briew ruh ka kylla, kumta kiei kiei kiba u ju mlien ban leh ha kawei ka por, um leh shuh ia ki hynrei u sdang da kiwei pat. Kumjuh ruh ki jingmut jingpyrkhat jong u.

Ban tip ia kiei kiba u briew u ju leh ha ki por ba la lah ne ki snem kiba mynshuwa, ka long ban buh ia ki ha ki jingthoh. Shibun kiei kiei kiba ki kpa tymmen jongngi ki ju mlien ban leh ne ka rukom im jong ki hyndai, ngim tip shuh namar ym shym la buh ia ki ha ki jingthoh. Tang katto katne ngi tip bad kata ruh ka long na ki kot ba la thoh da ki katto katne ki nongthoh bad ia kiba bun la shu ia tip pateng na ki jingiathuh khana kiba la shu bteng na kawei ka por sha kawei pat.

Ha kine ki phra tylli ki Ese nga la pyrshang ban thoh khnang ban sah kynmaw, ia ki katto katne kiei kiei kiba long ki bynta ka jingim jongngi bad kiba ngim ju kham mlien shuh ia ki bad lehse suki suki kin sa jah noh na ka jingkynmaw jongngi. Mano ba lah ban tip ba bun na kine kiei kiei ki lah ban wan biang ha ka dur kaba thymmai bad kan long ka burom ia ka jaitbynriew jongngi lada yn don kiba ong ba kum kine ki la ju don ha ka ri Khasi Pnar jongngi.

Kumjuh ruh ia ki khanatang ne ki kam kiba khraw jong ki kpa tymmen jongngi la dei ban buh ha ki jingthoh, kiba hadien habud, kin long ki spah bah ka jingtip ia ki samla kiba mynta bad ha ki pateng ki ban wan.

Nga pynpaw ia ka jingsngewburom ia I Bah C. Wolflang ba i la ai ka jingkynthoh lamphrang bad ia ki para nongshna jingrwai — I Bah Hebres Marbaniang, I Bah E. Brektist Wanswet, I Bah Oscar Wallang, Bah Chedrak Jyrwa, I kong Listimai Syiemlieh kiba la shah ianga ban buh kawei kawei na ki jingrwai jong ki ha kawei na ki Ese bad nga la pynrung ia kawei ka jingrwai ba la shna da u paralok baieit U Bah H. Teslet Pariat (Bam kwai ha dwar U Blei) kum ka jingkynmaw ieit ia u.

Khadduh nga pynpaw ka jingsngewnguh ia ka Sorkar Jylla (Education Department) kaba la ai jingiarap ha kaba shon ia kane ka kot, hadien ba la ibit ba kane ka kot kan mih paitbah.

Khublei

Webster Davies Jyrwa

Dated Shillong
the 8th Dec, 1981.

LA KTIK TIAK

I Bah Webster Davies Jyrwa I la pyrshang ban buh ha ka jingthoh ia ki katto katne kiei-kiei kiba sngewtynnad bad kiba pynsngewtynnad ban tip bad ban pynkynmaw ia kito kiba la tip. Ka ju long ka rukom ha kano kano ka Ri bad ka jaidbynriew ba ki por jinglong khynnah bad ki rukom ialehkai ki pher na kawei ka por sha kawei pat. Bunsien bunsien hi ruh kine ki jah bad ki kylla kat kum ka jingiaid jong ka por. Hateng hateng pat kine ki wan phai biang hadien bun bun pateng. Kumta kiei kiei kibà rim jong ka juk ba la leit ki kylla long kiba thymmai ia ka juk kaba dang wan. Dei hangne ba ka wan kata ka tyllun shalyntem kaba thymmai ia kiei kiei kiba rim.

Ngim ju iohi shuh ia ka jingialehkai 'Randose' ne ia ki khynnah kynthei ba kin ia leh 'Ia-hai'. Ka pynher kot kudi te ka dang don tangba ka la tlot. Kham bunsien la pynher da ki khynnah kiba dang khyllung bym pat nang pynher bha. Ki dukan die kot kudi ba la shna lypa ruh kim ju don shuh, ki kot kudi kalain-ia-ot ruh ym kham iohi shuh. Mynno mynno te ki rangbah ruh ki ia tyllun shongshit lang. I Bah Webster i la pyrshang ban buh jingkynmaw ha ka jingthoh ia ki jingialehkai ba la leit. Nga ngeit kan iarap ia ki longdien ba ha kawei ka sngi, uwei ar hangne hangtai Un sa shah ktik ban ialeh biang. Kan long kaei kaei kaba sngewtynnad.

Ka iasiat marble ruh mynshuwa da ia tih thliew. da ia 'shuki' bad da ia 'dunu'. Hadien mih sa ka ialeh 'ring', mynta pat sa ka iasiat 'saw-sien'. Ki khynnah ki long hi ki kpa ka jingshem buit, ki thaw rule hi bad thik ka iaid beit Lada ym don kum I Bah Webster ba thoh ia kine, hato ngin ia klet noh?

Nalor ka pynher rusni, ka khwai doh bad ki sur jingrwai, don ruh ka jingthoh shaphang ki lum bad ki kshaid kiba don la ki khana, ki dieng ki siej bad kumno ki pynmyntoi iangi bad kumjuh shaphang ka Jylla Meghalaya bad ia ki jingphylla ha ri Khasi jongngi. Ba ioh ngi klet, ngi dei ban ia tip. Ki riewtymmen hyndai ki iathuh khana ba ki iabeh skei ha Laitumkhrah ne ba ki iarep kba sharum Iew Shillong (Laitumkhrah), hynrei ym da tip bniah namar bym don ba thoh. Ia ka Jatinga ngi ju iohsngew kumno ba ki sim ki ia wan noh iap ha ka ding wat haduh mynta ruh. Kine ki sim kin lut ha kawei ka por ne kin nym wan noh iap shuh. Lada I Bah Webster im thoh, ngam sngewphylla ba tang hadien khyndiat por ngin klet noh ia ka Jatinga bad ia kane ka jingjia ba phylla. Kumjuh ruh ia u briew uba khraw, U Lakhon Bang Suchiang uba la seng ia kane ka shnong

Kine ki jingthoh I Bah Webster ki long kiba ai jingtip ia ki bym tip, kiba pynkynmaw ia kiba la klet bad lehse ki ban pynpyrkhat ruh ia ki longdien ban khyllie im biang ia kiba la jah ne la jan jah. Ka pynkynmaw ruh ia

ngi ba naduh mynshuwa, ki khynnah bad ki samla jongngi ki don la ki jong ki jingyynbyrngia (recreation) ban pynthymmai bor ïalade. Kynhun kynhun, kynthei, shynrang khlem pynsyrwa ei ia ka pot ha ki rukom jinglehkmen kiba pyntroin ne pyñjot ïalade. Dei hangne ba ki nongialam jong ka Ri India kum u Pandid Nehru U ong ba ngi ki riewlum (Khasi) ngi long kiba nang ban lehkmen. Ka Bam-khana ryngkat ka ksing ka dhah, ka pynher rusni bad ka riam bula ki pynrkhie shaw shi shaw bad ka pynkmen. Kine ki pher na ki 'hiking' ka juk mynta ne ki parti ba sngew saitmet. Mano kein ba kham stad? Ki longdien ne ki longshuwa? Ka bha ba I Bah Webster I la thoh ia kane ka kot. Ka pyni kumno ki im ki khynnah bad ki samla mynshuwa bad kumno pat mynta. Ki dang don shibun sa kiwei patka ialeh 'Niew-Maw', ka Ialeh Mawkynting bad kiwei kiwei sadhai bad kyrhai ha la ri. Ki kmie ki kpa bad ki tymmen ki san ruh ki sngewtynnad bad ki shngain ia la ki khun ki pyrsa ba ki ia don lymbung ha ki pyntha bad madan ialehkai.

Naduh hyndai ki khun Khasi,
Ki don ki sap lehkai;
Teng haba pyrkhat ia ki,
Ngi shem ba ki kham shai.
Da kumta kein ka met ka khlaiñ,
Jingmut ka khuid kdar kdar;
Ba ki iaid beit, kim iaid kyllaiñ
Bad kim ju leh pathar;
Shano ki khun samla ka Ri,

Ia ki ym donkam wad;
Namar ki dei ki khun tipsngi,
Shisur ki im pynngad.
Tang ha pyntha ne madan shnong,
Lymbung ki lehkai lang;
Jaijai ki im, kim ke berong,
Ki bam ka lyer ba-bang.

La ktik mynta ia ki rukom ialehkai ki khynnah Khasi. Ka long kaba myntoi bad kan kham myntoi shuh shuh lada don ki khynnah samla ki ban pynkhie im biang ia ki sa shi wat. Ngan nym kren shaphang ka 'style' thohnga lehnoh ha ki nongpule. Hynrei kaba nga mut ban ong, lada phi kwah long nongthoh, thoh. Lada ngim thoh ngim tip kumno ngin thoh lane katno ngi nang thoh. Uwei pa uwei u don la ka jong ka sap thoh. U Milton haba u thoh u sah nam artad ba ka mih ka 'Miltonic simile' ha ka Rhetoric. Don uba pynmih poetri ha la ka jong ka Khasi Prosody bad tip kiwei ki ong kumno. Haba la don ba thoh la dei ban don ba kynthoh bad haba la kynthoh yn don pat ki nongkynthoh halor ka jingkynthoh. Dei da kumta ngi roi. Nga kynmaw shisien, haei re haei, haba u nongbatai u la batai ia kawei ka Phang ha ka Metaphysics, mih uwei uba ong 'please explain your explanation'. Batai keiñ mynta ia ka jingbatai I Bah Webstar khnang ban roi ka thoh ka tar.

Nga ai khublei ia I Bah Webster Davies Jyrwa ha kane ka jingpyrshang jong I namar ba i la pyniuh tdong bsieñ ia ngi. Balei? Ka

daw ka long ba ngi la ia myllen eh ban tih tang ia ki kpep ki hyndai ia kiba ngim iatip bha shuh namar ba ngi la iakwah tip than, haduh ba teng teng ngi la iasaid 'batip para bymtip. Ngam ong ba kane ka sniew, ka da bha shibun hynrei ia kiei kiei kiba ngi dang iatip bha bad ba ngi dang ialehkai ne iohi dang khynnah ngim ia poi kynmaw ban thoh. Lada ym don kum I Bah Webster iba ka bor tipthuh jong i ka pynkynmaw ia i, ki longdien jongngi ruh kin hap ha kajuh ka apot kumba hap mangi - ban said batip para bym tip. U nong-thoh (Bah Webster) u dei hok ban ioh ka iaroh. Ngam pynroh ia u hynrei nga iaroh namar ba u la thoh - ia ka hynnin ym ia ka hyndai. U Bah Webster Davies Jyrwa, ha kane ka kot, um dei u 'reid-lymbung hynrei marwei u jngi ha la ka bor - tipthuh bad u pashat ia ka Phang kaba thymmai, kumba la kdew sha khmat, ia ka Hynnin, ym ia ka Mynnor. Ai un nang iaid shaphrang.

Khublei,

C. Wolflang,
Director,
S.C.E.R.T., Meghalaya.

Dated. Shillong,
The 24th Nov. 1981.

Ka Jylla Meghalaya bad ki rukom im ki Traishnong jong ka

Ia ka Jylla Meghalaya ka bym pat pura (Autonomous state) la pynlong hapoh ka Jylla kmie ka Assam ha ka artarik u bnai April khad-khyndaispah hynñiewphew. Dei haduh u bnai January arphewwei tarik jong ka snem khad-khyndaispah hynñiewphewar ba la pynlong Jylla pura ne full fledged state ia ka Meghalaya.

Ka ktien "Meghalaya" hi kam dei ka ktien Khasi Pnar ne ktien Garo. Ka dei ka ktien Sanskrit bad ka mut "Ka jaka shong jong ki lyoh".

Ka Jylla Meghalaya ka long ka ri kaba dap da ki lum kiba kup da ki khlaw kiba jyrngam, ki wah kiba sngur bad ki kshaid kiba itynnad. Ia ki khlaw la pynlong da ki dieng kiba laiphew jaid kum ki diengkseh ha ki jaka ba khriat, kata ha ki jaka lum kiba jrong bad ki diengmet ba bun jaid ha ki jaka kiba kham syaid. Hapoh kine ki khlaw ki shong ki mrad kum ki hati, ki masikhlaw, ki bthong, ki sier, ki skei, ki sniang, ki 'labah, ki 'labasa, ki dngiem, ki shrieh, ki tngaw bad ki huleng, ki diengkhied, ki bsbad, ki brai, ki syllih bad kiwei kiwei ki jaid mrad kiba bunjaid. Hangne ki shong ruh ki sim kiba lai-phewjaid kum ki kohkarang, ki kyrngem, ki lyngdkhur, ki paro khlaw jyrngam, ki klew, ki syiartung, sylarbri, ki symtkhiar, ki pukwiah,

ktieh, ki 'langwarkaw, ki slang, ki rynniaw, ki puhdieng, ki khroit, ki korklia, ki sohlyngngem, ki simsohphoh, ki simtyngwieng, ki sim syiem, ki paitpuraw, ki simsier bad bunja'd ki sim kiba heh bad kiba rit ha la ki rong ki rong kiba itynnad. Ha ki khap jong ki tnad dieng ki mih ki 'tiewdieng kiba itynnad bad kiba kordor shibun.

La ker ia ka Jylla Meghalaya shaphang shatei bad mihngi da ka Jylla Assam, shaphang shathie bad sepngi da ka Bangladesh bad ka District Goalpara jong ka Jylla Assam.

Ka jingheh jong ka Jylla Meghalaya ka long arphewar hajar bad sawspah phraphewkhyndai square kilometre. Ka Jylla ka kynthup san tylli ki district, kata ka East Khasi hills (5196sq.Km), ka West Khasi hills (5247sq.Km), ka East Garo hills (2603sq.Km), ka West Garo hills (5564sq.Km) bad ka Jaintia hills District (3819sq.Km).

Ka jingkhriat jingshit ka long kaba shu biang. Ha ka por shit kam da shit eh lait tang sha ki jaka sha ki thaiñ Bhoi bad thaiñ War kiba long sha them bad ha ka por tlang ruh kam da khriat tasam eh lajt tang ha ki jaka ba sangam bad ba kham kynjang. U slap u jur bha bad ha ki jaka kiba shaphang shathie u slap u hap haduh sanspah insbi tam ne duna shisnem shisnem, kata kum sha ki thaiñ Mawsynram bad Sohra.

Ka nongbah jong ka Jylla ka long ka Shillong kaba ju tip kum ka Syiem jong ki jaka ri lum ha ka jingitynnad bad ka jingpyngad. La ju khot ia ka ka kper jong ki syntiew na ka jingbun ki syntiew kiba itynnad bad ba iewbih bad ka Scotland ka ri Mihngi ha ka jingithiang ki madan phlang kum ki madan Golflink bad kiwei kiwei. Ka Shillong hi ka long san hajar phut ka jingjrong ne na sla duriaw.

Kat kum ka jingkheiñ census ka snem khadkhyndai spah phraphewwei, ka Jylla Meghalaya ka don ki nongshongshnong haduh khadlai lak arphewhynñiew hajar bad phra spah hynñiewphewsaw. Hynriew lak hynñiewphew phra hajar phra spah phraphewlai ki shynrang bad hynriew lak sawphewphra hajar bad khyndaispah khyndaiphewwei ki kynthei.

Ha Jaiñtia hills ka jingbun ki briew ka long shilak sanphewsaw hajar arspah khyndaiphewar, ha East Khasi hills ka long Sanlak phrahajar sanspah arphewkhyndai, ha West Khasi hills ka long shilak hynriewphew hajar shispahsanphew, ha East Garo hills ka long shilak laiphewsan hajar phraspah hynriewphewsan bad ha West Garo hills ka long laïlak hynriewphew khyndai hajar shispah laiphewkhyndai. Ka jingdon ki briew kat kum ka Census 1981 ka long sanphewkhyndai ha ka shi square kilometre.

Ka nongbah Shillong jong ka Jylla Meghalaya kaba kynthup ia ka Municipal, ka Canton

ment, Mawlai, Nongthymmai, Madanriting bad Pynthorumkhrah ka bun briew haduh shilak hynñiewphewsañ hajar shispah phraphew, Lada kheiñ ia ka jingbunbriew tang ha ka Shillong Municipality ka long shilak khyndaihajar khyndaiphewwei.

Ka jingdon kiba la nang ban thoh bad pule (literate) ha ka Jylla ka long haduh kumba laiphewlai na ka shispah.

Ka Jylla Meghalaya ka dei ka ri kynti jong ki lai ki jaidbynriew kiba la rim bha, kata, ki Khasi, ki Pnar bad ki Garo. Ki jingshad, ki jingrwai jingsiaw bad ki jingialehkai trai ri ki pyni ia ka rukom im jong ki briew. Ki briew ki long kiba bat ia la ki rukom ki dustur ne ki riti bad ki long ki briew kiba kmen bad kiba shuñ mynsiem. La ki trei shitom ban pyndap ia la ka kpoh, ki phong ka dur kaba phuh samrkhie bad ka ia'd ka teng kaba donakor.

Ka ktien Khasi, la ong ba ka long ka ktien kaba iasyriem ia ka ktien ba kren ki Khmer jong ka Campuchea, namar bun ki nongthoh ki iamynjur ba ki Khasi ki wan na kitu ki thain

Kaba pyniaphor ia ki Khasi-Pnar bad Garo na kiwei pat ki jaidbynriew ka long ka jingkheiñ jaid ne jingring ia ka hiar pateng bad ka iohpateng na ka [illegible]. Hynrei bat kum ka dustur ne ka riti ban pyniaid ia ka spah ka phew ne ia ki kam ki jam ha rngkur pat dei u kni.

Ki Khasi, khamtam, kim lah ban leh ia kano-kano ka kam kaba iadei ia ka ing ne ka kur ka jaid khlem da ioh jingbit na u kñi. Ha ing khun pat u kpa u long uba lah uba lai bad u synshar ia ka ing. Ki kur ki pyrsa ki burom ia u ha ing kur bad ka tnga bad ki khun ki burom ia u ha ing khun. Kine ki dustur ki riti ki la pynlah, khamtam ia u Khasi, ban bat ia la ka jong ka jinglong Khasi tynrai wat la da don ka jingiashongkha khleh bad ki mynder ri ne ki nongwei. Dei hangne ba u Khasi u pyni ia la ka jong ka jingstad kaba u la pynshong nongrim thikna ban pynneh pynsah ia la ka jaid ka kynja.

Ka jingrep kaba kongsan eh ha ka Jylla Meghalaya, haba shim kyllum, ka long u phan jyntah, u phan karo, u shriew, u riewhadem, u sohriew, u krai, u rymbai, u kba lum ha ki jaka ri lum bad u kba pynthor, u soh niamtra, ka kait, u sohtrun, u kwai u tympew bad kiwei kiwei ha ki jaka them bad ranab lum. Nangta sa ki jhur kiba bun jaid, u shynrai, u sying bad kiwei-kiwei. Ha kine ki khyndiat snem ba la lah, ka la don ka jingkylla kaba khraw. Ka ri Bhoi kaba ju sah shrah ka la phah bad ki briew na ki thain ri war ki la wan kiew ban rep kwai rep tympew, rep soh rep kait. Ka la don rukom ka jingrep kba pynthor kaba jur.

Ki briew ki ri jingri kum ki masi, ki [illegible] ki syiar hynrei kine ki long tang ban [illegible] shiing shiing. Ka jingri masi bad [illegible] ka [illegible] ha ka jaka palat shnong da ki [illegible] kiba [illegible].

dap lud, pyndap khi bad makhon ia ki jaka sor ha Meghalaya.

Ki mar pohkhyndew kum u Dewiong bad u mawshun ki jur bha ha ki thaiñ ba shathie ha Khasi hills district, ha Garo hills district bad ha Jaintia hills District. Ha Sonapahar ka don ka par mawshynrut bad ia u mawshynrut ki shalan shabar ka Jylla.

Ka jingbam ba kongsan jong ki briew ha Meghalaya ka long u khaw, kata, ki bam ja. Ha ki jaka kyndong ki briew ki bam ruh ka ja riew-hadem, ka ja krai, kata ki shet lang ia u khaw bad u riewhadem ba la dung ne u khaw bad u krai. Nangta ki briew kiba duk bad kito ki bym rep khaw, ki bam kdang da u phankaro, ka shriew bad ki jhur khlaw. Ki bam ka doh-sniang, dohmasi, dohkha, dohsyiar, 'khapiah bad ktung. Ki bam ruh ia ki dohmrad khlaw bad ki dohkha im ba ki tong na ki wah bad ki jhur ba thung ha ki kper bad ba ki kheit na lum. U phan jynjah u long uba ki kham iabam paitbah.

Ki jingrwai, ki jingput jingtem bad ki jing-shad trai ri ki pyni ia ka rukom im ba dap da ka jingkmen bad jingsngewbha jong ki nongshong-shnong ka Jylla Meghalaya. Ka shad Nongkrem bad ka shad sukmynsiem ki long ki jingrakhe shisien shisnem kiba heh tam ha Khasi hills. Ka Behdiengkhlam ka long ka jinglehniam kaba heh eh ha Jaintia hills. Ki ju pynlong ia kane ka Behdiengkhlam man ka snem ha Jowai ha u bnai

July. Ka long ka jinglehniam kaba iadei bad ka kolshor bad kaba iphuh ishongshit bha, haba ki traishnong ki ia lum lang ban beh ia ka khlam kaba lah ban don ha ki jaka ka ri Pnar. Ki Doloi, kum ki nongsynshar, ki Lyngdoh bad ki Pator ki pyndep ia ka niam da ki taiew bad sa bud sa ka jingrakhe ia ka niam ka rukom bad ka shad ka kmen laisngi lynter. Shuwa kine laisngi, ia ki diengkhlam la pom na ki bun ki dong jong ka shnong kum na Panaliar, Lulong, Tpeppale, Lumkyrwiang, Lumiongkjam, Iongpiah bad shiliang Raj. Ia kine la wan rah ha Iawmusiang. Ia ka snep bad ia ki tnad ki dieng ki khoh bad khyllad noh, lait sa tang artylli ki tnad kiba ha kliar. Ia kane ka jinglehniam leh sngewbha la pynlong tang ha ki ar jaka, ha Jowai bad ha Tuber. Ki briew na ki dong ki lad baroh ki ia wan ban iashim bynta ha kane ka behdiengkhlam. Ki Rangbah ki ia shad bad ki ksing bad 'tangmuri bad ki kynthei ki ia pynlong jingduwai ha ing bad ki ia peit ia ki bahaing kiba la wan ban sah bad ki bad pynbiang ka bam ka dih ia ki. Ha ka sngi kaba lai jong ka jinglehniam, ki Lyngdoh bad u Doloi ki ia khie dang step bad la leit na ka ing sha ka ing ban sympat ia ki tnum ing da ki tnad ki dieng khlam bad ban kyrkhu kyrdoh ia ki trai ing. Ia kitei ki dieng khlam ki wan rah ha man la ki dong ban sieh ia ki hangta.

Ia ki diengkhlam la pynngat pynkyllon ha ki dong ki dong. Ia ka khnong ki wanrah na Shiliang Raj. Ha kajuh ka por ki wanrah noh ia ki rod kiba jrong bad ba la shna itynnad bad

ki rukom oh dur bad ki rong ki rup syriem ia ki tabut ki Musulman, na man kitei ki dong, kawei hadien kawei. Ka jingheh ki rod ka long kat kum ka jingheh ki dong.

Ki rod ki jrong arphewsan haduh laiphew phut. Ia kine la rah da ki samla shynrang bad la teh ia kine da ki tyllai khnang ban lah ban pynieng beit ia ki haba rah ba kin nym kyllon. Ka bynta kaba itynnad bad shongshit eh ka long haba la wanrah ia ka khnong ha Aitnar janmiet. Ki briew ki ia ap ia kane ka khnong, ki da shah ia u slap bad ki ia shad kyrsum ha ka ktieh ha Aitnar. Ynda la wanrah ia ka khnong, baroh ki ialeh ban ioh ktah ia ka bad u briew uba ktah nyngkong eh ia ka khnong, ynda la pynngam ha ka pung ktieh, la ju niew ia u ba u long uba ioh ka jingkyrkhu kaba bha tam.

Ka Wangala Festival jong ki Garo. Kane ka long shisien shisnem hadien ba ki briew ki la ot ia u kba u khaw, kata, naduh u bnai October. Ki pynlong ia kane ka jingialeh sngewbha man ki shnong bad kane ka neh haduh shitaiew. Ki Nokmas ne ki khlieh ki shnong ki pynlong ka jingduwai ainguh ia u Blei ryngkat ki jingmih na ka khyndew bad ki jingkhia da ki syiar bad ki jingri. Hadien kata, ka bud sa ka jingialeh tamasa, ka jingiashad bad ki ksing kiba jrong ba ki kieng ha tyrpeng bad tied da baroh ar ki kti bad ka jingiabam bad iadih ia ki kynja kiad um ba ki shet hi.

Hadien kata ki ia shad ha ka jingshoh jong ki ksing bad ha ki riam shad kiba itynnad, ki kynthei ki kyllaiñ ia ka khlieh da ki jaiñ ba ki khot 'kolie', ki deng ki kpieng ba ki khot 'Rikgitok', ha la bteng kpieng da ki sbai bad ki tyngka rupa, ki sohshkor ba ki khot 'nade.' Ki shynrang ki kyllaiñ da ki jaiñphong khlieh kiba jrong haduh 4 pruh. Ha ki jingphong khlieh shynrang bad kynthei ki sieh sa ki sner 'iarryngkuh kiba itynnad

Ha ri Khasi ki don bun ki rukom shad rukom kmen bad ki rukom lehniam kiba iadei bad ka shad ka kmen. Ki jingshad kiba kham kongsan eh bad kiba da iapoi u khun Khasi khara ki long ka Shad Suk Mynsiem bad ka shad Nongkrem ne ka pomblang ki Syiem Nangkrem. Ka lat kaba kham iabeh paitbah ka long ka Shad Suk Mynsiem.

U Khun Khasi-khara u long uba ieit ia la ka ri bad ia ki jingitynnad ka mariang. Shisien shisnem ha ka por pyrem u pynlong ka lat ban pynphuh pynphieng ialade da ki syntiew ba bun jaid bad bun rong, bad ynda haba la dep ka ot ka shoh ka lum ka lang, u pynlong ka shad ka kmen bansalguh lang bad ban ioh ka jingkyrkhu kyrdoh na ia u Nongbuh Nongthaw. Bunsngi [illegible] ban pynlong ia kane ka lat, ka shad [illegible] kaba neh [illegible] ha Madan Weiking, ki samla ki ia hikai shad rynsat ka ksing bad da ka tangmuri. Ki nongtem ksing bad ki nongput tangmuri kiba nang bha ki wan. Kane ka

shad ka long ruh ban pynneh ia ka niam ka rukom, ki riti bad kiei kiei baroh kiba kordor kiba ngi la ioh pateng na la ki longshuwa—manshuwa jongngi. Ki pynlong ia ka shad suk mynsiem ban pyndon burom bad ainguh ia u Nongthaw, ha ka niam tip-briew tip-Blei bad ki da pynlong ka duwai ka phirat shuwa ban mih ka ksing ka lama sha ka lympung shad. Kiba lah ban shim bynta ha kine ki shad dei tang ki thei-sotti bad ki rang khadar buit khadar bor ba dang bat la ka niam tynrai, ha ka riam ka beit da ka khor ka khriam, ka ksiar ka rupa, ka wait u symphiah, kumba la buh la tang ïanaï ki thawlang bad Iawbei nyngkong ka sngi bad da ka akor ka burom.

Ki paitbah na sor bad khapsor bad na ki jaka kyndong baroh ki iawan Ki pynlong ruh ia ka Shadsuk Mynsiem shisien shisnem ha kiwei pat ki bynta ka ri Khasi.

Ka riam shad ki Rangbah:

1. Ka jaiñspong khor ne dhara.
2. Ka jynphong ba la suh bad thaiñ ïtynnad bha.
3. Ka Bohkhaña da ka dhara saw.
4. U Thuña ba ki sieh ha ka jaiñspong nadien da ki sner jong u sim Rynñiaw.
5. Ki kpieng ksiar bun kyrwat.
6. U mynjiñ ha ryndang da ki paila.
7. U kynjri it syngkai.
8. U kynjri tabah.
9. Ka ksiar shrong.

10 U tdong kulai.
11. Ka Ryngkap.
12. Ka waitlam.
13. U Symphiah.

Ka riam shad ki Kynthei:

1. Ka sopti kti (mukmor).
2. Ka Jaiñpien.
3. Ka Jaiñsem shiliang bad ka jaiñsem dhara stem.
4. Ka pangsngiat rupa ba la sien da u 'tiew lasubon ba la shna da ka rupa bad ka ksiar.
5. Ki kpieng bun kyrwat.
6. U Shanryndang ne u konopad.
7. Ka tad tyrpeng.
8. Ka Mohu.
9. U kynjri tabah.
10. Ka Syngkha da ka ksiar.
11. Ka 'siarkynthei.
12. U saikhyllong ba la thaiñ bad ki kynja ksai rupa.
13. Ka rumar.

Ha ki por kham mynshuwa, ki Rangbah Khasi Pnar ki pyndonkam ki jaiñboh, jaiñspong bad ki tawah sa ki ryndia. Ki kynthei pat ki tapmoh da ki thohriaw stem bad ki kup da ki ryndia, ki sem da ki muka bad da ki mukhli. Ki kynthei Pnar pat ki pyndonkam da ki khyrwang bad ki thohsaru.

Ki nong Meghalaya, khamtam ki Khasi-Pnar ki burom ia ka metiap. Haba u briew u iap ki buh ha ïng shisngi arsngi bad ia kiba kham rangbah ne tymmen lei lei, kham bun sngi haduh ba ynda poi lut ki khun ki pyrsa bad ki lok ki jor. Ki pyniap ki sniang ki masi ban iabam kiba ha ïng ha sem bad ki lok ki jor kiba iawan ban iapyndep ia ka basah jong ki nongiap bad ban leit on ha ka lynti kaba khadduh jongki ha kane ka pyrthei. Kito kiba dang sah ha ka niam Khasi tynrai ki da pyndep ia ki niam ki rukom. Ki shna ki krong da ki siej ba la thaiñ pyllun ban buh ia ka metiap bad ki dieng ban bah ia ka krong. Ki sop ia ka krong da ki jaiñ. Kito kiba kham don kham em ki sop da ki dhara. Ki khmeh ia ka jingthang da ki dieng ba la thoh bad daiñ tylli ne phiah arliang ne ka lakait bad sa ker pynitynnad ia ki da ki jaiñ banat. Ki shna ki shandowa kum ka shatri da ka jaiñ ba la pyndait ha ki sawtylli ki siej kiba jrong baroh sawdong.

Ka jingthang ia ki Syiem Long Syiem ha ka Hima Sohra ka long kaba kham pher bad ka bym ju leh ha kano-kano ka hima ne ka jaka ha Meghalaya.

Haba iap U Syiem Long Syiem, ki ju buh ia ka metiap jong u haduh ba ynda thung ia U Syiem Long Syiem ha ka jaka jong u namar dei une u Syiem thymmai uba dei ban thang bad ban bei ia ka lut ka sep baroh. Katba ym pat lah ban thung ia u Syiem Long Syiem, ki buh ia

ka metiap hapoh ka kynja shyngoid dieng kaba pei thliew na trai. Ki pynam na ine i thliew ia ka tyndong kaba pei bad ngam shapoh khyndew. Kane ka jingleh ka long ba ka pyut kaba mih na ka metiap kan ngam shapoh khyndew.

Ynda la poi ka por ban thang, ki shna ka kpep ne ka jaka ha lum ha kaba ki thang ia ka metiap ki Syiem Long Syiem. Kane ka kpep ka long ka jaka ba la tei da u maw bad ka khyndew ba kan long ha kynjang. Ki buh ia ka metiap ha ka Lyngkhason kaba long ka kynja synduk ba la shna da ki lyntang bad diengsawdong. Ki rah ia kane ka Lyngkhason ha ka kpep bad sa thang ia ka.

La ki don bun kiei kiei ha ka imlang sahlang kiba ki Khasi Pnar bad ki Garo ki iadei ne ialong kumjuh, don pat kiwei kiwei kiba ki Garo kim ju leh kum ki Khasi-Pnar, kum ka thung mawbynna, mawshyieng, ka jingtei ia ki mot bad ia ki kor kiba ngi shem ha bun ki jaka ha ri Khasi Pnar. Ka long kaba phylla ba ki kpa tymmen jonngi ki pynieng ia ki mawbynna kiba heh bad kiba jrong tang da ka met bad ka buit lajong ha kito ki por bym pat don ki kor ki bor ban iarap ia ki. Ia kine ki mawbynna ki wan rah na sha jngai bad kaba phylla ba ki tan ia ki tang da ki jyrmi naduh ki lyuh ba ki shem ia ki, haduh ka jaka ban pynieng ia ki. Ka jingtan ia kine ki maw ka long ryngkat ka niam ka rukom, hynrei mynta mynne ngim iohi shuh ia kine. U mawbynna uba jrong eh u don ha Nar-

tiang, ha Jaintia hills kumba khyndaiphew kilometre na Shillong. Une u mawbynna u jrong arphew hynñiew phut bad u rben arphut shiteng. La pynieng ia u da ki trai shnong Nartiang hapdeng ki snem khadsanspah bad khadphraspah laiphewsan.

Ka Thymmei ki Sur Khasi bad ki Jaid Sur bapher bapher.

Ngim lah ban len ba ki jingrwai kiba khraw-tam ne kiba ktah tam ia ka jingsngew u briew ki dei kito kiba iadei bad ka mynsiem. Dei nangne ruh ba ka sdang, lehse, ka sur kynud rwai, khamtam ka jongngi ki Khasi-Pnar kiba don ka jinglong mynsiem kaba iajan eh bad U Blei—U Trai Nongbuh Nongthaw. Kumta u Khasi, lehse, haba u sdang ban kynud rwai nyngkong eh u sdang da ki sur wad ia U Blei ne ki sur duwai phirat bad nangta ter ter sa ia ki sur iaroh ia U, kum U Nongbuh Nongthaw bad Nongpyn-long ia kiei-kiei baroh ha kane ka pyrthei, U Blei Uba ai bad Uba shim.

Ki jingrwai ki rah ia u briew na ki jingiadei bad kane ka jingim—ka jingkmen ne jingsngew-sih—sha ki ryta bym don pud.

Naduh ba u briew u la nang ban rwai haduh mynta, la don bun bun ki jingkylla ha ki rukom rwai—ka jingpyndonkam ia ki ktien jingrwai, ki sur bad ki jingput jingtem. Ngi ruh, kum ka jaidbynriew kaba kwah ban nangsan nangroi ha kane ka liang ngim lah ban shu shong khop ne ban long kum ka pung kaba lang bad sangeh hajuh, hynrei ban long kum i wahduid iba tuid, bad haba i tuid, i kynthup ia kiwei pat ki wah-duid kiba pyniasoh bad i, bad hadien i kylla long ka wahbah. Hynrei ka kyrteng jong i wah-duid ka sah hi kumjuh. Kumta ruh ka jaidbyn-

riew kaba iaksaid bad kynjoh ban pyniadei kyrdan ialade bad kiwei pat ki jaidbynriew, ka long kum i wahduid iba tuid na ka por sha ka por; ka don la ka jong ka kyrteng wat la kiwei pat ki jaidbynriew ki wan ban iakhleh bad ka.

Ka long ka burom ia ka jaidbynriew Khasi ba ha ka jingiaksaid ban pynroi pynsan ia ka thoh ka tar, ka shad ka kmen bad ka rwai ka siaw ka la lah ban pynneh ia ka jinglong tynrai, wat lada kiwei pat ki Kolshor jong kiwei pat ki jaidbynriew ki wan ban iakyrshut bad ka.

Ban batai shaphang ka tynrai ne ka thymmei ki sur Khasi ka long lehse kaba eh namar ka long kaba eh ban tih tynrai bad ban tip nangno U Khasi u ioh ia ki sur rwai sur siaw. Hato u thaw ia ki ha ka por ba u dang ialeit iawan lyngba ka jingkieng ha Sohpetbneng ne u thaw ia ki hadien ba la pyniakhlad na u Hynñiew Trep bad ki Khyndai hajrong bad haba lamih sa ka dienglei kaba kah dum thlip lip-lip ia ka jingmut jingpyrkhat bad pynshaiong ngaiñ ia u? Ha kata ka por, lehse, u la tare shane shatai ban wad ia ka jingshai na U Trai Kynrad Nongbuh Nongthaw da kaba dem ngon bad nguh ia U. Ngim lah ban len ia ka jingshisha ba u Khasi u kham bun ki sur singewsih, kata, ki sur iam, ki sur tympang bad ki sur ainguh ia U Blei Trai Kynrad Nongbuh Nongthaw ban ia ki sur shad sur kmen. Lada u Khasi u la nang ban rwai shuwa ka juk u Sohpetbneng, um jin da la kynud ia ki sur kmen suda, namar ha kata ka

por u im ha ka Sottijuk. Nangta pat, nga shu pyrkhat ba ha kito ki por, u Khasi um ju beh mrad namar um donkam ban da pyniap ia ki jingthaw U Blei ban pyndap ia la ka kpoh. Kumno hi u lah ban pyniap, haba baroh ki jingthaw ki dang ia sngewthuh ia kajuh ka ktien? Um pat tip ruh ia ka jingiap. Namar kata um donkam ruh ia ki sur iam meikha ne ki sur phur sur siang. Kum ha kata ka juk, u Khasi um ia kynnoh ne pynrem uwei ia uwei, kum ha kaba phawar iaslat bad lehse um pat tip ruh ia ka ryntieh namar um donkam ia ka. Um donkam ruh ia u nongkñia ban wad ia ka daw ne ia ka dak ka jinglong ksuid jong u briew. Kumta um pat nang ia ki sur phawar. Ka lah ban long, lehse, ba ha kato ka por u Khasi u dang nang tang ia ki sur shad ki sur sngewbha. Wat hangne ruh, ym ia ki sur shad wait ne rah khlieh kiba lehse u sa nang ynda u la sdang ban ialeh ia ki thma ha la ri bad pyrshah ia u mynder. Hato ka shad khalai wait ki Mynso kam dei ka shad ban beh ia u nongshun, lane ka shad khla ki Nongtalang kam dei ka shad rahkhlieh haba u la pom ia u nongshun? Hato ka shad mastieh kam dei ka jingshad ban pyni kumno u Khasi u pyndonkam ia ka wait haba u la poi ha doh ban ialeh iakut? Nangta, pyrkhat pat ia kane, hato ngim ju sop ia ki ksing da ki snieh mrad? Kumjuh ruh ia ka Duitara ne Maryngod. Haba u Khasi u dang iakren kawei ka ktien, bad ki mrad, u nud hi ban pyniap ia ki paramynsiem ban shna ksing, Duitara, Maryngod bad kiwei kiwei? Te kumta ym lah khlem da pynshisha

ba ki sur u Khasi ki mih hadien ba la dkut ka jingkieng Sohpetbneng bad ba u briew bad u mrad kim iasngewthuh shuh ia kajuh ka ktien.

Kawei pat, lada iakren sa ia ka jingpynshoh ia ki sur, ka mut ka jingpyrshang ban thaw ia ki sur da kaba pynshong nongrim ha ki thymmei, la ki jong ki jong, bad ban pynbang ne pynsngewtynnad ia ki, da ka jingpyniahap tal bad ki jingput jingtem kiba iadei bad kita ki jaid sur ne jingrwai. Ka long shisha kaba kham shitom ban kren shaphang ka jingpynshoh ia ki sur namar la shu ia nang ia ki da kaba ngi shu iohsngew da ki shkor, pateng la pateng. Ngim don kita kiba ngi ong ki notes; lada dei ki staff notation ne ki tonic solfa. Namar kata ka daw, bun na ki sur tynrai ki la jah bad la shu ia lum ia ki saphret saphrong bad la nang pynbha bad pynbang ia ki na ka por sha ka por.

Katba ngi la lah mynta ban lum ia kine ki sur bapher-bapher, ngi lah lehse ban pynlangkur ne teh song ia kita, ha la i jong i jong i ing (group), kumne harum :—

1) Ki sur ainguh ia U Trai Nongbuh Nongthaw (Devotional or thanksgiving)
2) Ki sur lum (music of nature)
3) Ki sur parom ka marynthing, duitara ne maryngod (story songs lane ki balat)
4) Ki sur kynoi khun (Lullabys)
5) Ki sur phawar (chants)
6) Ki sur tympang ne sur sngewsynei (Melancholy songs)

7) Ki sur iam briew ne sur pangnud (Laments or Dirges)
8) Ki sur shad ka ksing ka tangmuri (Dance music)

Ki sur ainguh ia U Trai Nongbuh Nongthaw: Hangne ngi lah ban kynthup ia ki sur rwai ainguh haba thung batep ne haba la lum ia u kba u khaw, lane ki sur iaroh ia U Blei ia ki kam bakhraw jong U, kum ka jingpynlong jong U ia ka mariang, ia ki sim ki doh laiphew jaid, ki syntiew ki skud laiphew rong, ki wah batuid jai jai, ki kshaid ba noh rymphum bad kumta ter ter. Wat ha ki jingshad ruh ngi don ki sur shad ainguh ia U Blei Nongbuh Nongthaw.

Ki sur kñia ruh lah, lehse, ban pyniahap bad ki sur ainguh namar u Khasi haba u kñia u pan ia ka dak bad ka jubab na U Blei ban pynlah ia u ban khyllie ia u briew na ki jingpang kiba ban ia u, na ki daw ba u briew hi u la lyndet ia U Blei.

U Khasi hi u dei u jaidbynriew uba tip briew tip blei bad uba ngeit ba u im ha kane ka pyrthei ban kamai ia ka hok bad ban tip kur tip kha.

Ki sur ainguh ia U Trai Nongbuh Nongthaw ne ki sur duwai phirat (devotional or thanksgiving) ki long kham bunsien ki sur ba la shna da kaba pyrkhat bha. Kum ia kine ki sur ne jingrwai ym lah ban shu thaw ruma da ki khynnah ne samla. La dei ban shna ia ki da ki

briew kiba la kham rangbah kiba la iakynduh ia ki jingeh bad ki dew ha kane ka jingim, lane ki tymmen kiba la nang bha ban kñia ban khriam bad ban iasaid bad U Trai Nongbuh Nongthaw. Hangne ruh dei ban pynbud da ki kynja ksing ba la tied jem bha namar kum ia kine ki sur ngim dei ban da airong airup than; ki long ki sur ne jingrwai kiba mih na ka dohnud bad kiba don ka jingiadei hapdeng u briew bad U Blei. U nongthoh u rwai kumne—

Ko Bilei—ko Bilei,
Ko Balah ko Baiai;
Ko Nongbuh Ko Nongthaw,
Me ba shim Me ba ai.
Dang step nga duwai,
Nga kyrpad to ai bor;
Ia ka hok ban kamai,
Ha pyrthei shong basa.
To sumar ia ka iaid,
Ia ka ieng ka jongnga;
To hikai ba ngan im,
Kam kiwei khlem mushlia.
Ka ktien khor ktien jakhlia,
Ba pynmong ia kiwei;
Ngan lakam I'u thylliej,
Horkit ngan ym khilei.
Iarap ia nga Bilei,
Ba ngan trei ngan minot;
Ia ki kam ia ki duk,
Ngan pyndep da ka hok.
Ba ngan tip ia ki kur,
Ngan tip ia ki kha;

Sumar Me Bilei,
Na jingsniew na jingma.
Ngan shakri ia kiwei,
Khlem da buh ia ka dor;
Kham kongsan eh ia Me,
Ko Bilei bakhraw bor.

Ki Sur lum—Ngi lah ban ong ia kine ba ki long ki sur ka mariang; ki sur ki nong sharai masi, ki nongthoh dieng, ki nongleit kai lum kai wah kiba kdew shaphang ka jingbha bad jingitynnad jong ki jingpynlong ka mariang kum ka lyer pyngngad ba beh hir hir – ki 'erbatemon batesi, u slap ba ai um ia ki jingthung ba dang lung, ki kshaid kiba noh rymphum, ki khlaw kiba tap da ki dieng kiba rben, ki wah kiba sngur bad ba tuid jai jai, ki jingpah ki sim kiba rwai sngewtynnad, ki khlur bad u bnai kiba ai jingshai ia ka pyrthei ka mariang bad kumta ter ter. Kum ia kine ki sur ki pyndonkam da ki Besili ne Tangmuri bad kiwei kiwei de ki jingtem bynrap ne jingpynshoh tal.

Ki sur kum ki long ki sur pyngad ne ki sur ka mariang kumne—

Lyngba ka ri ki Amirphor,
Ne ha ka kper jong ki syntiew;
Na Samarkand bad Bokhara,
Ne ri aiu bym tip ki briew;
Phi lum bad shane phi wanrah,
Ban phuh samrkhie ki lum Khasi;
Kyrteng jongphi junom kan sah,
Ko batemon ko batesi.

'Erbatemon 'Erbatesi,
Khwir khwir phi shu iai beh;
Ha ranab lum ki peh sylli,
Pakha slew ki iai kaweh.
Ki dap ki them bad ranab lum,
Sur besili sur tangmuri;
Tang beh maphi mynsiem ka hun,
'Erbatemon 'Erbatesi.

Hangne nga kwah ban ong ba teng teng ka jingpyndonkam bakla ia ki jingput ne jingtem ka pynduh ia ka jingmut kine ki sur bad ka lam sha kiwei pat ki jaid sur. I Bah Teslet (Bam kwai ha dwar U Blei) haba i iaroh ia ka jingitynnad ka kshaid daiñthlen im lah khlem da kynud bad thoh ia kane ka jingrwai—

Kshaid Daiñthlen ba noh rymphai,
Iapha ngam lah khlem da rwai;
Nalor ki riat bah shapoh jong ki lhuh,
Marwei pha shu win kyrhuh.

Napdeng khlaw barben synñia,
Pha noh bad kmen shir'ta;
Bad kup rong jyrngam ha ki saw aiom,
Bad sien ki syntiew bun rong.

Ha kut ki saw lyer haduh la rympei,
Iwbih hapha ki iai shlei;
Kylleng ka Ri ki per ki phriang,
Bad kit la jingmut babang.

Syntiew ki rong ba kynsai,
Hapha ki phuh khlem jingrwai ;
Ki dak ba sah nam naduh ki pateng,
B'la jer iapha Kshaid Daiñthlen.

Ki sur iathuhkhana ne sur parom ha ka duitara, marynthing ne maryngod: Kine ki long ki jaid sur ne jingrwai kiba imat kin sa duh namar la kham eh ban ioh ki briew kiba nang ban iathuhkhana ryngkat ki ksai muka ka duitara, ka maryngod ne ban bsiat ia ki ksai syiang ka marynthing bad ka sitar. Ki parom ki dei ki jingrwai iathuhkhana ki riewtymmen kiba la lum shibun ki jingtip bad kiba don ka jingiohi jngai ban pyniahap ia ki jingiathuhkhana bad ki sur bad ruh ban siat pharshi ia ki nongsngap kat ban pynsaw sohshang ia ki ngab ka thei samla ne ban pynrieh sha kyndong ia u 'rangsamla. Kum ia kine ki jingrwai ne ki sur la ju rwai bad kynud ha ka por ba la miet bha namar ki kham shoh ha ki shkor ki nongsngap kiba iashong sawdong ka lyngwiar dpei. Ki nongrwai ki iathuh ia ki jingiathuhkhana bad ki jingjia ka mynnor bad teng teng ki pynwan ia ki bad ka mynta bad ki siat ki khnam kupid ban pyniaibha bad iaieit hapdeng u samla bad ka samla kiba wan ban sngap. Ngi la duh ia ki briew kum ki jong I Bah Haridon kiba nang bha ban ai ia ki parom kiba bang ryngkat ki kti kiba pnah ban siat ia ki sai muka ka Duitara bad kiwei kiwei.

I Bah Leaningstone Khongji haba i bsiat ia ki 'saimuka ka Duitara jong i, i iathuhkhana ia u Kyndur Raja kumne—

Hangne hapdeng ki syntiew ba ngi iaidkai sngewbha,
I khana aiu phi don lok, ban iathuh ha nga ;
Kawei lok haphi nga kwah ban parom,
Tang shaphang u Kyndur Raja.
Wat la na lyngwiar pyrthei, u la khlad noh syndon,
Matti jong u kine tyngkreiñ, haduh mynta ki don ;
Ka nam jong u, ka nang phriang bad nang per,
U khadarbor aiu phin jer.
Ki mawlong mawteh baskhem u buh ha ka mariang,
Jaka ba u ju sait snier, dei ha ka wan Lasiang ;
Ha raij Liting, kine baroh ki don,
Ba dei ka rympei ba u shong
Ki dak snar bym lah nujor jong u nga dang iohi,
Haduh mynta ki dang sah, naduh mynnor ki sngi ;
Lada phi kwah lok, ia ngin leit peit kai,
Ha wah Khasmar wah sher syngkai.
Sa kawei kaba u thrang, ban pyndep la kular,
I'u mawner shaba un bah bad buh ha Myndar;
Hynrei bapli, jingthmu la shu sah teng,
Jingim la pynwai d'u Syiem Synteng
Khana parom ka nang iaid ia me U Kyndur Raja,

Ki sur myllung iakynud, tang ha ka duitara:
Shano pat keiñ ia me ngin dang iohi,
Lait sa tang ha Akher ka sngi.

Ki sur parom ne sur iathuhkhana kumba nga la ong haneng lah ban ong ba ki long ki sur ka duitara, ka marynthing ne ka maryngod namar khlem kine ki jingtem, ki parom kim shoh ne sngewtynnad khamtam haba kine ki rukom iathuhkhana ne parom ki dei ki sur miet sur iong.

Ha kane ka ing ngi lah ruh, lehse, ban kynthup ia ki balat ne ki jingrwai iathuhkhana kum ia ka jingrwai shaphang U Plisterwell, u khynnah matlah na Rangthong, uba long uwei na ki nongrwai bad nongtem duitara kiba bang tam ha kine ki laiphew sawphew snem uba la pynsngew ia la ki sur ha ki dong jong ka sor Shil ong bad ha ka All India Radio hi kaba la shna da u nongthoh ia kine ki Ese –

1. Ha sngap iaphi ba ngan iathuh
Khana ba sngew synei;
Shaphang matlah u bym don shuh,
B'la poi sha dwar U Blei.

2. Kat shaba iaid kat shaba shang,
U kieng l'i duitara;
Ting-ting ting-ting, dong-dong, dong-dong,
Baroh ki ia sngewbha.

3. Ka shnong jong u dei na Rangthong,
Ha lynti sha Nongnah ;
U tip ki hep, ki bah, ki kong,
Bad paralok khynnah.

4. Tang poi Sahep bishar ha shnong,
Ki tuid najan najngai ;
Sawdong i trep Sahep b'u shong.
Ban sngap ki sur jingrwai.

5. U Plisterwell suki u par,
Khadduh u poi hangta ;
Ki iathuh ba ka don ka tiar,
Jingrwai ki mih nangta.

6. Weibriew u rkhie u ang shahe,
"Kaei kane"? u ong ;
"Khlem briew, phi ong, ka shu rwai hi ?"
La dum u nongkyndong.

7. Katba ka gramophone ka rwai,
U, hajan khop u shong ;
Sha ka, ia ka shkor u pynphai,
U tem artad dong dong

8. Mar lah pyntem kyndit u ong,
"Sahep ngan rwai sa nga ?"
U tan u bsiat dong-dong-dong-dong,
Ki ksai ka duitara.

9. Kano ka sur ba um lah bud,
Wat la matlah u long ;
U rwai hi thik nasdang hakut,
Baroh ki ia shaiong.

10. "Kumno Plister phi sngew haba,
Ei-ei phim lah iohi ?"
"Phim tip Sahep Kynrad, hanga
Ka shai kumjuh ka sngi".

11. "Ianga la kha matlah kumne,
Ha kane ka pyrthei ;
Ym dei ka pop u kpa ka kmie,
Dei jingleh jong U Blei".

12. Ki ktien synei haba u kren,
Dohnud jongno bym um ;
Ia ki khynnah, samla, tymmen,
U wiat samrkhie rymmuiñ

13. "Iaphi sha Shillong ngan ialam,
Lehse ka dang don lad ;
Ki don ki stad kiba donnam,
Lehse phin ioh imat".

14. U Plisterwell shahe u rkhie,
"To koit Sahep", u ong ;
"Pyrthei ianga ka biang kumne,
Ngan leh aiu ka rong".

15. Khadduh kiba ha ing jong u,
Ki wan shaduh Shillong :
Ka jingiarap ki lok ki jor,
Baroh ei-ei kim long.

16. Ia u la kha matlah U Blei,
Ka sap phylla U ai ;
U tip mano, shano, uei ?
Lah miet ne ka dang shai.

17. Ha ki surok bun lad khapsor,
U nang ban iaid weibriew ;
U tip kumno ban kiar motor,
Ban hiar ne ruh ban kiew.

18. Ki ktien ba ih ki sur myllung.
Tip, nangno sha u sei ;
U jer la nusib jot lajong,
U ai burom i'u Blei.

19. Ia u mano ba lah ban klet,
Wat mot ym don ban tei ;
Ki sur myllung, kin im putet,
Bam kwai ha dwar u Blei.

Ki sur Kynoi khun (Lullabys): Kine ki dei ki jingrwai ka kmie shuwa ba kan buh ia i khun ha jingthiah ne haba ka buh ia i ha jingthiah bad i iam. Ka kmie ka thap tok-tok ia i khyllung da ka kti bajem bad ka kynud ia i jingrwai. Ki Khasi ki ju bah ia i khun da kaba syngit ia i nadien da ka jaiñit bad sa kli ialade bad ia i khun da ka jaiñkup. Don ki jingrwai kynoi kiba pyntieng ia ki khyllung ba kin iohthiah da kaba ong ba u 'Ni La u la wan bad kyrhuh sharud ing, bad kiwei pat ki jingrwai kiba khroh ba kjor da ki ktien jali jaum. Hangne ki rwai kumno ba u bnai balung ba itynnad u la sdang mih ban synshar ia ka miet badum bad ba ka pyrthei ka la sngap jar ne iohthiah ne ba ki sim ki doh ki la leit sha ia ki jong ki jong ki skum bad ka la dei ka por ban shong thait bad thiah noh.

Thiah noh seh ieit, thiah noh,
Ka pyrthei ka la kynjah :
Ki sim ka khlaw kim rwai shuh,
U'ñi la u la kyrhuh,
Sngap ki myrsiang ki iapah.

Khapbrip noh ieit khapbrip,
Ki lyoh ki la her stet ;
Bnai sa shibit un sa ngen,
Ki khlur ruh kin sa lip shen.
Jingshai sha jngai kan sa phet.

Oi - oi, oi - oi,
Paila baieit jongnga thiah suk ;
Angel sawdong iaphi kin ker,
Sha ri jingphohsniew phin sa her.
Thiah suk baieit jongnga, thiah suk.

Ki jingrwai kynoi khun ki long ki sur kiba jem bha bad kiba mih na ka dohnud ka jingieit ka kmie ia i khun. Khambun na ki jingrwai kynoi khun ki long tang ki sur kynud bad ki kham bang haba rwai khlem ki jingput ne jingtem, lait noh lehse lada ngi lah ban pynwan tang da ka mieng bad ki ksing ba shohjem.

Ki sur Phawar : Ngi lah ban group ne pynlong ing ia kine ki sur kumne harum —

1) Ki Phawar iasiat
2) Ki Phawar ioh khiat
3) Ki Phawar ioh dngiem
4) Ki Phawar ring mawbynna
5) Ki Phawar ring dieng ne pynkieng dieng.

Haba iasiat, ka liang kaba jop ka phawar sin ia ka liang kaba rem katba mon. Ym ju don jingiabuh daw namar u nongkam ka liang bajop u la ioh ia ka daw bad kumta ki don ka hok ban phawar katba mon da kaba sin ksew, sin sniang bad ka liang ba shah rem ka shu sngap bad ka shu kun ban sa ia peit pat la shem taiew. I Bah B.C. Jyrwa ha ka phawar iasiat jong i, I phawar kumne—

A ...... sohphlang ia ka sikei,
sohphlang ia ka sikei
Ba phanang ha mawshynrut;
Wow! ba ki leh tyrñuit.
Ba la rem u Pamsanngut.

Lang : Hui... ... . kiw
Kyroh : A........ .. ..
Lang : Hui.......... ... .kiw

A... Sohphoh ha Laitniangtlong,
Sohphoh ha Laitniangtlong
Ba pashat ha Umlakud:
Ngin dung ha u thilong,
Ban shingiam u Pamsanngut.

Lang : Hui ....kiw
Kyroh : A......... ....
Lang : Hui ....kiw

A .....slasiej ha Umsawmat,
slasiej ha Umsawmat
Ba pakhar sha phud-ja-ut:
Ngin ieh ka ieh hangta,
B'un leit tam u Pamsanngut.

Lang : Hui... ....—..... kiw
Kyroh : A........ ....
Lang : Hui ....kiw

A ....sohphie mo shikynda.
sohphie mo shikynda
Ba pynsma mo ha khimut ;
Pyneh ho lih khynraw,
Ioh shah rem h'u Pamsanngut.

Lang : Hui......... . ...kiw
Kyroh : A ... .
Lang : Hui.........................kiw

Ki phawar iohkhiat iohskei ne ioh dngiem ruh ki long kumjuh namar u hyndai u da wad ia ka daw kaba biang bad ap ia ka dak, shuwa ba un leit behmrad. Kine khyndiat ki jingphawar beh dngiem —

Ko Mei 'ngiem lalu bam khun,
Pha la kut la i singi ;
Ia pyrthei kumba phan klun,
Pha la iakynduh bad ngi.
Hoi—hoi—hoi......kiw
Hoi—hoi - hoi........kiw.

Pha leh beiñ ia u Kisew,
Ha ka iew luri-lura :
Pha iaid sarong pha khyllew,
Haei pat mynta ia pha.
Hoi—hoi—hoi......kiw
Hoi—hoi—hoi .... kiw.

Kumba phah i mei na ıng,
Hadien ba la ioh ka daw;
Ki 'nampliang sum ki shei,
Phan nym lait, risa khynraw.
Hoi—hoi—hoi..... kiw
Hoi-hoi—hoi..... kiw.

Hu, pha sarong,
Bad ki tyrsim banep;
Iapha ngin thad rong,
Ha rynsan jep rynjep.
Hoi—hoi—hoi ... kıw
Hoi—hoi—hoi ... kiw.

Ki phawar ringmawbynna bad ring dieng ki long ki phawar ban pynshit pynkhlaiñ ia u paitbah kat haduh ban pynpoi ia u mawbynna ne ia ka diengbah sha ka jaka ba thmu ban pynpoi. Ha kane lah ban ong bá u Khasi haba u phawar u lah wat haduh ban pynkhih, pynpait ne pyniaid ia u maw ne u dieng khlem da ktah kti ei ei, hynrei tang da ka ktien namar u la wad bad lap ia ka daw,

Kine ki sur phawar ki la nang jah nang jah namar lait sa tang sha nongkyndong, ym don shuh ka behmrad da ka shnong kaba da ai daw ai dak bad ki rukom ringmawbynna ruh ki la jah mynta. Kaba dang don mynta ka long sa tang ka phawar iasiat namar ka jingiasiat ka dang im haduh kine ki por.

Ki sur phaw .r ki 'long ki sur kynhoi bad ka shad lymmuh. U Khasi u phawar ruh haba u shad sngewbha ha ki bamkhana, jop iakynjat ball bad kiwei kiwei. Ki phawar kim donkam jingtem. Kaba donkam eh hangne ka long ka jingryntih ka jingpynhap ia ki kjat, ka jingpyniapom ia ki ryntieh bad ka jingryntih ka kynhoi. Kine ki sur phawar ruh ki la sdang jah lada ngim kloi ban pynim ia ki.

Ki sur tympang ne sur sngewsynei : Kumba la pyrshang ban batai ha kaba sdang, u Khasi u long uba sngewbha ban iathuh tang ia ki khana kiba sngewsynei ne shempap. Ki sur kynud ne jingrwai jong u kiba kham bun ruh ki long ki sur tympang ñe sur sngewsynei. Lehse, namar ba u Khasi u la duh noh ia ka lad ban jaleit iawan, iakmen ia sngewbha bad ki khyndai ha jrong, hadien ba la khet noh ia ka jingkieng u sohpetbneng, ki aiom ksiar, ki sngi ba la leit noh, bad kiwei kiwei bad u sa mad ia ki jingjynjar, jingpang bad jingiap bad u sa rwai tympang kumne.

Ki sur tympang ne sur sngewsih ki mih na ka jingshem u nongrwai ia ki jingkthang ka jingim kum ka jingduhnoh ia kiba ha ing ne kiba leit kiba thoiñ, ka jingkynmaw tympang ia ki por ba la leit ne ia la ka ing haba don shajngai ne ka jingdkhat noh ia ka jingieit bathep mynsiem. Kum ia kine ki sur dei ban pynbud da ki jingput kum ka Sharati, ka Besiri, ka Duitara ne Maryngod ne ka Bela bad ki jingshoh bajem jong ki ksing.

Ha kane ka ïng, ngi lah ban kynthup ia ki sur u Manik Raitong uba la ngiah ia ka jingim raïtong jongu hadïen ka jingduh noh ia kiba ha ïng hasem bad khamtam ia ka baieit jong u ka Liengmakaw. Nangta ngi lah ban pynrung ia ka jingïam pangnud ka sngi ia u klew ne ki sur pangnud ka sohlyngngem ia u rynniaw kumba rwai ï Bah Teslet Pariat –

Ka Sohlyngngem ka theï bhabriew,
Ka pang mynsiem ha la weibriew;
Jingmut ba her ha jingphohsniew,
I'u sim rynnïaw ka ri dymmiew.
Kï 'tien 'sai iong ki tien 'saï saw,
Harud ki kshaid ba pynkynmaw;
Hapdeng jingkmen jingphuh samrkhie,
Ha wahduid pat jingieit ka kie.

I Mei i Pa ïa u kim suk,
Ki mon poikha para baduk;
U sim rynniaw u khun binong,
U pait dohnud kumno un ong.
Ia ka u doh u kdup u dait;
Te slem ia ka um lah pyllait;
Ka ruh da la dohnud ba sliang,
Ka doh khadduh ka mat kylliang.

Te soit u sïang la ki sner diar,
Jar jar ki tuid kï ummat ksiar;
Wat la jingïeit hï ka la biang,
Ka thud jingmut ka ring sai syiang.
Ka Sohlyngngem marwei ka ud,
I'u Siem rynnïaw ka khot pangnud;
Shapoh lawbah sieng Tiewpathai,
Ka kut ka aïom shad bad rwai.

Hu hu hu hu marwei ka ud,
Hu hu hu hu ka iam pangnud,
Ha law sangam shong ri bajem,
Marwei ka ud ka Sohlyngngem.
Hu hu hu hu-hu hu hu hu ..hu.........

Nangta ngi lah ban pynrung ruh hangne ia ka jingrwai kynmaw paralok ba la shna da u nongthoh ryngkat bad ki sur kiba shoh bha—

Jngai na la i ing bad ki lok ki jor,
Khuslai ki tyllep ummat ki iai tlor;
Ki por ba la dep nga shu iai kynmaw,
Kum ki jingphohsniew ha nga ki wan paw,
Ki por janmiet por shai bnai,
Por ba dap jingsuk kyrhai.

Sha la ing nga la kloi ban her,
Ban iohsah nga da kwah,
Baroh ki sngi jongnga shilynter;
Lada riewspah ne duk,
Ha l'i ing—ha l'i ing,
Junom mynsiem ka suk.

Jingsngewbha pyrthei ia nga la ki pah,
Kim myntoi ei ei namar slem kim sah;
Sha ki ri ba jngai la nga ioh ban jngi,
Ngam lah khlem khuslai-nga diaw man ka sngi,
Dei tang ha l'i jong i ing,
Ba sngewdap sngewhun mynsiem.

Shaphang ka jingkynmaw ia ki paralok kiba la leit noh na kane ka pyrthei, u nongthoh u

rwai tympang ia ki ha ki sur ka wah Umiam.

Wah Umiam iaphi nga iai kynmaw,
Ki sher syngkaibamon ki khasaw;
Ki lyer ba jem ba beh sngewtynnad,
Ki um basngur shano shuh ngan wad.
Wah Umiam jingieit jongnga phi ring,
Ki lok barim ki long thep mynsiem;
Shano ngan ioh pat kito ki por,
Ki por barim por ba kordor
Ba ngan da lah kum phi Wah Umiam,
Ban tuid jar-jar khlem da ud da nam;
Ban ai ka jingtngen ia mynsiem ba thait,
Ki khuslai jong ki briew ban pyllait.
Kyrteng jongphi junom ngan nym lah klet,
Wat jngai na la shnong nga dei ban phet;
Ko Wah Umiam ba ngan da don ka lad,
Naphi lano ruh jngai ngan ym khlad.

Ki Sur iam briew ne sur pangnud (Laments ne dirges) : Ki Khasi ki burom katta katta ia ka met iap. Kim ju leit tep ne leit thang mar mar hynrei ki da pynsah ha ing, shisngi ne kham bun sngi haba iap ki 'riewtymmen bad ban da ap haduh ynda poi kiba ha-ing hasem, ki kur ne ki kha ne ki paralok parajor. Haba la mih pat ka met iap ban leit buh ha jingtep ne ha jingthang, kiba ha ing, kata ki kur ne kha ki iam pangnud bad ki da kynud ki sur sngewsynei. Ki nam ki tang ia ki jingbha jong u ne ka nong-iap lynter lynti. Mynta kum kine ki jingiam ba la ring sur ban pynpait ia ki dohnud ki nongleit on tep ne on thang ki la nang jah suki suki. Ha kiwei pat ki ri ne kiwei pat ki jaitbynriew, kum

ki Jiw, ki da wai ia ki nongiam briew kiba stad ban iam bad ban kynud ki sur iam kiba sngewpangnud da kaba ki jer bad niewtang ia ki kam babha jong u ne ka nongiap haba ki dang im ha kane ka pyrthei.

Ha kane ka ing ngi lah ban kynthup ia ki sur u 'sierlapalang Kane ka jingrwai ka long ka jingrwai ka kmie ia la u khun uba la shah siat ha ka por ba u la mih noh na la ing, pyrshah ia ka jingsneng ka kmie baieit jong u, ban leit shang sngewbha pyrthei.

I bah Oscar Wallang haba i phawar iam briew ia u 'sier lapalang ha ka kot jong i, i thoh kumne:—

Ko Sier Lapalang ko Syiem jong ka mei,
Nyngkong nga la khang ba phin wir pyrthei,
Phi said sur rangbah, ia nga phim shym kheiñ,
Nga tem, ngam shym lah ia nga phi ieh beiñ,
Ia nga phi iehnoh lyndet bak phi khlad,
Nangno shuh ngan ioh, shano shuh ngan wad?
Kynjai phin da sah ha khap ka ri Thor,
Ngin bam la u khah ngin bam la u nor,
Shi khun shi kmie te, kam pher la ngi duk,
Kan nym long kumne ; ngin im ngin shong suk ;
Ko ksiar ko paila ka kmie barangli,
Ia dohnud jong ka la khlong lut maphi.
Laksan u nongshun kram phi pat,
Hai-hai mo seh khun marwei ngan suhsat ;
Namiong-namtylli ka tawiar ia phi,
Jar-jar phim iohi ka kmie barangli .. ..

'I'u khnam ba la shei mano shuh ban sei –
Nga ruh sa marwei ngan im shuh ban lei ?
To kjap phi ki lum, to klun phi ki wah,
Jingiap to wan khum, jai-jai te ngan shah ;
Ki sngi ki la dum ban im shuh ngam kwah –
Sha kajuh ka tnum ianga ruh to rah.
U Bynriew b'u ioh la ka ksaw ka kpong,
U risa kyrkoh ha Ryngi Shyllong ;
Tang nga seh sangsot mo Kynram ka Mei,
Duhai ka lanot shisnieh ka pyrthei.

"Waw ! Ah waw ! Lashet ka 'tieh pyngdeng,
Ia ka longrynieng U Kynram reng ;
Waw ! Ah waw ! Lakjit u nam sarang,
Ia ka dohnud kyntang u Lapalang.
Ko khun da kynmaw ianga ruh kylliang,
Ummat nga iai jaw shirta kin ym rkhiang ;
Ki blei bashisha ka Hok kin kyntiew,
Kin ot ka kuna b'un bujai u Briew ;
Ki Blei kein kin khie Bynriew la u sngap,
Jingiam jong ka Kmie ba takor ka pap

Ngi lah ruh ban kynthup ha kane ka liang ia ki sur iam ha ka por baphur meikha ne ka phur pakha. Kane ka phur ka kynthup ia u kpa lane ka meikha bad kiba leit phur ki dei ki khun kha kiba wan pynpaw ia la ka jingsngewnguh ia ki nongkha-ki nongsei bad ruh ban wan ia duwai iakyrpad hakhmat ki nongkha ban ioh jingkyrkhu na U Blei ha kane ka pyrthei. Don kiba wan phur tang da ki shynrang hynrei kito kiba lah bor, ki wan phur meikha ryngkat ka ksing ka bom ryngkat ki shad kynthei bad shynrang. Haba wan bun ki khun kha na ki

shnong ki shnong ka don wat ka jingiatynjuh bor hato kalah kaphur jongno ?

I Kong Listrimai Syiemlieh i iathuh ba haba i iohi ia ka jingphur meikha shatai sha sepngi, im sngewlah shah shuh khlem da shim ia u khulom ban shna ia ka jingrwai Iam Meikha kaba i la pynwan bha bad ktien bad sur kumne: —

Meikha-ko Meikha phi pdiang ne em,
Ia ki khun ki jong phi Meikha ;
Ban wan thang ban wan phur Meikha,
Kane ka ksing jong phi Meikha,
Ngi wan nguh ngi wan dem Meikha,
Ba ngin long ba ngin roi Meikha.

Meikha ko Meikha to pdiang Meikha,
Ia jingai na ki khun Meikha,
Ba hukum da ki Blei Meikha,
Masi ngi rah ia phi Meikha,
Ban pynleit niam iaphi mo Meikha,
Ngi da nguh ngi da dem Meikha,
Ba ngin roi ba ngin man Meikha.

Meikha ko Meikha kitbok Meikha,
Kumba phi la buh ka ryngieng ;
Ba kan sah ka long briew Meikha,
Ba kan sah ka burom Meikha,
Ba ngi leh ka niam ka rukom,
To kyrkhu to kyrdoh Meikha.

Ki sur shad ka ksing ka dhah bad ka Tangmuri : U briew u shad haba u sngewbha lane haba u jop ha kano kano ka jingialeh. Ha kane

ka phang, u Khasi u kren shaphang kata shad ki laiphewmrad. U jer ba ka tyut ka tem nakra, u myrsia g u kyrha, u shrieh u tem ia ka sur pasiang, u diengkhied u kynruh ki shaw shaw, u Risang u padiah, u keirang u shad symphiah, u shakyllia u put ka tangnuri, u Kui u shadwait, ka dkhoh ka shad kynthei.

Hangne ngi iohi ia ka bor pyrkhat u Khasi ban ring jingmut na ki jinglong ne rukom im ki mrad bad ki sim ki doh bad da kita ki jinglong jong ki ban pyniahap bad ka shad bad ka put ka tem jong u.

Imat lada iapoi sha kane ka khep ngin ia hap lang ban ong ba u Khasi u nang ia ki rukom shad na ki jingthaw kiba don la ki rukom rukom shad. Nangta u pynwan ia ki sur kat kum ki rukom pynkhih ia ka met bad pynhap ia ki kjat. Hadien kata u wad sa ki rukom jingput jingtem kum ki besili, ki shaw shaw, bad ki ksing kiba u Khasi u shna da ki tiar kiba don ha la ka jong ka ri.

Ka shad Nongtalang lane ka shad khla ne shad trairi jong ki briew ha shnong Nongtalang shaphang shathie khap Bangladesh ka dei ka shad ki nongjop thma. Ia ka khlieh kiba shah jop ki sieh ha u dieng uba la lit nep na khlieh bad baroh, shynrang bad kynthei, ki ia shad iakmen iarwai ia risa bad ka ksing ka dhah, ki baje, ki kynshaw. Nangta ki sa leh niam leh

rukom bad ainguh ia U Blei Uba la ai ka jingjop ia ki. Hadien ba u Khasi Pnar u la pyndem noh ia ka wait ka stieh bad iashong suk paramarjan bad ym don thma shuh, ki longshuwa ki pynlong noh ia kane ka jingshad da ka shad beh khla ha kaba ki ai khusnam ia uba pyniap ia u khla da kaba sieh ia ka khlieh u khla ha u dieng ban pyni kum ka dak ka jingjop jong u ia u nongshun, ryngkat ka shad ka kynhoi, bad shynrang bad kynthei.

Ha ka On Kpep Bah ba leit buh ia ki shyieng sha ka kpep Bah ne ka maw shyieng, ki pyndonkam ka phur ka siang, ka ksing ka dhah bad ka shyngwiang.

Ka shad Sukmynsiem ka shad Lyngkyrdem ka shad Marngar bad shad Sajer-Nonglyngdoh sha ki thaiñ ri Bhoi ki long ki shad ainguh ia U Trai Nongbuh Nongthaw ryngkat ka ksing ka dhah bad ka tangmuri.

Ha ka shad Nongtung ne ka shad ha shuwa ba ia ka metiap yn jliah da ka ding ha jingthang, kaba ki pynlong tang ia kiba la tymmen bad im dap snem pura da ka jingim babha, ki shad ki kmen bad ka ksing ka dhah bad ka shyngwiang.

Ka jingpyndonkam ia ki jingshoh ne jingtied ia ki ksing heh bad ksing rit ka batai ia kawei pa kawei ka rukom shad ryngkat ka jingpynbud bad ka tangmuri, ki baje ne ki shaw shaw. Hangne ngim lah khlem da ai burom ia ki tang-

bah 'Seng Khasi kiba la trei shitom ban bat bad hikai pateng ia kine ki sur kumta ba ngi lah ban pynsah ia ki sur shad uba rim uba jah, haduh mynta. Kat kum ka jingiathuh I Bah Khlur Bangar, iba tip bha shaphang ki rukom tem ksing ka shad Nongkrem i ong ba ia ki sur shad Nongkrem la lah ban pyniabynta ia ki haduh 58 ki skit ne ki rukom shoh ksing kiba pher, ha la ki jong ki jong ki rukom shoh ne tied ksing, kum ka 'ksing noh kjat, ka ksing tyngkoh ka ksing lynti bad kumta ter ter. Mynta ki la sdang mih ki jingrwai ba la pynshong nongrim ha kine ki sur shad bad don jingkyrmen ba kine ki sur shad kin khie im bad ba lah ban pynbha ia ki lada ngi wad bniah bad buh ryntih ia ki skit bapher bad pyndonkam da ki bela, ki besili ha ki rukom ring sur ka tangmuri.

Na ki jingrwai shad khasi kiba la mih bad kiba la pynshong nongrim kat kum ka skit paka u Khasi, ka jingrwai I Bah Hebres Marbaniang 'Ha la pneh jong i Mei' ka ai nuksa. Ha kane ka jingrwai I Bah Hebres Marbaniang i la pynshoh ih bha ia ka sur shad kynthei bad ki kyntien kiba bang ban batai khyndiat de ia ka riam bad ka rukom shad kynthei.

To shad pynnang shad pynnang ko khun,
Ha lapneh jong i mei;
Shuwa ba phin san, ba phin long biriew,
Shuwa ba phin paw pyrthei.
Ha ki lympung khun Khasi.
To shad pynnang pynnang khun,
Ha la pneh i mei;

Da pynsting la ka met khun,
Kyndoh la ki kjat ;
Ryndang da pynbeit bha ksiar,
Ban dup itynnad ;
Ki khmat da peit jylliep Syiem,
Ban kham i shongkhia.
Ynda phi la nang bha khun,
Ngan pynthied nara ;
Khadu ksiar, shanryndang,
Bad ksah tyrpeng rupa.
Sa u kynjri kisiar pat,
Uba arphew tula ;
Tang shi deng u kpieng heh,
Da ka ksiar bad paila.
To shad pynnang pynnang ko khun,
Ha la pneh jong i mei,
Shuwa ba phin san, ba phin long biriew,
Shuwa ba phin paw pyrthei—
Ha ki lympung khun Khasi.

Kawei pat ka nuksa ka long ka jingrwai i Bah Brektist Wanswet 'Ka Ksing Lynti'. I Bah Brektist i la pynshong nongrim ia kane ka jingrwai ha ka skit 'Ksinglynti' i da batai khyndiat ia ki ksing ba pyndonkam ha kane ka jingshad bad ka rukom shoh ne pynhap kti ha ki ksing bad ka jingryntih ka jingpynhap ia ki kjat, ka jingkaweh ia u symphiah bad ia ka waitlam.

Kynjai jai jai li jai
Kynjai jai jai li jai
Kynjai jai jai li jai
Kynjai jai jai li jai
Kynjai jai jai li jai
Kynjai jai jai li jai

Kynjai jai jai li jai kjat ba jem ha sur ba bang.
Ba riew ka Tangmuri ba shoh tied ka ksing lynti,
Tiak, kyrdon ba tied 'sing dong
Tiak kyntiak, tiak,
Pynhun jai kjat noh ngai ngai,
Tang sha Lympung shad kmen sadhai.

Kynjai jai jai li jai (6 sien).

Mih ha khor ha khriam, thuia ha khlieh symphiah ha kawei ha kti,
Waitlam arliangti ba shai phyrnai khleh ha ka Ksing lynti;
Ba i syrtok ki khun ka ieij,
Ha lympung ban kiew top ka kmen ka mastieh.

A peit ki Theisotti,
Syrtok ha khrum ka sngi;
Rang shad wait jong ka Ri,
Shad pahara ia ki.
Dohnud shad kmen ka shlei,
A bneng la hiar pyrthei.

Ding kynding ding riew ksing lynti
Tiak kyntiak tiak ksing dong ar ti.
Ksingdong war shella, Tangmuri Sohra,
Ka nakra na Mawsynram thap kynshaw na khadsawphra;
Ka ksing rong Nongkrem, Tangmuri mylliem,
Ding kynding ba riew nakra, ha shad ba suk mynsiem.

Kitei ki long tang katto katne ki jingpyni jingmut kum ka maitphang ha kane ka subject, kaba, lehse ka long kaba donkam khnang ban pynsah pynneh ia la ki jingrwai trai ri bad ba ki nongshna jingrwai lashai lashisngi kin nang ban pyniapher kawei ka jaid jingrwai na kawei pat bad ban nym khleh jaktung eh ia ki rukom shna jingrwai bad ia ki sur.

Ki Jingput Jingtem U Khasi

Lada ia kren ia ki jingput jingtem u Khasi, kiba bun na ki samla jongngi kin nym tip lait na ki ksing bad Duitara. Baroh kin iapyrkhat ia ki Guitar, ki Drums, ki Mandoline, ki Bela bad kiwei kiwei. Ha ka juk mymta, tang shu la sdang ban iohsngew ne paitshkor, kiba rit jong ngi ki sdang pynkhih met bad ynda ki la sdang ban ieng ne iaid, ki sdang sa ka pynkhih kjat bad kti ha ki sur phareng kiba wan na ki Radio, ki Record player ne ki Tape recorder; kata, ki sur shad phareng ba ki ong ki Rock, ki Jive, ki Twist bad kiwei kiwei. Kum ki kmie ki kpa ne kiba san ha ing ruh ngi pynshlur ia ki da kaba iaroh bad nang pynkhyllew shuh shuh. Kaba phylla ba ki khyllung ruh ki pyrshang ban shad bad ki da sngewtynnad eh ia ki jingriew ka Guitar bad ka Drum. Ha ki por hyndai te ka khih ka met bad ki kjat haba riew ka Nakra bad ka Tangmuri hynrei imat mynta kine kim shoh shuh ha kiba rit jongngi. Te la dei ban iapyrkhat kumno ngin ia pynmlien ia kiba rit jongngi ban bang, naduh dang rit, ia kiei kiei la ki jong, namar ngim long kiba duna ha kane ka liang. Ban shu ia tynneng eh ia ka jong kiwei te ngin nym poi shano shano. Hooid, ngi dei ban iapyrshang ia ka jong kiwei hynrei ngim dei ban klet ia la ki jong.

Ki jingput jingtem u Khasi ki don shibun bad ia kine u pyndonkam ha ki por ki por bad ki khep ki khep. Ki don ki jait jingput jingtem ba ki pyndonkam ha ki por mynsngi ne myn-

step bad kiwei pat ha ki por mynmiet. Ki don kiba ki pyndonkam ha ka sngewbha bad kiwei pat kiba ki pyndonkam ha ka sngewsih. Lada ngi la nang bha ban pyndonkam ia ki, ngin sa shem ba wat tang kine ki jingput jingtem la ki jong ruh, ki la biang ban ia pynbud ia kano kano ka jingrwai.

Ka besili : Ka jingput kaba sngewtynnad bad kaba kham lah ban kem ia uno uno u note ne u sur da ka jingstad u nongput, kat ban shim ia ki sharp ne ki flat da kaba pyndonkam ia ki kti batbit ban tap ia ki thliew jong kane ka jingput bad pyrsad jem jai. La thaw ia ka da ka shipung u shken bad ka don hynñiew tylli ki thliew. Kawei ka thliew kaba u nongput u pyrsad da ka shyntur bad hynriew tylli ki thliew ba la pong ryntih ka jingiajngai, kawei na kawei, kham pajih na kane ka thliew pyrsad, kiba u nongput u buh ia ki shympriah kti laitylli sha ka mon bad laitylli sha ka diang. Ym da donkam ban da batai eh namar baroh ngi ia tip ia kane.

ki kham pyndonkam eh ia ka besili ha ki sur lum ne ki sur ki khynnah ap masi bad ki sur pyngad. Lah ruh ban pyndonkam ia ka ha ki sur shad. Haba ki pyndonkam pat ha ka phur thangiap ne iam meikha *ki ong put shyngwiang.* Kane ka jait besili, kata ka shyngwiang ne kumba ong ki pnar ka shawiang ka don haduh phra tylli ki thliew. U nongput u buh lai ki shym priah, kawei ka kti ban tap ia ki lai tylli ki thliew ba khamjan bad saw tylli ki shympriah kawei pat ka kti ban tap ia ki thliew ba kham

jngai. U pyndonkam ia i 'tikhun ban tap ia i thliew ba jngai tam.

Ka Sharati: Ka dei ka kynja besili bad ki pyndonkam ia ka tang ha ki sur sngew-sih ne sur pangnud kiba mih na ka iingduh noh ia kiba ha ing ha sem ne baieit bathoiñ. Ia ka sharati ym da pyndonkam paitbah ia ka, lait tang ha ki jaka ne ki thaiñ Raitong. Namarkata, ka sah ka jingtip shaphang ka sharati tang da ka jingia-thuh khana shaphang U Manik Raitong, u briew uba la pynkhlad ialade na ki paralok parajor bad uba la ibeiñ ka pyrthei ia ka jinglong duh jait jong u bad uba la im la sah sha rudnong bad la ka jong ka jingkthang ka jingim. Ha kane ka jingiathuh khana la ong ba ka sharati ba put u Manik Raitong, ka la lah wat ban ring ia ka Mahadei na ing Syiem bad ban tuh ia ka jingieit jongka, kat haduh ba kan da aiti ialade ha ki kti jongu bad ban noh lang bad u ha jingthang. Katta ka long ka bor ka jingbang bad jingshoh jong ka sharati. Ia kane ka jingput imat ym don shuh kiba put bad kane ka jingput hi ka la jah lada ym don kiba pyrshang ban wad ia ka. Ka iong kum ka besili tangba ka kham jrong.

Ka Tangmuri: Ka jingput ba lashna da ka dieng bad hakhmat ka jingput la sieh da i kynja kdor japung ne reed ban buh ia u thylliej ban padiah. Ka don hynriew thliew. Ka sharati ka don ka bor ban ktik bad pynkhih ia kiba iohsngew ia ka. Lada ym lah pyrsad lane lada u nongput um don lyer, ym lah ban put ia ka. Ia ka Tangmuri ki pyndonkam rud ha ki sur lum.

Kane ka jingput ka long kum ka Bagpipe ne ka Jamasok ki nong Scotland, Ia ka tangmuri ki kham pyndonkam ha ka shad ka kmen bad hangne dei ban da pyniahap bad ki ksing. Ka Tangmuri bad ka Ksing ka long kum ka Violin bad ka Piano. Khlem ka Piano, ka Violin ne Bela kam bang satia namar ka duh noh ka continuety ba ong ki phareng, kata, ka jingbymdkut noh ka sur bad kam don ka flow ne ka jingiaid jai jai bad ryntih haba sngap. Ka jingsawa jong ka ka iaid jngai.

Ka Tanglod: Ka jingput kaba syriem ia ka besili kaba la shna da u shken uba rit bad ka kham lyngkot shibun ban ia ka besili. Ka jingriew ka syriem ia ka Tangmuri. Lah ban put ia ki sur kynoi khun bad ki sur shad da ka. Ki put ia ka na khlieh ka jingput da kaba kbum ha ka shyntur ym na ka thliew kum ka besili. Ka don sa kawei pat ka thliew na khlieh kaba pynmih ia ka jingsawa. Ki kham pyndonkam ia ka Tanglod ha kaba hikai ia ki khun ha ing ia ki rukom shad kynthei.

Ka Japung: Ka jingput ba shipung ba la shna na u shken rit ba la iaw bha bad ba la set da u japung na khlieh ban put. Ki shna ia kane ka jingput na u Japung ktieh ruh tangba ka kham riew da u skhen. Ka don hynriew thliew. Ka ia syriem ia ka Besili tangba ka jingriew jong ka ka kham mian bad kam don ka jingiaid jngai. Ia kane ruh ki put na khlieh. Ia ka Japung la ju pyndonkam da ki khynnah ap masi ban put ia ki sur lum hynrei mynta ki

la sdang pyndonkam ia ka ha ki sur ka Tangmuri. Ki tymmen ki iathuh ba ka Japung ka mih na ka ktien jakoid ne ka jakoid kaba shong ha pung. Ka khanatang ka ong ba haba u khla u la pyniap masi than eh, ka jakoid ka la bthah ia ki nongap masi ba kin shna ka Japung. Haba u khla u la wan ban bam ia ki masi ba u la pyniap, ka jakoid kaba la don lypa ha ka met ka masi iap, ka la put da ka Japung ha ki tyndong shkor u khla haduh ba un da lymmir bad pyniap ialade. Ka jingshisha hi ka long ba ym lah ban pynmih surbha ia ka Japung lada ym lah ban pyrsad ne kyan mynsiem kum ka jakoid.

KI JINGTEM KYNDOH: Kaba kham pyndon kam eh, khamtam haduh mynta mynne, ka dei *ka Duitara.* Ia ka Duitara la shna da ka dieng ba la khlong thliew bad la sop da ka snieh skei ne snieh blang sa pyndait sa ki saw tylli ki sai muka kiba don laisur, kata artylli ki ksai ba hapdeng ki long shijur, kijuh ki sur. Ka Duitara hi ka long ka jingtem miet bad ki kham pyndonkam ia ka ha ki sur parom sawdong ka lyngwiar dpei. Ki ong Duitara ne Du-tara wat haba ka don saw ksai namar ki tied arksai. Ka lah ban long ba u Khasi haba u tem ia ka, u da kynud artad-dui-dui dui-dui, ki sa khot ia ka ka Duitara. Ki kyndoh ia ka da ki diengrit ba la khud nep.

Ka Marynthing: Ka long na kajuh ka ing kum ka Duitara tangba ka kham jrong bad kham heh ka trai bad ki pyndait da ki ksai steel. Ka

kham sawa bad jam hynrei kam da jylliew ne bang kum ka Duitara ki saimuka. Ka Marynthing ka jan iasyriem ia ka Sitar ha ka jingsawa ki ksai namar ka kham jam bad sting ka jingriew. Ka Marynthing ka don arjaid. Kawei kaba ki ong ka Marynthing long ing kaba don haduh san ksai bad kawei pat ka Marynthing sharok kaba don tang uwei u ksai. Ka Marynthing ka dei ka jingtem miet haba la dep ki kam ki jam bad ba la iashong khrui ban ia sngap sngewbha. Ki kyndoh ia ka da ki dieng rit ba la khud nep.

Ka Maryngod : Ka long hi kum kitei ki jingtem tangba ki shu ot da u Bo ne ka ryntieh ha ka jaka ban kyndoh. Kum ka Duitara ka don sawksai. Ki shna ia ka da ki kynja dieng jem ban kham ih ka sur. Ka snieh myrsiang ka long kaba bha eh ban sop, toi, lada ym ioh, ka snieh skei, snieh blang, snieh bshar ne syllih ruh long hi. Ia u jingot ne u Bo ki shna da kaba pyrkhung ia u siej kum i ryntieh rit bad ba la pyndait da ki tdong kulai. Ka ktien Bo ba khot ia une u jingot ka iadei bha ha ka ktien Khasi namar Bow ka ktien phareng ka mut ka ryntieh.

Kitei baroh lai ki long ki jingtem miet bad ki pyndonkam ia ki ha ki parom, ynda la sngap jar ka pyrthei. Ki nongtem Duitara kum ki jong i Bah Haridon kiba ngi dang lah ban iakynmaw ki long kiba tbit bha bad haba ki khana parom ma ki ym don ba kwah ieng shuh, wat haduh ynda shai phlait. Katta ka long ka bor ka Duitara ha ka kti kiba nang ban tem bad

phawar ia ka bad kumjuh ruh ka Marynthing bad Maryngod.

Ka Sitar. Bun na ngi mynta ngin sngewphylla ba u Khasi u don la ka jong ka Sitar ba u shna da u klong bad ba la pyniasoh bad pyndait da u diengpyllun ba la kham pynmadan najrong ban pynpur ia ki ksai jingtem naduh khlieh haduh u klong, da kaba kyrshan da u kulai ba la pynieng ha ka metbah jong u klong. Ha khlieh ki suh ia ki pek ne ki dieng tan ksai ha ki thliew ba la ksam ha ka dieng pynpur ksai ban pynbiang ia ki ksai jingtem. Ia ka Sitar ki tem sngewbha man ka por bad ki jingrwai kum ki jingrwai iaroh ne ki parom ne ki jingrwai pynbyrngia ne sngewbha. Ka rukom bsiat ia u ksai ka syriem ia ka Duitara ne Marynthing tangba ka kham bun ki ksai bad ka kham jam bha bad lah ban kyndoh bun ki sur namar ka jingbat ka jrong bha. Ka long hi kum ka Sitar ki dkhar, kato ka bym da bun ki jingot dur ne ki shrong ki shrup. Imat ia kane ka jingtem ki Khasi hyndai ki ioh na ri dkhar namar ki sur ba ki rwai bad pynhap bad kane ka jingtem ki ring sur dkhar. Ha ki khyndiat snem mynshuwa, kata tang laiphew ne sawphew snem, la jan man ki shnong ha ki nongkyndong ki buh ia kane ka jaid jingtem bad ki pyndonkam ia ka ban ia tem lang bad ka Harmuniam bad Ksing rit. Ki nongkyndong ki kham pyndonkam ia kane ka Sitar wat ban ia ka Duitara ne ka Marynthing. Ha ki ing theatre ki tem bha ia ka bad ka Harmoniam kaba long ka jingtem jong ki dkhar. Ki kyndoh ia ka da ki kynja sainar ba la buah ha ki shympriah kti.

Ka Mieng : I jingput lyngkniap siej iba rit bad jrong kat i snad ba la shna da kaba siah ia u snep siej bad sa khud stang ia uue u snep siej lyngknap bad pong napdeng ban pyllong i kynja thylliej. Ia ine i siej pdeng ne thylliej ba la pong da kaba sumar bha, ki pyndkut ia i na kawei ka liang bad i khih bad kynther ialade haba tied na kawei ka liang bad i pynmih ka sur ne ka vibration ba ong ki phareng. Don kiba teh da u ksai bad sa tan ia u haba la kbum ia ka mieng bad don pat kiba shu bsiat da ka kti. Ban pyndonkam ia ka, nyngkong eh ki buh ia ka hapdeng ki rymmiang shyntur bad sa tan ia u ksai uba ha tduh jong ine i siej ne tied ia i siej da ka kti. Da kaba pynkhih ia ka shyntur lah ban pynmih ia ka sur kat kum ka jingkwah bad jingtbit u nongput. Ki kham put ia ka mieng ynda la kynjah bha jar, khnang ban ioh ia ka sur kynud kaba bang. Haduh mynta, ki samla nongkyndong ha ki thaiñ sepngi, khamtam ki kynthei, ki dang pyndonkam ia kane ka mieng. Ki dkhar ki shna ia kane da ka nar hynrei kam bang haba kynud ki sur myllung kum ka mieng jongngi ha la shna da ka siej. Ki Pnar ki khot ia kane ka jingput ka Ramynken.

NA KI JINGTEM KYNDOH NGI POI SHA KI KSING

Haba kren shaphang ki Ksing, ngi lah ban pyniapher kumne harum bad lah ban ong ba kine ki long ki Ksing kiba ki pyndonkam ha ki jingshad bapher bapher baroh jong u Khasi.

Ka Bom ne ka Nakra : Ka ksing heh kaba ka dui jong ka ka long kum ka bynta u thlong ba shakhlieh bad ka jingheh jong ka ruh ka long hi kat u thlong. Ia ka khlieh ne ka shyntur jong ka ki sop da ka snieh masi bad ki pynskhem na khlieh da ka syrwiang snieh pyllun. Hadien kata ki tan pyrkhing ia kane ka snieh ba la sop da ki tyllai snieh kiba jwat bad ba la tir rit bad sa pynskhem ia ki ha kawei pat ka syrwiang hajan trai ba la shna hi da ka snieh. Ki ju buh ruh ki kynja dieng lyngkhot ban tan pyrkhing ia ki tyllai snieh ban pynpyrkhing ia ka snieh ksing ban kham sawa bad sngewtynnad ka jingriew. Ki shna ia kane ka Bom ne nakra da ki dieng kiba eh kum ka diengkain hynrei ka kya ka long ka jaid dieng kaba bha eh ban shna ia ki jaid ksing baroh namar, ki ong kito ki nongtem ksing kiba stad, ba ka kham sawa.

Ki Ksingbom ne 'sing Nakra : Ki Ksing kiba ki pyndonkam ha ka thangiap ne ka shadniam ka hima Khyrim. Ki ju tem artylli kine ki Ksing ha kajuh ka por da ki arngut ki nongtem. Ia kine ki jaid Ksing, shiliang ki sop da ka snieh masi bad shiliang da ka snieh blang. Ki tem ia ki da kaba kynthang na liang ka diang da ka slakti bad kynbom na ka liang kamon da u dieng. Haba ki tem ia kine ki Ksing, ki nongtem ki da padai ia ki bad pynkhih bad met bad phad bad kyrngah la ka khlieh ban pyniahap tal bad ban ryntih ka jingshoh Ksing.

Ka Dum-Dum ne ka ksing padiah shad kynthei :
Ka ksing arliang bad ki sop ia ka da ka snieh

blang arsyrtap. Ki tem ia ka tang da ki kti. Kane ka ksing ka ia syriem ia katei ka ksing bom arliang ba la ong haneng.

Ia kitei ki ksing arliang ki tan da ki tyllai snieh kumjuh bad pynskhem ia ki ha ki syrwiang ba la shna da ka snieh ha baroh arliang.

Ka Bomrit ne ka Padiah : Kane ka iasyriem ia ka Nakra ha ka dur tangba ka rit. Ki sop ia ka da ka snieh blang arsyrtap. Ka rukom sop bad rukom tan ia ka snieh ban pyrkhing bad pynskhem ha ki syrwiang ka long kum ia ka Nakra. Ki tem ia ka da ki diengtied ksing rit bad ki pyndonkam ia ka ha ka shad kynthei.

Ia kitei ki Ksing ki pyndonkam ha ki rukom tied bad shoh ksing kiba pher bapher bad ia kitei hi ki Ksing la ai da ki kyrteng bapher bapher kat kum ka jaid jingshad kum—ka Padiah, ka 'singshadwait, ka 'singtyngkoh, ka 'singsong, ka 'singlynti, ka 'singlumpaid, ka 'singnalai, bad kiwei kiwei ki kyrteng.

Ka Ksing Dymphong : Ka ksing ba la shna da kaba pyndait da ki phong hynrei ka kham ih sur pat da ki siej. Ia kine ki siej ba la pyndait lang ki khoh ne pied ia i snep iba nalor bad ki sa kynrong ia ki baroh da kaba phnieng da ki kulai bad sa kynthang ia ki da ka kadiang bad kynbom ia kine ki saisiej da ka kamon.

Nalor kine ngi lah ban jer sa ka Chakudiah ki Pnar ba la shna da ka shipung ka siej bad

khlong ia ka snep bad kyrshan na baroh arliang da ki kulai bad ki sa tied ia u saisiej.

Ki Khasi Pnar jongngi ki ju nangbha ban put sla hynrei mynta mynne ngim ju kham iohsngew shuh. Kito kiba la iohsngew ia ki nongput sla kiba nang bha kin kubur ba ka put sla ka ih bad ka sngewtynnad haduh katta namar u nongput u lah ban kynting ia uno uno u note ne u sur shaduh u octave ne u kyndoh sur uba jrongbha kat kum ka jinglah ban kyan mynsiem u nongput. Ki sla kiba bha eh ban put ki long ka 'lathenrait, ka 'ladiengsai bad ka 'ladiengsing. Ka 'lathenrait ka kham rben bad ka kham shitom ban put hynrei ka long ka sla kaba bha eh bad haba put ia ka, ka pynmih ka sur syriem ia ka clarinet. Ka 'ladiengsing ka jem bha ban put wat da kito kiba kham tlot. Ki put ia ki surlum da ka sla.

Sha ki thain pnar ki pyndonkam ruh ia ki chalamen ne ki jingkynruh shaw shaw.

Ka jingkylli ia ngi mynta ka mih hato kumno ban iapyndonkam ia kine ki jingput jingtem kiba sdang jah? Kane ka long ka kam kaba, wat la ka long kaba shitom, hynrei kaba dei ban iasdang mardor noh shuwa ba kito kiba dang lah ban tip shaphang jong kine ne kiba dang nang ban pyndonkam ia ki, kin khlad noh na ngi.

Ngi tip lehse ba ka sorkar jylla ka la pyrshang ban ai jinghikai ia ka shohksing bad ka put tangmuri ha ka Department of Arts and

Culture. Imat donkam ban ia pyrkhat kumno ban ai jingbikai noh mar mar sa ia ki katto katne ki jaid jingput jingtem kiba kham donkam kum—

1. Ka Duitara.
2. Ka Marynthing.
3. Ka Maryngod.
4. Ka Sitar Khasi.
5. Ka Besili.

Hato don ne em ki samla kiba kloi ban iapyrshang tem ia kine ki jingtem lajong. Lada ki samla ki ia shitrhem lehse ki Sengpynbha lang ne ki Cultural Organisation kin ia pyrkhat ban plie noh da ki kynja skul (School of music) katba ngi dang don ki briew kiba lah ban bikai ia kine.

Kaba ar, lehse, ki bor pyniaid ia ki Block kin ia pynshlur ia ki Local Club ne Seng Samla ban thied noh da ki jingput jingtem lajong ha ki jaka ki Guitar, ki Drum sets namar im at ban shu iatynneng ia ka jong kiwei ka ibieit pynban namar ngin nym lah hi ban nang janai kat kum ka rukom pyndonkam ia ki bad lada ngi tem hakhmat ki mynder, ngin pyni ia la ka jong ka jingbieit. Katno ngut eh na ngi kiba nang ia ka staff notation ne kiba nang na ka kot, ne ngi shu ianang da ka shkor? Haba kumta ngin nym lah ban tip lada uta u key u don katta ki flats ne ki sharps. Kane ka jingbieit ka la lap ia bun ngut ki nongtem guitar. Ki bun kiba nang tang ban shu bom lymmuh da ka jingiohsngew ka shkor lyngba ki records ne ki tapes.

Kaba lai pat, dei ban don ki jingiakop ban pynbeit da ki seng samla (Cultural society) ne da ki Block man ka suem bad ban ai khusnam da ki prize kiba heh ia kito kiba nang bha ban put ban tem ia ki jingput jingtem lajong.

Ka All India Radio ha kine ki snem ka la lum ia ki jait jingput jingtem bad ia ki sur jingrwai bad jingtem, la ki jong, bad pynbeit ka jingiakop tem bad rwai bad kine ki jingtem lajong. Ka la ialeh ruh ban leit kylleng ban wad ia ki myllung kiba buhrieh ialade bad la lap hangne hangtai ia kine ki 'tiewdohmaw bad ka dang iaiwad shuh shuh.

Ha ki shnong ne ki kyntoit bapher bapher la dei ban buh ki ksing bad ailad ia ki samla ban ia tem bad padiah, khnang ba, haba iapoi ri nongwei bad haba iamut ban iarwai-Khynriam u Pnar, u Bhoi, u War, ki samla jongngi kin nym ong 'ngim nang tem ksing'. Ka long kaba sngew jahburom namar kane ka la jia bunsien. Lada ia kren kham palat khyndiat, ki samla, la kumno kumno ki dei wat ban nang shad nohkjat ne mastieh ne shad kynthei ioh ngi duh noh la ka jong ka identiti kaba ngi ia kren man ka sngi.

Ngi ki samla ngi la dei ban khih bad kyndit jingmut ban pynmlien ban inkyndoh Duitara ne bna iaput B'esili. Wat u Phareng mynta u la pyndonkam ia ka Sitar bad ka tabla ha ki jingrwai jong u kiba pher bapher, U nang ia la ki jong bad u ialeh ban shim kylliang ia ki jong kiwei pat ban pynriewspah ia la ka put ka tem jong u.

Lada phi nang ban put Besili bha wat ka mem ruh kan bud bad lada phi nang ban tem duitara bha, kano ka samla ka ban nym saw ki ngab? Ngi la iohsngew ia ka khana ba wat ka Mahadei ruh ka hap pynpait jingkhang ha ki sur ka Sharati.

Ki Jingialehkai Ha Madan (Sports) Bad Ha Ïng (Games) Ha Ri Khasi Pnar.

Ki kpa tymmen jong ngi ki long kiba stad bad ki iohi ia ka jingdonkam jong ki jingialehkai ha madan (sports) bad ki jingialehkai hapoh ïng (games) na ka bynta ka jingpynroi pynsan bad ban tei ia ka bor met bad bor pyrkhat ki samla bad ia kiba la san la rangbah. Katto katne na ki jingialehkai kiba ki khynnah bad kiba la san ki ju ialeh ki dang don haduh mynta mynne wat la bun ki lah jah bad ki don kiba la sdang jah ruh.

1. *Ka Jingiatied Randos :* Kane ka jingialehkai ka long ban pynknlaiñ ia ka met ka met ka phad. Bun na ki khynnah mynta kim ju iohi shuh ia kane ka jingialehkai. Ka syriem ia ka jingialeh Cricket bad ia ka Baseball ki nong America. Ki nongialehkai ki don arkynhun; kawei kaba tied bad kawei kaba ap. Ki buh sawtylli ki ïng ne ki jaka sangeh sawdong ba la da buh dak da kaba sieh dieng ne buh da ki jaiñ ne sla ban ithuh. Ka jingjngai na kawei ka ïng sha kawei ka long kumba sanphew haduh shispah pruh. Hadien artylli ki ïng kaba shaphang shatei, kata, ha ka liang ba ki nongtied ki ieng, ka don ka thliew kaba rit ba la tih kum ka pdeng ne centre. Lada ki ia don mar shiphew ne khadsan ngut, baroh ki ioh ka lad ban tied. U nongtied u tied ia ka ball jri kaba jwat kaba kum ka ball iatied Tenis, da u dieng tylli ne u siej tylli uba jrong kumba lai ne saw

phut bad u tang shu tied u buh ia u diengtied hajuh bad mareh sha ka ïng kaba nyngkong shaphang kamon. Lada u iohi ba ki liang kiba ap kim pat ioh ia ka ball u mareh sa sha ïng kaba sharum beit beit, bad lada u dang don por u mareh pynkiang sha ka ïng kaba lai bad u sa mareh sha ka ïng kaba saw sa kadiang na ka jaka tied. Ki nongap ki ia ap ban kem ia ka ball bad ynda ki ioh, ki kawang ia u nongtied ha ka por ba u mareh na kawei ka ïng sha kawei pat bad lada dei, uta u nongtied u la iap. Haba u ieng ha ka ïng kim lah ban kawang. Nangta u tied sa uba ar bad haba u tied, u nongtied uba nyngkong u dei ban phet sha kawei pat ka ïng khnang ba u nongtied uba ar un ioh ieng ha ka ïng. Ym lah ban ieng arngut ha kawei ka ïng. Lada u nongtied uba nyngkong u la ieng ha ka ïng kaba ar bad u nongtied uba ar u ieng ha ka ïng kaba nyngkong ne kaba ar, u nongtied uba lai u mareh sha ka ïng kaba nyngkong bad ki nongtied kiba ha shwa ki mareh sha ka ïng kaba ar bad kaba lai ne kaba saw. Kumta ki ia tied uwei hadien uwei bad ka liang kaba ap ka i leh ban ioh kawang ne skoi ia ki nongtied bad pyniap ia ki. Haba ki nongap ki ioh kem ia ka ball ha suiñ haba kam pat hap khyndew, uta u nongtied u iap bad um lah tied shuh. Ynda la sah sa tang uwei ne arngut ki nongtied, ka liang kaba tied ka pynbna ban tied khadduh noh da uno-uno u nongtied uba dang im bad uwei na ka liang nongtied u mareh sawdong. Ka liang kaba ap ka ap bha bad uno-uno uba ap kham jngai lada u ioh ia ka ball, u kawang ia ka sha u paralok uba kham jan sha ka

jaka tied bad kumta ka ball ka wan sha uba jan tam bad une u mareh bad leit buh ia ka ball sha ka thliew ba la tih ne ka centre. Lada u shwa uba buh ia ka ball ha ka thliew ban ia uba mareh sawdong, kata ka liang kaba tied ka la rem bad ka dei sa ka pali kiba ap ban tied bad ka liang kiba tied ban ap. Lada shuwa pat uba her sawdong, ka liang kiba tied ka ioh biang ka kabu ban tied sa shisien bad baroh ki nongtied ki im biang. Ia kane ka jingtied khadduh bad ia ka jingialehkai baroh kawei ki ong ka Randos. Ki khynnah kynthei ruh ki ialehkai kumjuh tangba ki tied da ki lyntang bad kim da ia mareh jngai eh. Hangne ka don ka jingiasngewthuh jingmut ki nongialehkai, bad ka teamwork ne ka teamspirit ba ong ki phareng bad ka jingtied ball, kawang ball bad ka jingiamareh ka pynkhlaiñ ia ki dohksah bad ia ka met ka phad.

Ka jingialehkai Haishong Syiem, iatied diengkhun bad 'datdiengbah: Kine ki long ki jingialehkai jong ki samla bad ki khynnah kynthei ban khlaiñ ka met ka phad bad ka jingring mynsiem kaba pynbha ia ki tor.

Ha ka haishongsyiem, ka liang kaba ioh sdang nyngkong ka dei hai. Ki phah shong ia kawei ka nongialehkai ha ka ing ha pajih na ka ing basdang ban hai. Ka nonghai ba nyngkong ka hai bad beh ia ki nongap na ka liang kaba ap. Ynda la kut ka sien ba ia buh ka dei sa ka wan shaw. Ki nongap ki ap triang bad ka nonghai ka beh bad ;ialam ia ka paralok jongka kaba

shong ha ka ïng kaba ha pajih ka da bat bad kah ia ki nongap haba danghai, kita ki nongap ba la iohktah ki iap bad lada ka nonghai ka dkut noh ka jinghai ki nongap ki kem ia ka paralok ba leit shaw bad ka iap. Donkam ban hai sa kiwei pat bad kumta ter ter haduh ba ki nonghai kin da iap lut, ki sa ioh hai sa kiba ap.

Ka tied diengkhun bad 'datdiengbah ne dieng shohhai pat ka long jing alehkai batied da ka bet ne ka bat ba la ot da ka kynja lyntang kaba stang bad kaba heh kumba shikhup bad jrong kumba shipruh bad u diengkhun uba da u diengtylli kat u diengsha- tri uba jrong kumba shitda bad uba la lit nep baroh arliang kumba lit let. Ki nongialehkai kiba tied nyngkong ki buh ia u diengkhun da pyrshing halor ka thliew bad ki sa kyndat ia u da ka bet jngai katba lah. Ki nongap ki ap ban ioh kem. Lada kim iohkem ki kawang da u diengkhun ia ka bet kaba la buh pyngkiang halor thliew. Lada dei ia ka bet kata ka nong-tied ka la iap. Lada ym dei, ka nongtied ka shim ia u diengkhun bad buh ia u ha ka thliew, da pynieng, ka tied ia u khmut ba mih shabar bad haba u kynthih na ka thliew, ka tied ia u da ka bet jngai katba lah. Lada dei salit bad u diengkhun u hap tang hajan, ki nongap ki ryngkoh ha ka jaka ba u hap u diengkhun bad ka thliew. Lada ki lah ban ryngkang, ka nong-tied ka iap. Lada ym lah ka nongtied ka shim ia u diengkhun bad 'pynhap ia u najrong da kaba hap beit, da dien bad napoh ka kjat ba rah shiliang bad ka kyndoh da ka bet. Lada

kyndoh tang shisien ka sa tied da ka bet bad thew ia ka jingjngai da ka bet. Lada kyndoh palat ia ka shisien, ka nongtied ka tied bad thew ia ka jingjngai da u diengkhun. Kumne ki leh baroh kiba tied bad lada ki la dap ia ka spah ne hajar ba la buh, ki nongtied ki ialeh sa ia ka ban ioh tied ban phah hai. Ki tied kumne baroh ki nongtied bad ynda la dep ki sa phah hai ha ki nongap. Lada ki nongap ki lah ban hai kata ki la iop bad ioh tied sa ma ki hynrei lada kim lah, kata, ki la rem bad ki hap ap biang. Ki ju ong ruh ia kane ka jing-ialehkai ka 'tied Malaishito'.

Ka ialeh point : Kane ka jingialehkai kaba ki khynnah kynthei ki ialeh da kaba buh hynñiew tylli ki maw. Ka liang kaba ioh sdang ka ka-wang ia ki maw ba la tynrong, uwei halor uwei, laisien. Lada dei ia ki maw bad ki kyllon, ki nongialehkai na ka liang kaba ap ki kynrup ia ka ball bad kawang ia ka ki liang ki nong-sdang ne nongtied bad lada dei, kata ki nong-sdang ki iap. Ka liang kiba iohsdang ne kiba tied pat ki ialeh ban tei ne tynrong ia ki maw ba la kyllon. Hangne ka don ka jing-itynnad ban iohi ia ka jingpynstet ban tynrong ia ki maw da kaba phikir ba ioh shah kawang ha ki nongap kiba iabeh ia ka ball bad ialeh ban kawang pyniap. Tang shu lait na ka jing-kawang, ki liang kiba sdang ki ialeh ban tei ia ki maw bad iaphet artad. Lada ki liang kiba sdang ki dep ban tei ia ki maw baroh hynñiew tylli, khlem shah kawang, kata ki la jop bad ioh point. Lada ki iap ne shah kawang, ladei ban ioh sdang ne

ladei sa ka pali kito kiba ap. Kumne ki ia leh bad ki ia khein da ki point.

Kane ka jingialehkai ka pynlong ia ki khynnah ban nang ban trei stet bad ban da trei bha bad ha kajuh ka rukom ban phikir na u nongpyniap ne pynjot. Ka pynproh ia ka jabieng bad ia ka jingpyntbit ia ki kti ha kaba shna ing ne ha kaba kawang.

Ki jingialehkai hapoh ing pat, kiba ki ju kham ialeh ki kynthei ki long—ka kynting mawsan bad ka iasiat ne iabsiat shyieng sohmanir. Ka kynting mawsan ka pynlong ia ki nongialehkai ban long kiba phikir bad kiba nang ban khein ia ka por thik pa thik kumno ban kynting, kumno ban kem bad kumno ban peh. Haba ki ialeh mawtruh lei lei ka jingkhein ia ka por ne timing ka long kaba donkam bha. Ka iabsiat shyieng sohmanir ruh ka pynproh ia ka jabieng ki nongbsiat. Ki ju bsiat khlem da pyndei ne pynkhih ia kiwei pat ki shyieng.

Ka iapuh latom bad iasiat marble: Ki khynnah shynrang bad ki rangbah ruh ki ialeh ia kine ki jingialehkai. Ki khynnah Khasi ki shna ia ki latom na ki dieng kiba jwat bha da kaba shu pom da ka wait bad sa pynjlih da ka tari. Ki jait dieng latom kiba eh ki long ka dieng 'tiew, saw, diengngan, diengsohliya bad kiwei kiwei ki diengmet kiba jwat. Hadien kata ki thung sa u prek da u kynja isbad. Ki nongpyniapuh latom kim da salia eh lada ka latom kam da shad bha hynrei ki shna ka latom kaba khlain

bad nep bha u prek. Nyngkong ki nongialeh ki iapuh umbiah, kaba ngi lah ban ong mynta ka 'toss'-uno u ban sdang. Uno uno ba puh jngai eh na ka umbiah u hap buh ia ka latom jongu hapoh ka jylli ba la ruid pyllun ha madan bad kiwei pat ki puh ia ka. Kito kiba stad bha ban puh ki lah ban pynpait ia ka latom babuh ha jylli tang shisien puh. Lada ka latom u nongpuh ka shad hapoh jylli bad kam lah ban mih shabar ka jylli hadien ba la sangeh ka jingshad, ka dei ban shah puh ha kiwei pat. Lada ka latom u nongpuh ka puh bad kato ka latom uba shah buh ha jylli ka mih shabar, katba ka latom bapuh ka shad hapoh jylli, u trai ka latom ba mih shabar u kem ia ka latom kaba shad hapoh jylli bad kata ka latom ka shah puh. Lada baroh artylli ki latom ki ia mih lang shabar ka jylli, ia ka latom kaba dang shad shabar jylli u trai ka latom ba la mih shabar jylli u kynjat ia ka bad baroh arngut ki hap ia 'hi'-kata, ki ia kyllaiñ stet, pynshad bad kem ia ka latom kaba shad da u tyllai. Uba kloi ban leh kumta u jop bad uwei pat u rem bad hap buh ia ka latom jongu hapoh jylli ban shah puh. Don kiba ia puh ruh khlem da ruid jylli.

Kane ka jingialehkai ka pynlong ia ki nongiapuh latom ban long kiba nang ban thew ne antad, kiba phikir bad kiba stet ban ia pynjop. Kumta ka pynproh ia ka jabieng ki nongiapuh latom. Ka hikai ruh ia ki samla ban don ka jingiashah bad ban ap haduh ynda ioh sa ka kylla jong ki.

Ka jingiasiat marble hapdeng ki khynnah shynrang ka dang don haduh mynta tangba ka la kham pher khyndiat. Mynshuwa haba ia-siat marble dei ban da shong kynrong kham nadien u marble bad ki buh ia ka 'tikmie ha khyndew sa siat ia u marble da ka 'tipdeng. Don kiba siat da ka 'tidew ne 'tispah ruh. Ki sdang na i thliew ba la tih. Lada dei haba siat na thliew ka mut la jop hynrei haba siat shabar ka thliew dei ban da pir ha thliew hadien ba la dei ia u marble jong kiwei pat ban kheiñ jop. Haba ym bit ka jaka ban buh ia ka 'tikmie ha khyndew ki buh ha ka loong ka kjat ba la rah kynrong da kaba ieng ha ka jaka ba don u marble lajong bad sa siat; ki ong 'op' Mynta pat bun ki iasiat da ieng bad ki shongbul khlem salia bad kim ju buh ia ka 'tikmie ha khyndew. Ka la kylla long noh ka jingpda ym ka jingsiat. Haba u marble u leit patoh iano-iano ki ong 'ruka' bad haba dei ar-laitylli ki marble kiwei pat ki nongialeh ki dei ban da ong 'dunu'.

Ka jingpynher Kotkudi bad Rusni : Ka jingpyn-her Kotkudi ka long ka jingsngewbha kaba ki khynnah bad samla shynrang, wat ki rangbah ruh, kylleng ka pyrthei ki sngewtynnad.

Ki Kotkudi ba kham pynher paidbah ki don arjait, kata kaba sawdong kaba ki ong ka Kot-kudi Khasi bad kiba pashli kaba ka ong ka Kot-kudi dkhar. Ki Kotkudi Khasi ki don lai ki tdong, kata, na ki thapniang bad na kjat katba ki kotkudi dkhar pat ki don tdong tang na kjat.

Kiwei pat ki jaid Kotkudi ki long ki kot shalyngka kiba ar ne lai bteng.

Ia ki kotkudi ki shna da kaba phnieng artylli ki siej ba la khud bha. Uwei u siej pynieng napdeng bad uwei u siej pynkhun na kawei ka thapniang sha kawei kum ka ryntieh bad ki sa tah bha da kaba khylliap khyndiat na ki dong thapniang ban skhem. Nangta ki sa teh sa u 'saipdeng.

Ha ri Khasi-Jaintia jongngi ka don ka jingsngewbha ban da pynlong ka jingiakop ban ia ot ha suiñ, ki da ia thong heh. Ki shna ki Kotkudi kiba her bha, kiba lah ban pynthung bad pynshad kyllaiñ ha suiñ khnang ba ki lah ban pynliem ne pyndkut ia kawei pat ka kot kudi. Ki nongialeh ki da khleh da ki mynja kiba laiphewjaid, kum da ki bitor ba la dung ni bha, ka siris ban bat ia u bitor ha u ksai, ki kynbat laiphewjaid. Ki don kita ki mynja ding kiba saw ka rong bad kiwei kiwei. Ia ki artylli ki kot kudi ki pynher na ki jaka ba kham pajih. Ynda ki kot kudi ki la her bha bad la ia shor ne ia ai ksai kham jngai, ki pyniabeh bad ynda ki la ia ban ki ksai ki sa shor bad pyndonkam ia ki jingstad baroh kumno ban ioh khylliap ksai bad ban khyrwa ia u ksai kawei pat ka kotkudi ba kan dkut. Ki kyllaiñ bun u ksai ha ki jingkyllaiñ ksai ba ki khot ki latai. Donkam arngut ha ka jingpynher ia kawei ka kotkudi, u nongpynher, kata uba bat ia ka kotkudi bad u nongbat latai. Ki Kotkudi ki her bad kyllaiñ ha suiñ, jngai jngai ha ka jingiaot, baduh

ba u ksai kawei ka kot kudi un da lah ban pyndkut ia u ksai kawei pat pat ka kot kudi. Ki khynnah ki iarisa 'baketha......baketha', kaba mut 'ka la dkut ka la dkut'. Don pat kiba shu pyniapuh ia ki kot kudi haduh ba kawei na ki kan da jot.

Kane ruh ka pynproh ia ka jabieng bad bor pyrkhat kumno ban pynjwat ia u ksai bad da kino ki jingkhleh yn khleh. Nangta ka donkam ruh ka jingstad kumno ban da thew ia ka kotkudi bad haduh katno yn khud ia u siej, da kaba phikir ioh jem eh ne eh eh khnang ba ka kot kudi kan long kaba, kohnguh ia u nongpynher bad ba lah ban pynphai kat shaba mon.

Ki Khasi, khamtam ki Pnar ha ki por khyndiat snem mynshuwa ki sngewtynnad bha ban pynher ia ki Rusni. Ia kine ki Rusni ki thaw da ki Kotkudi ba la bteng bad shna dur kum u bitor, ka dohkha, u hati bad kiwei kiwei. Ynda la shna pyllun bha, ki shna sa kawei ka thliew kaba heh kumba ar ne lai phut sawdong da ki siej ba la khud rit bha, bad ha khmut kane ka thliew ki pynpur da ki sainar bad buh ia ka song syrdep hapdeng kaba la wieh ha ka umphniang sharak.

Ia katei ka Rusni ba la shna ki pyoh da ka tdem da kaba pynam ia katei ka thliew ha ka tdem halor ka ding ba la thang hapoh khyndew. Ynda ka tdem ding ka la dap bad ka Rusni ka la at bad ka sdang ban rah sha bneng, ki sa ai ding ia ka song syrdep ba la wieh umphniang

sharak. Hadien kata ki sa pyllait ia ka Rusni bad ka kiew sha bneng bad ka her jngai-jngai haduh kan da ing hi lane hap noh hadien ba ka ding ka la lip bad ka tdem ka la lut.

Ki ju pynher ia ki Rusni ha ka por tlang haba rang bha.

Jingiasiat khnam: Ka long ka jingialehkai ha madan kaba la sdang naduh u 'Ñi u Kong bad kaba baroh ka pyrthei Khasi Pnar shityllup ki nang ia ka. Naduh mynno ki Khasi-Pnar ki la nang ban bat ia ka ryntieh bad u khnam, ym lah ban ong hynrei ngi tip ba ka ryntieh bad u khnam ki long ki tynrai u shynrang Khasi kiba iasoh bad ka jingkha kata haba u jer-u thoh bad ka jingiap jong u kata haba thang ia ka met iap jong u. Namarkata ki long ki bynta ka jingim jong u Khasi-Pnar hi. Ha kitei artylli ki jingpyndep u Khasi ia ka jer ka thoh bad ha jingthang ki pyndonkam lai tylli ki khnam. Ki khnam laitylli kiba ki pyndonkam ha ka jer ka thoh ia u shynrang Khasi ki don la ka jong ka jong ka jingthmu. U khnam uba nyngkong u long u khnam iada ialade; u khnam uba ar pat ban iada ia la ka ing ka sem, ka shnong ka thaw bad ia la ka ri: u khnam uba lai pat u long ia ka rongbiria, kata ban pyndonkam ia ka ryntieh bad u khnam ha ka jingialehkai sngewbha ban shongshit ka shnong ka thaw, ban khlaiñ ka met ka phad bad ban pyni ia la ka jingtbit bad ban long u nongjop barabor.

La ong ka rongbiria ia ka iasiat khnam sngewbha namar don ar rong ki khnam ban pynithuh ia ki khnam jong kawei kawei ka liang kiba iasiat, kata, u 'nam thoh dak saw bad u 'nam thoh dak iong. Ki khana pateng ki ong ba dei ka kmie kaba ai ia kine ki rong ha ki khun jong ka khnang ba kin nym ia kajia man ka por da ka jingiakam khnam kulmar. Dei na kane ba ki Khasi ki sa ong ba buh ka Mei Nonghukum.

Ha ka jingiasiat khnam ki Khasi ki don ki 'nongkam. Haba iasiat iakop kawei ka shnong bad kawei pat, kawei kawei ka shnong ka jied uwei u kynja rangbah shnong kum u nongkam. Ka kam jong u ka long ban pan hukum ia ka jingjop ka shnong jong u na ka Mei Nonghukum. Kine ki nongkam ha ka iasiat iakop ki dei ban long ki briew kiba phikir bha ha ka por ba ki iapynbeit bad iakular ban iasiat. Ki dei ban husiar ban kren da thew bad da pyrkhat bha khnang ban nym ailad ia kawei pat ka liang ban ioh ka lad ban woh dong ynda la poi ka sngi ban iasiat. Ka long kaei kaei kaba ngi kum u Khasi-Pnar ngi dei ban sngewsarong namar wat la ka iasiat ka dei tang ka rongbiria, ym dei ban iakren khlem akor, kren beiñ, kren sniew ne ban iaid palat ia u pud ka akor briew namar ka liang kaba iakhun ka dei u para ne u hymmen-kata ka jingiakop shipara barobor. Ka jingiakynnoh, jingiabeiñ ka long tang ka biria ban sngewtynnad ki nongpeitkai hynrei ym dei ka jingkynnoh ia uno uno shimet. Ka liang kaba jop ka don ka hok ban kren beiñ da kaba biria ym ka kren beiñ

sniew bad ban phawar eh daw khnang ban jop biang ha kawei pat ka taiew bad ka liang kaba rem ka shu sngap bad ap khmang ban ioh ka daw ban pan na ka Mei Nonghukum ban ioh pynrem ia uba jop ha kawei pat ka taiew.

Ki 'tienphawar ki long ki 'tiendonakor ym ki 'tien buaid tanglang ne ki 'tiensih 'tiensang.

Ha ki nongkyndong wat ha 'sor ruh, ki pynlong ia ki jingiasiat iakop man la ka sngi iew lane ka sngi shong sngi u nongrep u nongbylla. Ka jaka iasiat ka dei ban long ka jaka ba kham madan ha kaba u paid nongpeitkai un iohi bad ki nongiasiat ki ioh ban iashad iaphawar. Ki pynieng artylli ki skum ne ki sohpdung kiba ia jngai kumba laiphew pruh ei ei. Ki ia siat shuwa ia kawei ka skum kum ka kylla step bad hadien ba la ia ñiew ia u 'namtam ki sa iasiat ia kawei pat ka skum bad ki ong ka kylla miet. Katba ki nongiasiat ki dang iasiat, ki nongpeitkai bad ki nongiakyrshan ia ki paralok nong iasiat ki risa bad iakynnoh iasiat laiphew rukom hynrei tang da ki ktien donakor suda.

Hyndai, ka iasiat ka long ka iasiat sngewbha kum ka jingiakop iapyni bor ne jingstad bad ki paitbah ki ialeit sha ki jingiasiat ban iabam iadih sngewbha namar ha ki jaka iasiat, kyrhai ka jadoh jalieh, ka sha ka dud bad ka kiad ka um. Ka jingiasiat khnam ka ai jinghikai kaba bha tam, kumno ba ngi dei ban pdiang ia ka jingshahrem ha kano kano ka jingialeh bad ban ialeh katba lah ban kham pyntbit ialade khmang

ba ha kawei pat ka sieu ngin jop. Ka hikai ruh ia u briew ban don ka jingiaishah kum u riew-rangbah bashisha. Ka jingiasiat khnam ka pyn-khlaiñ ia ki ksangkti u nongsiat bad nalor kata ka pyntbit ia ki kti bad ki jingmut jingpyr-khat ban nang ban thew haba mut. Ki nong-rwai ki ju rwai ba dei ban da pyrkhat shuwa ban siat la u khnam. Kane ka mut ba dei ban da pyrkhat shuwa ban kren ne ban leh ia kano kano ka kam namar shisien ba la leh ym lah shuh ban pynsangeh. Ka long kum u khnam, uba shisien ba la siat u la dei ha ka skum ne ka sohpdung lane u la lait.

Ka jingiathong ha ki por hyndai ka long shipisa arpisa hynrei hadien habud ja jingiasiat ka kylla ka jingiakhalai da kaba thaw ki buit sniew ne kata ka 'iakhang khnam' kaba u Khasi hyndai u kheiñ ia ka kum ka jingaiksuid.

—

'Ka Ri Khasi Bad Ki Jingpynlong Baphylla Ka Mariang'

Lada phi iaid kylleng ki ri lum sha kine ki thaiñ mihngi, phin nym shem ka ri ka ban kham itynnad ban ia kane ka ri Khasi jongngi. U Trai Kynrad haba U buh ia kine ki lum na ka bynta jongngi, U la pynkup ia ki da ki rong kiba jyrngam, ki syntiew ba bun rukom, ki sim kiba laiphew rong, ki mrad kiba laiphewjaid, ki soh kiba bun jingmad, ki wah bad ki kshaid kiba ithiang. Hangne ki phuh ki 'tiewdieng kiba suhsieng bad pynher ki jingiwbih ha ki sawaiom, ki ngap kiba kjit ia ki um kiba thiang na ki syntiew ban pynlong ki umngap kiba bang bad kumjuh ruh ki thapbalieh ba bun· rong bad ki khñiang kiba pah sngewtynnad sha lum sha wah.

Ban peitkai ia ka jingitynnad ka ri Khasi phi lah ban ieng na kliar u lum Shyllong ne u lum Diengiei, u lum Kyllang ne u Syntai lum Mawthadraishan. Ka shnong Mawblang bad Mawsynram ki long ki jaka na kiba phi lah ban peit ia ki ranab lum ba noh padun sha ki them ka ri Bangladesh bad ban peitkai ia ka wah Rupa Tylli kaba kyllaiñ ia ki them bad i kumba kam mon ban ieh ia ka ri Khasi ban poi sha ri Dkhar. Ki lhuh bah jong ka Langkyrdem, Sohra bad Raongthong ki pynkyndeh ia ka mynsiem. Ki kshaid Nohsngithiang, Nohkalikai, Weinñia Kynshi ki rah ia phi sha ki ri ka jingphohsniew.

Ym lah don thylliej ne khulom ba lah ban jer bad thoh ia ka jingitynnad ka ri Khasi bad ban

pynpaw ia ka jingieit ia ka. Yn nam tang iaei kumba rwai u nongthoh.

Ri Khasi ba nga ieit, ko ri ba nga burom,
Ngan her sawdong pyrthei, kat pha ym ju don ;
Ia pha la kyrkhu kyrpang u Bilei,
Nga lah mo ban jer, ngan nam tang iaei.

Ki lum kiba kup da ki rong kiba jyrngam,
Umpohliew kiba sngur, ki kshaid ba pawnam ;
Daiñthlen, Nohsngithiang, kshaid Sunapani,
Nohkalikai, Khri ne Weinñia-Kynshi.

Syntiew ba suhsieng, Lasubon Lapongnai,
Lyngksiar, Knupmawiang, Kjat syiar, 'tiew-
dienggai ;
Mationg ba shong diengbah, Dohmaw rieh dym-
miew,
'Tiew pathai khubor, Amirphor bad 'tiewsaw.

Ki sur bathiang ki sim laiphew jaid,
Ki Jalyeit, Tuta, Simpuhdieng ne Lyntait ;
Kaitor ne Korklia, Sohlyngngem, Langwarkaw,
Ki Khroit ne Kitbru, ki Slañg bad Rynñiaw.

Ki lyer ba beh jem jai-Batemon batesi,
Ki ai ka jingjahthait ia u nongrep bapli ;
Bilei la kyrkhu ia kane ka ri,
Iapha ngan nym klet, Ri Khasi, Ri Khasi.

Ngan nam tang iaei, ngan nam tang iaei,
Iapha la kyrkhu kyrpang U Bilei ;
Nga lah mo ban jer, ngan nam tang iaei,
Ri Khasi b'la kyrkhu kyrpang U Bilei.

Ka kshaid Nohsngithiang imat ka ioh ka kyrteng na uno re uno u nongrwai babang uba, haba u peit ia ki um jong ka haba ki noh i kum u ñiuh khlieh ka puri bad ba ki kjat sngi baphyrnai jong ka janmiet ki doh ieit ia ka. Haba duna slap, ki um jong kane ka kshaid ki par bad noh bun ki shnat. Lah ban iohi ia kane ka kshaid kyndiang na Mawsmai. Ha ki por lyiur, u lyoh u baroen u tap ia ka lhuh bah hapdeng ka kshaid Nohsngithiang, ha katai ka liang bad ka Mawsmai, ha kane ka liang, bad ym lah ban iohi bha ia ka kshaid. Hynrei ynda la pra u lyoh ne ka bneng ka sdang phngaiñ, u mih sa u Simpyllieng bad kane ka jaka ka long kaba palat liam ka jingitynnad.

Ka kshaid Nohkalikai ka don la ka khana ban iathuh kumno ka ioh ia ka kyrteng.

Ha ka shnong Rangjyrteh, sha jan kine ki thaiñ, ka shnong kaba heh bad pawnam ha kaba saiñ nar, shuwa lehse ba ka shnong Sohra kan long ka sor, hyndai, ka shong ka Likai bad la i khun iba la duh noh ia la u kpa uba la khlad ha ka por ba kha ia i. Ynda i khun jong ka i la kham san bad ba ka Likai, hadien ba ka lapyndep ia ka kñia mawklim, kata haduh shisnem kat kum ki aiñ ki dustur Khasi, ka la iakynduh ia u 'rangtyrwa uba iapmat ia ka bad uba la kular ban ieit ia i khun jong ka kum la i jong. Ka Likai ka ieit thep mynsiem ia i khun, khamtam haba ka la duh noh ia u lok ba ka ieit, hynrei na kiba bun ki daw bad ki jingeh ka jinglong kynthei, ka la iashong iasah bad une

u rangtyrwa. Hadien khyndiat por, u thied'ka jingbishni u la sdang suh ha dohnud jong une u lok ba ar jong ka, u bym lah shah ban iohi ba ka Likai ka kham noh jingieit ia i khun jong ka ban ia u. U la pyrkhat kumno ba un bthat noh ia ka jingieit ka Likai ia la i khun bad ba ka Likai kan ieit bad sumar tang ia u. Kumta ha kawei ka sngi katba ka Likai ka dang leit kit nar na Rangjyrteh sha Mawmluh, u kpanah i khynnah u la ioh ka kabu ban pyniap ia i, u da ot tukra ia i bad u shet jingtah ia ka doh jong i. Ynda ka Likai ka la wan na ka jingleit jong ka, khlem tip ne suba ei ei bad ba la lap ka jingthngan, ka la bam ia ka doh jong i khun la jong, ka da iaroh ia u kpa ia ka jingnang shet jingtah jong u. Hadien ba ka Likai ka la lah bam, ka la shim ia u shang kwai bad ka la lap ia ki shympriah kti i khun la jong, ba la leh dusmon u kpanah jong i. Ka la lynniar lympat ialade hangta bad ka la phet na la ing ban pynkut ia la ka jingim da kaba noh iap ha kane ka kshaid. Te naduh kata ka por la khot ia kane ka kshaid, ka kshaid Nohkalikai.

Ka shnong Mawsynram ka don shaphang shathie lam sepngi na sor Shillong bad ka jngai kumba sawphew phra kilometre Lah ban leit da ka surok motor lyngba ka shnong Mawphlang. Ka don ha ki lum kiba sha ki khap pud Bangladesh. Ka Bangladesh ka jngai tang kumba 15 kilometre ei ei bad lah ban iohi kyndiang ia ki pynthor kba, ia ki dieng ki siej bad ia ka wah Rupatylli kaba tuid kyllain bad suki. Lah ban iohi ia ka shnong Chatak, khamtam

mynmiet haba la thang ia ki sharak ding. Ha ka por ba u soh niamtra na ki thaiñ War u dang iaid bha sha ka District Sylhet mynba ka Bangladesh ha ka por ki phareng ka dang hap hapoh India da ki spah ki lieng ki kit ia u soh sha ri thor bad mynmiet phin iohi ia ki sharak kum ki ñiangbading. U slap u jur bha ha Mawsynram bad mynta la ong u khamjur ban ia u slap Sohra.

Shuwa ban rung ha shnong Mawsynram, kata kumba ar kilometre tam ne duna ha ka phang kadiang ban leit na Shillong, ha kawei ka lhuh, ka don kawei ka krem kaba heh bha bad kaba lah ban ngiam haduh shihajar tylli ki masi ban rieh. Kane ka krem ka khuid na shakhmat hynrei ka long khohruh khohram kham shapoh, imat na ka jingtwa jong ki mawlong. Kham shapoh shuh shuh pat ki don ki thliew kiba lam lynti sha kiwei pat ki krem.

Hapoh kane ka krem heh, hajan ka jaka ban rung, u don u maw uba phylla uba mih kum u khmut kuli napoh khyndew. U jrong kumba lai phut ei ei bad u heh kumba phra phut sawdong. Une u maw u eh kum u nar bad u sngem. Ki ong ba une u maw u dei u khun jong U Blei uba khraw uba ki Dkhar ki khot u Mahadev. Ha une u maw ki dkhar na Shillong bad na kiwei kiwei ki jaka ki ju wan nguh Blei, ki da buh syntiew bad pisa pliah. Ki don ruh kiba wanrah ia ki bapang. Khyndiat snem mynshuwa la iathuh da ki traishnong ba ki don ki dkhar kiba la wanrah ia ka briew ka bym shym ioh-

khun la slem bad hadien ba ki la ia duwai ia phirat bad ia pan ia ki jingkwah, kane ka dkhar ka la ioh khun. Ym lah iathuh slem katno une u maw u la mih ha kane ka krem.

Ha khlieh une u maw, don pat sa ka jinghiar ka sadmaw kaba noh jup rynjup na ka synrang kum ka jymbuiñ ka kynthei bad na i khmut jong kata, i jaw i um ptok-shi-ptok ha ka khlieh jong utei u maw uba mih na madan. Don kiba ong ba la pynlong ia une u maw uba ha tbian da ki jingjaw jong ki um na katei ka rynjup maw najong hynrei haba peit bniah ym dei kumta. Ki don kiba ong ruh ba une u maw ha tbian u la kham kiew khyndiat bad utei u maw ha sad u la kham hiar ha kine ki snem. Hynrei ym ju don ba thew bad ym lah ban pynshisha. Kaba kham phylla ka long ba shisien ki ong ba don uwei u dkhar uba wan shong wan sah ha kane ka krem bad tang mar kumta hi kane ka jingjaw um na u maw jymbuiñ ka la sangeh. Ha kane ka por, uwei u riewtymmen na shnong Mawsynram u la phohsniew bad ha kata ka jingphohsniew la pynpaw ba dei na ka daw ka jingwan sah une u dkhar ba kane ka jingjaw ka la jah bad ba dei ban beh noh ia u shisyndon. Mar kumta, la lum ka dorbar shnong bad la beh ia une u dkhar. Tang shu mih une u dkhar, ka um na u mawjymbuiñ ka la sdang jaw pat. Ki iathuh ba la don kiba leit rung lyngba napoh kane ka krem bad kane ka krem ka pei sha kawei pat ka lhuh. Ka la shim por ia kita kiba leit rung ban ngam ia kane ka krem dum lai kynta, lyngba ia ki thliew kiba

kyllaiñ bad ban mih sha kawei pat ka lhuh kaba jngai tang kumba 200 kot tam ne duna.

Ban ngam shapoh dei ban da rah da ki dong musa bad ki sharak bad da buh dien ban lah ban mih pat. Ki ong ki don ki jingphylla kiba bun jaid shapoh. Ki don ki maw kiba i kum ki ksai nara 'sai rusom bad ki noh itynnad bha, i kumba pynpur kpieng de. Kine ki phyrnai da ka jingleit shat ki ding ha ki maw ba sngem.

Hajan kane ka krem Mawjymbuiñ pat, ka don sa kawei ka krem pubon kaba ki khot ka krem u Dam. Kane ka long armala. Lah ban kiew napoh shalor lyngba ki thliew kiba khim bha. Ki don kham bun ki jingphylla ha kane ka pubon. Ki ong ym lah ban tip shano kane ka pubon ka lah ban ialam namar ym don ba la ngam haduh bakut. Don kiba la ngam shapoh haduh katto katne bad ki iathuh khana ki ong ba ka don ka jingsngew phieng ban rung. Ka jingdum bad ka jingsngem ka pynsngew kumba don ka kynja ksuid ne puri hapoh hangne. Ki don ki jingphylla ba kine ki rangbah kiba la rung ki iathuh. Ki ong katba nang ngam shapoh nang i phylla namar ki don ki jingot ia ki maw bad ki sur ba sngewphylla har rukom ha kane ka krem. Lada bud bad iai bud, phin poi ha kawei ka jaka kaba lah ban ngiam kumba 10 ngut ki rangbah. Hangne ki don ki maw kiba kum ka pylleng ih. Ki don ki maw kiba stem kum i khangai. Ki ong hana ki dei ki jingbam jong ki puri. Don kiba rah ia kine ki maw kiba i kum ka ksiar hynrei ynda

poi shabar, kine ki maw ksiar ki long hi tang ki maw. *Baroh kaba phyrnai kam dei ka ksiar.*

Na kane ka kamra poi sha kawei pat ka kamra kaba kham heh bad hangne ka long madan bha bad dap da u shyiap. Kiba leit rung ki ong ba ha une u shyiap don ki dienjat kynthei. Kane imat ka dei ka kamra shad ki puri. Ter ter, lada ngam, poi pat sha kawei ka pung. Hangne lah ban iohsngew ia ki sur ba sngewthiang kum ki jingtem jingput. Ia kine la pynlong da ki jinghap jong ki symboh um na ki synrang maw. Ki jingriew ki pher kat kum ki jingheh jong ki symboh um bad kat kum ka jingjylliew bad jingiyndong kane ka pung um. Haba ki hap hapdeng riew "ptung", haba ki hap kham harud riew "pteng" bad shaba jyndong riew "pting". Kane imat ka dei ka jaka ki nongput nongtem bad ka jaka sum ki puri. Nangne lah ban rung kham shapoh hynrei, ki ong, ym nud namar ka jur ka jingsangam bad ka jingphieng. Ki don ki jaka kiba long rynsan bad ki maw kiba phyrnai kum ki jingbuh jingsat bad ki jingthiah ki puri. Ym don ba lah ban tip lada don bun shuh shuh ki jingphylla kiba kham khraw namar bym don ba la leit rung lyngba ia kine ki pubon. Ki long ki jingphylla ka mariang bad dei tang kito kiba shynrang ka mynsiem kiba lah ban iohi da la ki khmat bad iohsngew da la ki shkor. Ha kiba bun ki long tang ki jingphohsniew.

Na ka shnong Welloi kaba ha ka lynti na Mawphlang sha Mawsynram, kawei ka surok

kali ka khlad sha Mawkyrwat. Tang kumba arphew kilometer ei ei na Weiloi, ha Diwah, kaba hajan ka shnong Jakrem, ka don ka Umshit. Kane ka umshit ka don harud ka wah kaba leit iasoh bad ka wah Umngi. Lah ban leit haduh wah da ka lynti kjat ba la shna bha bad nangta sa kam ia kane ka wah sha shiliang. Ha ka por lyiur, kham shitom ban jam sha shiliang namar ym don jingkieng bad hap ryngkoh na ki mawlong. Ka long kaei kaei kaba phylla ba hapoh u lum ba dap da ki mawlong kiba heh ka mih ka shyngyiar um khluit. Ka um ka long kham khluit ia ka um sum bad ym lah ban shah ban shu theh beit ha ka met, lait sa tang ynda ka la tuid katto katne ne lada tong shuwa harud ba kan kham pjah. Hangne ki rangbah ki ia sum ia sait bad mynta lei lei ki la ker bad pynbha ia kane ka jaka tangba ka jaka ka la jakhlia ba bun eh u nongleit nongwan bad ba imat ngi ki dohiong, khamtam u nongwei, ngim ju ńang ia ka jinglehkhuid.

Kham ha pajih shyngyiar ka don ka jaka, kumta la ker khnang da ki mawlong, bad ka um ka long pung. Hangne ki ju sum ki kynthei bad ka ngiam arngut ban rung ha kajuh ka por. Mynta ia kane ka jaka ruh la pynbha hynrei ka jingitynnad ba la pynlong hi da ka mariang, ka la duh. Ban rung hapoh ruh ym long shuh. Wat la ka jingkhluit ka um ka long ryntih bha, pynban kam lah ban pynih ia ka pylleng. Kane ka dei ka kynja um sulphur bad ka ai jingiarap ia kito ki briew kiba don ki prum ne khniang ha ka sniehdoh. Kane ka jaka ka long kaba

kynjah bha bad ka don ka jingsngewtynnad ban iohsngew ia ki um kiba tuid jai jai bad ia ki sim kiba iapah sngewtynnad.

Ka Sohra, kumba iatip baroh ka long ka jaka kaba jur tam u slap ha ka pyrthei baroh kawei. Ka don tang kumba sanphew ar kilometer shaphang shathie na Shillong. Ka la long shisien ka nongbah ka Sorkar Assam, hapoh ki phareng, shuwa ban pynkynriah noh ia ka sor sha Shillong namar ba jur than u slap. Wat lada kam da long kaba dei por ban leit sha Sohra ha ka por lyiur namar ba jur eh u slap bad ba bun ki jingtwa ki surok, hynrei ka don hi ka jingsngewtynnad da kawei pat, namar ha kane ka por phi lah ban iohi ia ki kshaid ba noh rymphum, ia ki lhuh kiba jylliew, ia ki jainkup jyrngamiong ki lum bad ia ki riat ba itieng. Teng teng ka pyrthei baroh sawdong ha kine ki jaka ki kah dum da u lyoh uba rben, sa shiphang u lyoh u la pra bad phi iohi ia kine ki lum bad ki lhuh kiba pynher syrngiew, nangta u wan tap biang u lyoh bad haba u lyoh u la sdang ban kiew, kum ki jain bani ba stang bha, phi iohi biang ia ka jingitynnad. Nangta haba la rang bha, hadien u slap, bad ka sngi ka mih kynsan, phi iohi ia u simpyllieng ba khwai dohkha na ki wah bad ki kshaid. Kine ki jaka, ha ki por lyiur, ki tap da u lyoh suda.

Tang kumba san ne hynriew kilometre shathie na iew Sohra ka don ka shnong Mawsmai. Kane ka dei ka shnong kaba la rim bha bad naduh iew Sohra haduh kane ka shnong phin iohi ia ki mawbynna kiba ieng da ki spah snem,

ki kor bad ki jingthang ki Syiem Sohra kiba iai kren bad iathuh ia ngi ia ka rukom leh niam ki Khasi hyndai. Ka jingbuh ia ki maw shyieng bad ki jingthang ka pynkynmaw iangi kumno ki ju thang ia u Syiem Sohra. Ha Saitsohpen phin lap ia u mawpun ka Ritiang uba don la ka jingiathuh khana. Na Mawsmai tang kumba ar ne lai kilometer na ka surok bah, ka don ka krem pubon kaba la buhrieh hapdeng ka khlaw bad ki mawlong mawteh. Ka khmat kane ka krem ka long kaba heh bad lah ban rung shapoh nangta, tangba ka dum bha shapoh bad ym lah ban leit lymda don ki dongmusa ba la pyndap umphniang bha. Ki don ki lynti khap maw kum kita ki lynti kyllaiñ ne ki labyrinths jong ki puriskam ki Greek. Don ki jaka kiba khim bha bad shitom ban iaid. Ki don bun ki kamra hapoh kane ka krem bad teng teng la dei ban shu par. Kham shapoh kane ka krem ki don ki jinglang um kum ki pung kiba jylliew ar bad lai phut. Ka don ka jingsngewngiew ban rung shapoh. Ki don ki jingriew kiba sngewthiang ba la pynlong da ki jingjaw jong ki um na ka sad jong kane ka krem ha kine ki pung. Kine ki jingriew ki kham sngewtynnad ban ia kino kino ki sur bala shna bad tem da ki kti briew.

Kumba shiphew ne khadar kilometer na Laitryngew, ka shnong kaba harud lynti bah shuwa ban poi Sohra bad kaba pynmih bun u dewiong bad u mawshun, ka don kawei ka kshaid kaba heh bad itynnad kaba ki khot ka Daiñthlen. Kane ka kshaid Daiñthlen ka noh ylliew bha bad ki um jong ka i kumba ki dkut

ha shiteng riat kum u ñiuhkhlieh ba rymphai jong ka samla bhabriew. Ha baroh arliang kane ka kshaid, ka mariang ka la siang da ki maw bad ka long ka jaka kaba bha eh ban leit ia bam khana sngewbha. Ha kine ki maw ki don ki jingot dur kiba bun jaid kiba syriem ia ki wait bnoh; ki shang bad ki pdung bad kiwei kiwei. Ka puriskam ka ong ba shisien ha kawei ka por, u ksuid, ha ka dur jong u bseiñ u shong hajan kane ka jaka. U shait pyniap ia ki nongleit nongwan haba ki iaid laingut, sanngut ne hynñiew ngut. U ju shim bad pyniap uwei uba nadien haba ki iaid kumne Ki briew sha kine ki thaiñ ki ju sheptieng shibun ia une u ksuid bad ki ju leit kñia ne ai blang ai sniang ia u hapoh ka thliew ba u shong man ka por. Kane ka la pynshitom jingmut shibun ia ki. La don uwei u samla uba kyrteng u Lawsuidnoh uba la kut jingmut triang ban pyniap ia une u ksuid. Ha kawei ka miet u la leit sha kane ka thliew kaba shong une u ksuid, u da rah bad u lyngkhot nar ba la thang saw bha. Yada u la poi hakhmat kane ka thliew u la pyrta ia uta u bseiñ bad u da khroh ia u ban wan shim la ka jingkñia jong u. Haba uta u bseiñ u la wan ha khmat thliew bad ang ia la ka shyntur ban klun ia ka jingkñia, u Lawsuidnoh u la bret ia uta u nar ba la thang saw pluk ha ka shyntur uta u bseiñ uba la kyrthat haduh ba la khih u lum baroh uwei bad u la iap. Ki briew ki la la sngewtynnad ba une u bseiñ u la iap bad ki la rah ia ka met jong u ha khlieh kane ka kshaid bad ia ot tukratukra ia u ban ia bam. Ki ia rah la ki waitbnoh, ki waittyngkrong, ki tari, ki shang bad ki

pdung. Kitei ki dur ba la oh ha kitei ki maw ki long ki dak ban pynsah kynmaw ia kane ka jingjia.

Ka long kaei kaei kaba phylla ba ki Khasi ki la nang ia ka saiñ nar naduh hyndai hynthai, shuwa ba kiwei pat ki jaitbynriew kin wan sha kane ka ri jongngi. Kine ki thaiñ Rangjyrteh bad kumjuh ki thaiñ Nongkrem ka hima Shillong bad ki shnong ka Hima Nongkhlaw bad kiwei kiwei ki jaka ki long ki jaka ne ki shlem saiñ nar. Ha kylleng ki jaka ka ri Khasi phin lap ia ka eit nar kaba pynshisha ia kane ka jingong. Kumta ki Khasi ki la nang ruh ban pyndonkam ia ki wait Khasi, ki sdie, ki sum, ki 'nampliang, ki mohkhiew, ki tari dap bad wat ia ki Ramshangki ne ki tup, laslem bah. Ki ingshoh nar ha Mylliem kiba dang trei kam haduh mynta ki long kiba la rim bha. Bun lehse, ki la don hangto shuwa ban wan ki Phareng sha ka ri jongngi, bad ki Khasi ki la nang laslem ban pyndonkam ia ki tiar nar. Lymkumta, kumno u Tirot Singh bad ki khla ka wait kin buddien ia u David Scott naduh Nongkhlaw haduh Sohra da ki kulai khlem ki narkjat u kulai ne nangno kin ioh ki wait ne sum, ne ki sopkhnam ban ialeh ha ki thma lada kim la nang ban iasnna hi.

Marpyrshah Shillong, shaphang Sepngi ngi iohi ia u lum uba jrong uba ki kjat jong u ki ieng ha ki um ba sngur jong ka wah Umiam. Une u dei u lum Diengiei. Nakliar une u lum lah ban iohi ia ka sor Shillong kyndiang bad haba peit mynmiet ka long kaei kaei kaba ityn-

nad ban iohi ia ki ding electrik ba ki phyrnai ha ka jingdum jong ka miet. Shaphang sepngi pat lada phai, ki don ki lum kiba mih uwei hadien uwei sha ki thaiñ Nongkhlaw bad lah ban iohi kyndiang ia u lum Kyllang kum u Sordar rangbah ki lum shato.

Hajan u syntai ba ha khlieh eh une u lum ka don ka jingthem kaba heh kaba syriem ia ka dabor. Don napdeng ki 'riewstad kiba ong ba hangne u ju don u Valcano bad dei hangne ba hyndai bah ka mih ka ding. Ym lah ban ong lehse u Khasi hyndai u khot ia une u lum, u lum Diengiei kaba u mut u lum ba don *ka ding ei ei* ne ba um lah ban mutdur ia kata ka thliewbah ban iakylli paralok—hato don ka kynja *dieng ei ei* kaba lah ban heh ka tynrai haduh katne? Hynrei ki khanatang pateng la pateng ki iathuh kumne shaphang une u lum.

Hyndai kulong kumah, ki Khasi ki ong ba halor une u lum ka mih ka dieng kaba ki tnad jong ka ki piar bad tap ia ka pyrthei Khasi baroh kawei bad u khun Khasi-Khara u la shong ha ka jingdum bym kynjat shuh ka jingshai ka sngi. Ki shnong kiba marjan ki la ia lum ka Durbar ban ia pynngat ia kane ka dieng bah ban ioh pat ia ka mei 'ngi. Ki samla kiba khlaiñ ki la ia mih bad la ki wait ki sdie ba la shut nep bha har ban ia pom pynngat ia kane ka dieng Ki la ia trei bor bah baroh shisngi ban pom katba ki lah hynrei ynda ki wan ban pom biang mynstep, ki shem ba ym don dien pom ei ei. Kat kaba ki la pom shitom hynnin ka sngi ka la dam noh. Ki la dap da ka jing-

sngew lyngngoh kaba khraw. La kumta ruh ki la iakut lang ban iapom biang hynrei shu kumta shi kumta. Mynmiet ki la iasngewbha ba ki la lah ban iapom katba ki don la ka bor, hynrei mynstep pat ym don dien pom ei ei ruh. La kem ka tieng ia ki. Don kiba ia tharai ba ka dei ka dieng ksuid bad don pat kiba ong ba dei ka dieng ki Blei bad bym dei ban pom ia ka. Hapdeng kane ka jingiakulmar jingmut bad jingshaiong, ka phreit nalor dieng ka la iathuh ia ka daw balei ba ka dien pom ba ki iapom ka la dam noh Ka la ong ba mynmiet u khla u wan ban jliah ia ka jaka ba ki la iapom bad hadien kata ka dien pom ka la dam noh. Ka la aibuit ruh ia ki ba ynda ki la iapom ia katei ka dieng, kin ieh hangto ia ki wait ki sdie bad kim dei ban pynkhih ia ki na ka jaka ba ki la pom bad ba ynda wan u khla ban jliah un phot u thylliej. Baroh ki la sngewdei ia kata ka jingai jingmut ka phreit bad ki la leh kumta. Kumta lashai mynstep ki la lap ia ka snam na uta u khla uba la wan ban jliah ia ka diengbah bad uba la shah ot ha kita ki wait bad ki sdie ba la iehnoh ha ka dieng bad ba u la phot u thylliej. Naduh kata ka miet u khla um ju wan shuh bad suki suki katei ka diengbah ka la kyllon kram. Hadien kata la risa kynhoi ki samla shynrang bad kynthei. Ki shnong baroh sawdong ki la ia aiguh bad dem ngon hakhmat U Blei Nongbuh Nongthaw ba u la klet ia ka lait ka lyndet jong ki bad ba ki la ioh biang ia ka jingshai ka sngi. Ki ong ba katei ka jingthem ka khyndew kum ka dabor ka dei ka tynrai jong kata ka diengbah kaba ki khot ka Diengiei.

Ka Khwai Dohkha

Lada iakren shaphang ki kam sngewbha, khamtam ka jong u Khasi, ka khwai dohkha ka long kawei kaba bad barit bad baheh, khynnah, rangbah, kynthei bad tymmen ki sngewbha eh. Ka long ka kam sngewbha kaba khuid bad ka bym don kano kano ka lait ka let ne ka leh shiliang, shikab. Ka pynpyngnad pynkhuid ia ka jabieng bad ka pynkhlaiñ irat ia ka met ka phad.

Ki rukom khwai dohkha ki pher na kawei ka ri sha kawei pat—ka shong kat kum ki jaid wah kiba don ha kito ki jaka. Ha ki ri thor, ki briew ki khwai ha ki um kiba lang ne ki pung ne ki wahbah. Ha ki rilum pat ki khwai ha ki wah kiba tuid bad ki lat lat. Wat ha ki wahduid ruh, bunsien ngi shem ia ki thwei kiba heh bad hangne lah ban khwai ha ka rukom bakhwai pung ne wahbah.

Ha ki ri phareng, khamtam ha America bad Canada, ki briew ki da pynlut por bad pynlut spah ban leit kai sngewbha khwai dohkha. Ki nongkhwai ki wai da ki kulai ban pynkit ia ki tiar ki tar kum ki ingjaiñ, ki jainkup thiah bad ka bam ka dih bad ki iaid haduh arsngi laisngi ban poi sha ki jaka khwai. Ngi iohi teng teng ha ki magazine ne kot khubor bar-ri ba ki nongkhwai ki leit na kawei ka wah sha kawei pat ka wah da ki liengsuin bad ki pynnoh ia ki ha ki slaum ki wahbah. Kiwei pat ki khwai doh da ki lieng. Lehse

phi la pule ia ka kot u nongthoh ba pawnam u Earnest Hemingway shaphang uta u tymmen nongkhwai uba leit khwai da ka lieng sha ka jaka kaba palat shisngi lynti tang ban ioh iakhun bad ialeh bad uta u dohkha uba radbah. Ka jingsngewtynnad ka khwai dohkha ka long ha ka por ba ialeh bad ka dohkha. Ymdei ynda ioh ia ka dohkha. Ha ka por ba ialeh, u nongkhwai doh u pyndonkam baroh ki buit bad ki jingnang khnang ba ka dohkha ba la boh kan ym lait ne ba u ksai khwai yn nym dkut.

Haba ki khwai ha ki durlaw, ki teh ia ki khwai ki baheh bad suh ha u khwai da ki dohkha kiba rit. U dohkha heh haba u iohi ia ki dohkha rit u kynrup ia ki bad u ngat ha u khwai. Ia kane karukom khwai, ki khwai ruh ha ki wah kiba heh. Hyntrei namar ba ka shitom ban ioh dohkha rit kiba im bad ban kham suk, mynta ki nongkhwai kha heh ki pyndonkam da ki dohkha bashna hi, ki khniang ba shna hi bad ki kynja shamoit rit. Ia kine ki shna pyndait lang bad ki khwai laipnat bad ki kawang pynher da u ryngwiang lyngkot uba la shna bha da u thri ne fibre glass bad antad ba u khwai un hap ha ki lat lat bah hajan ki mawlong ne ha trai ki diengbah shaba pajih bha. Haba ki dohkha ne khniang ba la pyndait khwai ki hap ha um, ki dohkha heh ki kynrup ia ki da kaba pyrkhat ba ki dei ki kynja khniang ne soh ba hap hi ha um. Lane ynda u khwai u la ngam shapoh staum khyndiat ki sa ring

ia u ksai da ki korkhwai ne ki reel. Kine ki dohkha ba shna hi ne ki kynja shamoit ki khih khlik khlik khlak khlak bad haba ka dohkha ka iohi ia ki, ka pyrkhat ba dei ki dohkha rit, ka kynrup bad ki khwai kiba la pyndait bad kine ki tiar, ki boh ia ka bad ka sa ngat. Mynta ki pyndonkam ia kane ka rukom khwai ha ki thwei ba jylliew ne latlat jong ki wah Khasi jongngi ruh. Kane ka rukom khwai ka donkam ki tiar khwai kiba bha bad kiba remdor ruh namar haba ki dait, ki dait tang ki 'kha palat pruh suda bad kito ki dohkha kiba khlaiñ kum ki khalad, ki kha kulai kiba tang sau boh, ki her bad phet jngai jngai bad tan ia u ksai haduh, tengteng wat ki kor kyllain ksai ki pra la kajongkajong. Ka wah Ranikor, ka wah Khri, ka wah Borkhat, ka wah Kupli bad wat ka wah Lailad ki long ki wah kiba bha - bha ia kane ka rukom khwai. Ki khasaw heh ruh ki dait haba khwai ha kane ka rukom. Kiba kham dait eh ki long kita ki Trout, tangba kine kim don ha ri Khasi. Kum kine ki dohkha ki don ha ki jaka kiba khriat kum sha Kashmir,

Ha ki jaka ba sawang ha America kine ki jaid dohkha trout ki don bun jaid kum (1) ki Rainbow Trout ne ki khasaw simpyllieng (2) ki Cutthroat (3) ki Yellowstone (4) ki Brown Trout bad ki Brookies. Kine ki dohkha trout ki pher na ki khasaw jongngi namar ki dei ki kynja dohkha kiba bam ia ki kynja ba im bad namar kata ki dait ia ki khniang ne spoon ba la shna hi. Kim dait ia ki soh,

ki mithai, ki wieh, kum ki khasaw ba ngi khwai paitbah ha ki wah jongngi.

Ka rukom khwai paitbah ha ki rilum jongngi, khamtam ha ri Khasi-Pnar (nga ong khamtam ha ri Khasi-Pnar namar ha kiwei-kiwei ki jaka rilum kim nang ia kane ka rukom khwai), ka long ka khwai pynpar ksai ha ki lat-lat ne ha ki um batuid jem. Hangne ruh ka don ka khwai pynngam bad ka khwai pynher na sla um. Haba khwai pynngam, donkam ban da teh da i sisa hajan u khwai khnang ba u khwai ba la buh jingbam un ngam kham shapoh bad khnang ba ka um kan nym kit noh bran bran ia u ksai bad ia u khwai. Ha ki lat-lat, ki dohkha ki khlaiñ bha. Nalor ba ki khlaiñ. ki dohkha ki long kiba sian ruh. Haba ki iohi ia u ksai kin nym shim ia i jingbam. Namar kata dei ban pyndonkam da ki ksai um kiba rit khnang ba ka dohkha kan nym iohi. U nongkhwai namarkata, u dei ban phikir bha bad ban da nang kumno ban teh syrdoh ia u khwai ba un skhem bha bad ban nym lait ynda tan ka dohkha bad ba u khwai un ieng beit ha u ksai. Ia i sisa ki teh kumba saw kti ei ei na u khwai.

Ki jait jingbam kiba pyndonkam ha kane ka rukom khwai ki long ki kynja soh kum ki sohlang, soh thombor, ki sohiong, sohum khlaw, sohot, nangta ki phan, reiwhadem, kba lung, ata, shana, mithai ba sbna hi ne ba thied, ki 'niangmaw, ki wieh, ki sla bad kiwei

kiwei. U nongkhwai u da pyrkhat bha shuwa ba un khwai da kum uei u jaid jingbam, kum ha kano ka jaid wah bad haba ka rong um ka sngur ne ka saw ne ka byrthup. Kane ka shong ha ka jingstad jong u nongkhwai bad ki jingpynmlien jongu ia ki dohkha kiba don hangto.

Haba khwai pynher pat ki kawang ia u khwai kham shajngai bad pynper ia u khwai ba la suh jingbam. Ki ieh ia u ba un tuid bad ka um. Ki ai ksai kham jngai bad haba ka dohkha kam kynrup ki tan noh bad kawang pa kawang bunsien. Haba ka dohkha ka kem ia u jingbam—ki ïeh shi brip ar brip bad ki sa tan kynsan bad ka dohkha ka sa ngat. Ki jaid jingbam ba ki pyndonkam ki long ki kynja khñiang im, ki puit im bad khamtam ki kber im. Ki khwai ruh da ki kynja soh pyrthiew ne sohot kiba per ha um bad kiba soh ha ki dieng harud um bad ki sla. Ki khwai pynper tang haba ka um ka sngur bha. Kaba itynnad eh ha kane ka khwai pynper ka long ka khwai sympat puit. Tang khyndiat eh kiba nang bha ban khwai ia kane bad kito ki rawon kiba imja na ka khwai dohkha, ym ki rawon tynneng. Ki suh ia u puit ha u khwai, hadien ki pynshad ia u ryngwiang bad pashat ia u khwai ba la suh puit ha ki tyrthup um. U ksai khwai haba kawang ki rawon kiba tbit bha kum ki jong i bah Eprin, u i kumba u shad ha suiñ shiphang bad u sa noh ha i jaka ba ki kwah ban pynhap. Mynta ym lah shuh ban iohi ia kine ki rukom khwai namar ki jaka babang jong ki rawon

mynta ki la duh noh hadien ba la den ia ka Umiam bad ia kiwei kiwei ki wah.

Kawei pat ka rukom khwai doh kaba itynnad ban peit ka long ka sympat sohot. Ki sub ia u khwai da kaba pynpei ia u sohot bad ki sei ksai jrong bha kumba sei ksai haba khwai puit. U nongkhwai u ieng napdeng um haduh palat syngkai ka um bad u sympat phlak ia u sohot ha sla um, ha ka jaka kyndong kaba u pyrkhat ba ki dohkha ki ia ap ia u sohot uba hap na u diengsohot. U ieh ia u sohot ban tuid tang kumba san hynriew pruh, u sa tan ia u ksai bad sympat biang kumta shi kumta. Haba ki dait ki dohkha ha kane ka rukom ki dait kiba heh.

Haba saw um, ki nongkhwai ki pyndonkam da u wieh. Haba la rit um pat, ki ju khwai da ki 'niangmaw da kaba pynjngut shuwa ia ka um lat-lat.

Ki jait dohkha ba ngi shem jyllei ha kine ki ri lum jong ngi bad sha kiwei pat ki ri lum ngi ong ki khasaw. Ki don kiwei pat ki jait tang ba kine kim dait haba khwai. Ha ki jaka kiba kham lum—ki shnet jong ki ki saw bha. Ki juh ki jait dohkha phin ngat lada phi khwai ha ki wah jong ka Nagaland, Garo Hills, kjat ki lum Arunachal bad ha kiwei pat ki ri lum.

U nongkhwai u long u briew uba da phikir bha. U phikir naduh ka por ba un mih na ing. U khreh u khrum baroh shimiet bad u

peit ba ki tiar ki tar baroh ki la biang lut. Um lah ban klet wat tang iwei i tiar ruh namar ladi u klet wat tang i sisa, u la pulom ka khwai doh U long u briew uba biang por bha. U shuwa ma u barabor ia ka por. Lada iakut lai baje mynstep, ar ba'e u la mih ban leit kyrsiew ia ki paralok. U long uba la pynbiang nadong shadong—u thom ia ki khlaw bad u klan ia ki lat lat. Ynda poi ha wah u sei ki tiar khwai baroh ha madan. U peit, la ryngwiang u skhem ne em ne la u khlieh ryngwiang u beit bha ne em? U wien ia u, ioh u dkut ha por ba ka dohkha ka tan. U pyrkhat da u ksai um uba rit ne uba kham heh un teh. U peit katno ka jingheh ne jingjylliew ka um, katno ka jingjur ka lat lat. U iaid sor ha i jaka ba u kwah ban khwai. Lada u dei ban ieng napdeng um—u iaid jai khlem pynkhih ia ka um. um tur ruma ne kyrkieh lap lap. Haba dait ka dohkha, u sngewthuh kaba heh ne kaba rit ka la boh. Lada kham rit u tan ban pynmih sla um ia ka dohkha khlem pynkhih ia kiwei pat ki dohkha. Lada ka shim kaba heh, u ai ksai haba ka tan bad u tan haba ka wan. Ha kane ruh, um leh kyrkieh namar wei la kyrkieh ne bakla ka pynieng ia u ryngwiang, la dkut. U long u briew iaishah bad uba dap tang di ka jingkyrmen—u iai kawang khwai baroh shisngi wat lada ym dait ruh. U kyrmen ba ha kano ma ka sien kan shim ñiut.

Don kiba kylli kumno u nongkhwai u tip ne ithuh ba ka dohkha ka la shim ia i jingbam

na u khwai? Kane ka long lehse ka jingkylli kaba eh. Haba khwai pyndem ne pynap ki buh sisa ne u maw, shiphut ne antad na u khwai bad haba ka dohkha ka tan ia i jingbam, u maw ne ki sisa ki bat ia u ksai khwai bad kumta, mar shim ka dohkha trait u khwai u boh·hi ia ka dohkha bad sa tang ban ialeh. Ka khwai pynher ne khwai lat lat ka long kaba eh. Hadien ba u nongkhwai u la kawang ia u khwai, u pynbeit thik ia i ksai kat kum ka jingiaid jong ka um. Ka tang shu shim ka dohkha u khih u ksai ne i kynja phong tiak, bad mar kumta, kum ka leilieh, u nongkhwai u pynkhih kynsan ia u ryngwiang kumba rah shalor bad sa boh ka dohkha, lada slem tang shi sekhon ruh la ioh ka dohkha ia i jingbam. Kumta, ki khmat ki dei ban long kiba shai bha bad ka kti ruh kaba stet.

Ka jingsngewbha ka leit khwai doh kam shong eh ha ka jingngat dohkha hynrei ha ka jingioh ban ialeitkai lang bad ki paralok. U nongkhwai u mih na ing da ka jingsngewbha, lada ngat ruh u kyrmen ban dang ngat shuh, lada ym ngat ruh u kyrmen ba un sa ngat pat. Haba u poi ha ing, u iathuh ia ki lok ki jor, ki khun ki tnga ba u ngat, tangba, 'shish', u ong, 'ka lait noh ka—ani—tharai la palat pruh'. Haba u nongkhwai u ong kumne, ngi ong ba u thok. Em, wat lada u thok ruh kam mynsaw ei ei.

Uwei u nong khaii tiar khwai u ong ba u nongkhwai u dei ban duwai kumne shuwa ba un mih ban leit khwai—'A Trai to pynngat ia nga ka dohkha kaba heh haduh katta katta,

ba haba kylli ki lok ruh ngan ym donkam shuh ban thok. U nang ban antad ia ki dohkha baroh kiba ngat—u ong kaba khadphra inshi, kaba kat ka shatri ne kaba palat kilo. Wat ia kaba dkut ne kaba lait noh dang shapoh um bad um pat iohi ruh u ong ba ka lait ne dkut kaba khadsan inshi. Uwei u paralok haba dang ia bam ja ha wah u kren dom kumne kumtai bad u thnum ptuk shi ptuk. Ynda kylli u ong, 'peit seh yn ngat dohkha kumno haba ka ia pynsong ja da ka dohkha', U tip ban ai daw balei bym ngat dohkha? U ong ba shai bnai, ba poi um, ba ka ap slap, ba khynñiuh jumai, ba leilieh lane ba ki dohkha ki dang kdang eh. Uwei pat u paralok u ong haba u dang khwai ha Dawki da ka lieng ba shisien tan ka tan ka dohkha—ka ring ia ka lieng shaduh Bangladesh bad ynda u wan phai—bad ia leh ban tan ia u dohkha, u wan u briew sorkar bad u kem ia u. U ong ba u sa pyllait ia u hadien ba u la ai noh ia uta u briew sorkar da kata ka dohkha ba u dait.

U Rawon u lah ban ieng ha um bun kynta, nangta u hiar arsut bad kiew artet ia ka wah bad la u ryngwiang jong u, la ka pla jasong, ka paron, ka shatri bad ki tiar khwai ha ka met jong u. U iai sympat ia u ryngwiang jong u da kaba khmih lynti ba un sei hi kumno kumno kawei kaba heh. U par sha ki jaka ba kynjah bad wad ia ka jaka kaba bit bad kaba u pyrkhat ba ap jingbam ki dohkha shapoh um. U ngam wat palat syngkai ba un sympat ia u ksai sha ka jaka ba u thmu. Teng-teng u lap ia

ka eit hati ba dangkhluit, teng teng u iohi ia ka dien u 'labah ba dang thymmai, teng teng u iakynduh nguk ia ka dngiem ne ia u bseiñ bad u heh ka khlieh hynrei kine kim pynwit pynthut ei ei ia ka khwai doh jong u. Um don jingpyrkhat ei ei lait tang kumno ba kan dait ka dohkha. Ka jingmut jingpyrkhat jong u ka lait na ki jakhlia jakhlaid baroh. Dei kane ba ki sa ong ba u long u briew uba baroh ki ieit ki sngewbha.

Uwei na ki nongkhaii tiar khwai uba pawnam u ong ba u nongkhwai ne u rawon u long u briew uba don burom tam ha ka pyrthei, namar, wat u pynheh ne u thok khyndiat khyndiat, kine ki jingpynheh ki pynsngewtynnad ia kiba sngap ia ki khana jong u. Ki ju ong ruh 'Ki nia rawon'.

Ki wah ha ri Khasi Pnar jongngi ki long kiba dap da ki dohkha namar ba ki iaid lyngba ia ki khlaw kiba don ki dieng soh bunjait harud jong ki bad ki sla bad ki soh jong ki, ki bsa ia ki dohkha. Ka long kaei kaei kaba phylla bad ka jingmaian ban peit ia ka jingpyniaid bastad U Trai Nongthaw. Ki sim kiba iabam ia ki diengsoh harud um, ki pynhap ia ki soh ba la ih bha ne ia ki sla bad ki ioh ki dohkha ha um. Ki khñiang kiba shong ha ki dieng ruh haba ki hap ki ioh ki dohkha ban bam. Nangta sa ki kber kiba krih ne ki 'niang taser ki ju noh ialade sha um bad ki bsa ia ki dohkha. Ha ki por 'lapbah ne ba hiar umsaw, ki um ki wan kit najngai ia ki wieh, ki khñiang lane

jingbam ba la bret ki briew na shnong bad kiwei kiwei bad kine ki long ki jingbam ia ki dohkha.

Ha ki khyndiat snem ba la lah, haba ki briew kim don ka mynsiem pynjot ia ki dohkha da kaba bret bom ne ai tutia, ka wah Umiam ka long kawei na ki wah kiba bun bha ki khasaw bad ka jaka kaba bha eh ban khwai. Naduh pynnoh Um-mawlong ne Nongkseh ter ter sha sdad Suna Pani bad haduh dwar ksuid hajan Umroi bad palat shaduh Umshaw dap da ki khriang bad ki thwei kiba shong ki dohkha bad ki sher syngkaibamon. Ki khriang Urksew, Urshen, Sait sying, Mawdun, khardud ne tharia u Dohorv, Rangmen. Umden bad ki thwei kum ha 'Weikingdieng 'Weikalong, krem nonglieh, 'Wei laidkoh, ka 'Weishrieh, ka 'Wei-u-kam, ka wei khakhla, ka Duwar ksuid ki khring ia u nongkhwai ha kito ki por shuwa ban den ia ka Umiam. Ka wah Umran ruh naduh jingkieng Umran sha lynti Umtasor, nangta sha iew hati, iew sier bad sha Borkulong bad haduh ba ka wah ka la iakynduh ia ka Umtrew, shaduh Lailad bad kan da poi sha Umtrew Byrni ka long ka wah kaba bun dohkha bha-bad ba ki briew ki sngewtynnad ban leit khwai.

Hadien ba la den ia ka Umiam, kitei ki jaka khwai kim long shuh hynrei ia ka wah Umiam-Umtrew shaduh Lailad bad Umtrew bah dang lah ban sumar ia ki lada don da ki nongap kiba ap-pahara ia kane ka wah ban lada na ka wieh tutia, siat bom, shoh khariew bad ban

sumar ban nym pom ia ki khlaw ne ki dieng harud wah. Lada lah ban adong kumne, kine ki wah kin long ki jaka kiba sngewtynnad ban leit kai wah sngewbha ki kynthei khynnah bad ban khwai sngewbha ki rangbah. Ka wah Lai-lad hi shilynter naduh ba iakynduh ka Borku-long bad ka Umtrew haduh Umtrew Byrni ka long ka wah kaba, lada lah ban buh ki nongap kiba thikna ka lah wat ban pynwan ki nong-khwaidoh sngewbha na kylleng ka ri wat nabar ruh bad ka lah ban pynioh jingmyntoi ia ka jylla jongngi. Ynda buh lei lei sa ki ing sah-miet kiba khuid bad ba itynnad bad katto katne ki tiar khwai bad ki rawon traishnong kiba tbit ban long kum ki guide, uno u bym kwah ban leit pynlut katto katne sngi tang ban ioh ka jingsngewbha. Wat ia ka pung Umiam ruh lah ban pynlong ka jaka khwai kaba bha lada don ki nongap kiba biang bad lada mana bym bit ban pyniap dohkha da kaba ket ing ne pynap khwai ba la suh ha u tyllai baroh kawei ka pung. Kumjuh ruh ia ka wah Sumer hadien ba ka la iakynduh ia ka wah Umtrew bad Umtham ter ter. Wat la laden ia ka um bun jaka, na ka bynta ban ioh ding electrik, lah ban pynroi dohkha ha kine ki don um bad kine ki dohkha kin krih lynter ka wah. Nangta, nalor ki doh-kha ba la don lypa lah ban bret symbai shuh shuh sa kiwei pat ki jait dohkha ruh.

Imat ladei ka por ba dei ban da buh ia ka por ne aiom ban sangeh ka khwai doh, kumba leh sha kiwei kiwei ki ri, ym ban shu iakhwai lynter baroh shisnem. Lada lah lei lei ban

pyrkhat ban da ai da ki kynja license ne ki kot jingbit ia ki nongkhwai baroh, da kaba buh dor shityngka ne artyngka shisnem, bad da buh ruh ia ka por bym bit ban khwai, ka dohkha kan roi bha bad ki nongkhwai ruh kin nym bynnud ban siew ia ka bai license, namar kin wan sha ing da ka jingphuhmat ba la khia ki paron.

Lada ki samla Khasi Pnar jongngi kim bang shuh sa ia kane ka khwai doh, ym don jingsngewbha shuh ia ki ban pynlut ia ka por ba lait ne por shuti bad ki lah ban ngam pynban sha kiwei pat ki jingsngewbha kiba mynsaw.

Ka Jatinga

Ka shnong Halflong ka dei ka Hill station hapoh ka district North Cachar Hills jong ka Sorkar Assam. Kane ka shnong ka long kaba itynnad bad ba pyngad bha bad lah ban pyniasyriem ia ka bad kano kano ka shnong Khasi. Lah ban leit sha Halflong da ka surok motor lyngba ka Juwei bad ka Karompani da kaba ryngkang ia ka wah Kupli ne da ka rel na Lumding, lyngba ka Gauhati. Na Lumding sha Halflong ka rel ka hap iaid lyngba arphewar tylli ki tunnel, kata ki lynti rel ba la sam lyngba ia ki lum bad haba ka rel ka iaid napoh kine shu dum hi ngaiñ kum ka miet. Ka tunnel kaba jrong eh ka shim por haduh san minit ia ka rel ban iaid.

Ka lynti na Shillong, da ka surok motor, ka long kaba sngewtynnad bha. Baroh shilynter lynti phin iohi ia ki phlang ba jyrngam, ia ki dieng kseh kiba mih ha ki madan ba jyrngam jong ka ri Pnar bad ki khlaw kiba rben haduh phin da poi ha ka wah Kupli ha kaba dei ban kam ia ka da ki lieng engine ba la pyndait bad ka bur.

Ka wah Kupli ka don ha u pud ka Jaintia Hills ha Meghalaya bad ka Mikir Hills ha Assam. Ka long ka wah kaba heh eh ha ri Khasi - Jaintia. Ka kshaid Yale ka don kham shaneng ka lynti ba kam sha Shiliang bad hajan kane ka wah ka don ka Umshit. Ha u bnai April 1976, ka jingtrei ban pynmih ding electrict na kane ka wah ka la sdang. Ia ki khlaw kiba rben ha kine

ki khappud jong kane ka wah la pom ban peit bniah ia ka jaka kaba bit ban den ia ka wah Kupli bad ban shna ia ki surok ban pynpoi ia ki tiar bad ki kor ki bor. Nangta mih sa ki ïng ki sem na ka bynta ki nongtrei bad ki hospital ban sumar ia kiba pang bad kiba mynsaw. Hadien ba la shong ki nongtrei, la khreh sa ki ïng skul, ki bank ban buh pisa bad ki iew ki hat. Ka shnong Karompani kaba ki dkhar ki ai kyrteng na ka jingdon jong ka Umshit harud ka wah Kupli ka la sdang ban heh bad shlei da ki briew. Hangne ki shna sa ka ïng ban shong kito kiba heh kiba haiñ kiba wan peit ia ka jingiaid ka jingtrei bad na ka bynta kito kiba wan kai. Kane ka jaka ka jngai 120 kilometer na Shillong. Ka jaka ba la pynkhreh na ka bynta ban shna ia ka den um, ki nur um, ki ïng ki sem bad ki surok ka long haduh 400 sq. km. Ka jinglut kane ka jingtrei la kheiñ ba kan long haduh 78 33 lak bad ban pynmih ka bor electric haduh 250 metre watt, kata lah ban pynpoi ding electric sha ki bun ki bynta ba shatei mihngi ka ri India.

Na Karompani (Umshit) ka lynti kali ka iaid lyngba ki them ka Mikir Hills bad poi sha ki khlaw kiba rben. Ha kine ki khlaw ki rieh ki mrad heh kum ki masi prut, ki sier, ki kyndad, ki hati bad ha ki jaka them bad madan ki shong ki 'niangkwang, ki skei bad kiwei kiwei ki mrad. Ki long ki jaka jong ki nongbehmrad. Wat la lah pom shibun ki dieng ki siej hynrei ki khlaw ki dang rben bha. Nangta ka surok ka iaid ia ki madan bajlan bad suki-suki ka kiew sha

Haflong. Ka Haflong ka long ka shnong kaba khleh ki nongshongshnong. Phin shem ia ki Dimasa-Kachari, ki Mikir bad kiwei kiwei ki jaid bynriew ka ri India kiba ia khaii bad ki nongtrei sorkar. Hangne ka don ka ing office ka District Council ba la tei itynnad. Hapdeng shnong don ka pung kaba heh bad ki jaka shong pyngad. Na ka Dak Bangla, lah ban peitkai ia ki lum sha shiliang. Dang step lah ban iohsngew ia ka jingpah sngewsynei jong ka rel kaba iaid napoh ki lyoh. Suki-suki kine ki lyoh ki kiew artet bad ki pra. Kito kiba kiew sha ki lum ki long kum ki jaiñ kiba stang bad itynnad bha. Ka sngi kaba mih dang step ka hap ban sam lyngba ia kine ki lyoh ban pynsyiad ia ka Haflong.

Na Haflong, kumba khadsan kilometre tam ne duna, ka don ka shnong kaba rit kaba ki khot ka Jatinga. La seng ia kane ka shnong da uwei na ki rang ieit parari, U Lakhon Bang Suchiang ha ka snem 1905. U Lakhon Bang Suchiang u la mih na la ka shnong Bataw ha Jaintia Hills District ban leit shong ha ka shnong Borkhola ha Cachar District haba u dang don tang arphew san snem ka rta. U la shong ha Borkhola haduh laiphew snem. Hadien kata u sa leit shong basa ha Jatinga ha ka snem 1895 ryngkat bad lai ing ki paralok U la sah hangto haduh shiphew snem shuwa ba un long u trai shnong bad trai muluk trai jaka ha ka snem 1905. U Lakhon Bang Suchiang u la iap noh ha u August arphew hynriew tarik jong ka snem 1950.

Hadien hadien kiwei pat ki Pnar ki la leit wad jaka rep sha kito ki thaiñ Jatinga bad ki la ioh ban shong shnong hangto. Mynta ha Jatinga hi la don haduh palat khadsan spah ngut ki Pnar bad haduh 170 tylli ki ing.

Ki nong Jatinga ki kren ka Pnar kaba khleh Khasi bad lah eh ban sngewthuh da kaba suk haba iakren ia khana bad ki. Baroh ki nongshongshnong ka Jatinga ki dei ki Kristan bad ka don ka Ïngmane kaba heh hapdeng shnong. Ka don ka Lower Primary School hapoh ka jingpyniaid ka District Council, kawei ka Lower Primary bad kawei ka Middle English School hapoh ka jingpyniaid ka Sorkar Assam. Ka medium ne ktien pdeng ka long ka ktien phareng. Ki jingrep bi kongsan jong ki ki long u sohtrun bad u sohñiamtra. Ki rep ruh kiwei pat ki jaid soh bad ki kait.

Ki Pnar kiba shong ha Jatinga ki long kiba khuid bad suba bha bad ki sumar khuid bha ruh ia ka shnong ka thaw. Harud ka surok ban rung sha shnong u don u mot tei nam da ka dur na shadem haduh khlieh jong u Lakhon Bang Suchiang ban pynneh pynsah ia ka kyrteng jong u kum u nongtei ia kane ka shnong. Ka long kaba sngewtynnad ba don kum kine ki 'riew 'radbah jong ngi kiba pyrkhat ia la ki parabriew. Ka jingkhraw u briew barobor ka long ka jingieit jong u ia la ki parabriew, ym ka jingdonspah ne ka jingdon kyrdan jong u. Ngim tip haduh katno u Lakhon Bang Suchiang u la tur ia ki jingeh ban pynioh ia kane ka jaka ne ka Sor-

kar Assam. Ngim lah ban tip haduh katno u la pynlut ia ka por, ka bor bad ka pisa ha kane ka jingialeh kaba slem. U Lakhon Bang Suchiang um shym pyrkhat eh ia ka myntoi shimet namar u long u briew uba la metiaw hynrei u la ialeh haduh katne na ka bynta la ki briew la jong. Hato kin dang mih mo kum kine ki 'riewradbah bashisha bad ba len lade na ka bynta ka jaidbynriew jong ngi? Ngi sngewburom eh ia u bad u la lah tei lypa ia u mot ka jingburom bad jingkynmaw ia u ha ki dohnud ki nongshongshnong ha Jatinga. La ka pyrthei Khasi Pnar kam pat kyndit bynriew ban pyndonburom ia une u riew radbah, hynrei u hi u la leh ia la ka kam babha ia la ka jaidbynriew, khlem da pynshitom jingmut ia ka iohnong ne iohburom ialade.

Ki don ki jingiathuh khana ba shuwa ba u Lakhon Bang Suchiang bad ki briew jong u kin leit buhai shnong ha Jatinga, la don kiwei pat ki 'riewlum kiba la leit shato. Ki ong ba ki don ki N ga kiba la shna ki sem ban shong bad ban wad jaka rep. Ha kawei ka miet kaba dum lyoh bad ba jur bha ka lyer, ha u bnai September, kine ki Naga ki la iaid bad la ki lynten ban leit sha ing. Kynsan kynsan la wan ka jingsawa bad kaei-re-kaei kaba la thap ia ka sharak ba ki rah bad kine ki Naga ki la ia mareh pynkloi sha la ing. Ka la jia ruh kumjuh ha ka sngi kaba bud. Kine ki Naga ki la ngeit ba dei ka ksuid kaba la leh ia kane bad ki la phet shnong noh. Hadien ba ki Pnar ki la shong hangto ki sa lap ba kine kim dei ki ksuid hynrei

ki dei ki sim kiba her mynmiet ban phet shnong na kawei ka jaka sha kawei pat. Ki 'riewstad ki ong ba kine ki ju her kynhun kynhun bad ki bud ia ka lynti kat kum ka jingshai ki khlur ha sahit bneng. Hynrei ha ki miet bad dum, haba ym paw khlur ha sahit bneng ryngkat ka lyer kaba jur, kine ki sim kiba her da ki kynhun ki kulmar bad her s›kma. Kı noh ruma k›t shaba ki iohi ia ka jingshai dinɀ, ki da tharai ba dei ki khlur. Kumta ki briew ha ka shnong Jatinga, hadien ba ki la tip ia kane, ki ia mih da ka shnong bad iarah dı ki lynten, ki dongmusa ne ki sharak pump ban leıt sha lum ha kiba kum kine ki miet, bad la ki dıeng ne ki w›it bad ia ap miet ha kito ki jaka Haba kine ki sim ki noh pyrshah ia ki jıngshai sharak ne ding ne ki dongmusı ki ju tied ia kine ki sim da ki dieng kiba heh bad kem ia ki. Ki rah ia ki sha ıng ban bam doh. Ki ong ba uwei uwei u ju ioh da ki phew bad ki spah kine ki sim naduh kiba rit kat ki paitpuraw haduh kiba heh kat ki han. Kane ka long kaei kaei kaba sngewphylla hynrei ka long ka jingshisha kaba haduh mynta ki dang jia ha kane ka shnong Jatinga.

Ki Dieng Sawdong ia Ngi

Ka long ka jingshisha ba baroh ki jingthaw ha kane ka pyrthei, kito kiba her sha suiñ ne kiba shong bad par ha ka khyndew ne kiba shong ha um hapoh ka khyndew kin nym lah ban im lada ym don ki dieng. Ki dieng ki pynsngewbha, ki pynitynnad bad pynphuh pynphieng ia ka mariang bad ki ai jingbam ia u briew bad ki jingthaw ba im baroh. Ki dieng, haba shim kyllum, ki trei ki kam kiba phylla bad bakordor bañ iarap ia ki jingthaw U Blei shityllup ka pyrthei. Kiwei kiwei ki jingpynlong, hadien ba ki la iap kim myntoi shuh, hynrei ki dieng ki ai jingmyntoi kumjuh ia ka pyrthei ka mariang bad ia ki jingthaw kiba don ha ka, haba ki dang im bad ynda la khet, pynkyllon ne haba ki la iap.

Ki dieng ki ai ruh ka jingtngen ia ki nongleit jingleit. Uwei na ki Syiem bakhraw ka ri India, U Asoka u la thung bun bun ki dieng harud lynti ban ai jingtngen ia ki nongleit jingleit bad ki briew kiba wan peit ia ka ri India na kiwei pat ki ri ki la lyngngoh ia kane ka jingpyrkhat babha bad ba donburom jong une u Syiem Wat ki mrad khlaw bad ki sim ruh ki ioh ka jaka rieh tngen na ka jingshit jong ka sngi, na u slap bad na ka jingbeh kyrthep ka 'eriong 'erngit. Hapoh ki khlaw barben ki shong ruh ki mrad kiba laiphew jaid, kiba heh bad kiba rit, ki khñiang bad ki kynja bapar bunjaid kiba pynlong ia la ki jaka shong jaka sah. Nangta sa ki syiar khlaw bad ki sim kiba kha pylleng bad

puhkhun, ki ngap khlaw ki kjit ia ki um bathiang na ki dieng syntiew babun jaid bad ki rah ia ki sha ki ksing ha ki synrang maw ban shna ngap bad ki briew ki ioh ban bam. Ki mrad ki im da kaba bam ia ki sla jong ki dieng laiphew jaid, ia ki soh ne ia ki phan ne thied dieng. Ki sim ki im da ki soh dieng ba bun jaid bad da ki khñiang kiba par ha ki. Ki ñianglong kiba sop bad soh ha ki dieng ki pynmih ki thap balieh ba laiphew jaid. Wat ki kpa tymmen jongngi ruh lehse ki im da ki soh ki phan bad ki kait kiba long ha khlaw.

Ki dieng soh kiba ngi thung ha ki kper bad ki bri ki pynmih ki soh kiba bang bad kiba tei bad pynkhlaiñ ia ka met u khun bynriew. Na ki soh kiba pher bapher ki shna ia ki umsoh bad shalan ia ki sha ki jaka kiba jngai, ki bym ju thung soh ba kin ioh dih. Khamtam ha ki jaka ba shit jong ka ri dkhar, ka umsoh ka pyntngen ia ki briew. Ha Meghalaya ruh, namar ka jingbun jong ki soh, la plie mynta ha Byrni ia ka Karkhana shna umsoh bad lada lah ban pyniaid bha kan wallam ka spah ia ka ri jongngi bad ka jingmyntoi ia kito kiba rep soh.

Na ki dieng ba ngi da thung khnang ngi ioh ia u kynphad bad u ksai ban pynsyiad bad pynkup pynsem ia ngi; ia u rui, 'ñiuhkseh bad u sñiuh snepkor ban pynjem met ia ngi haba ngi pyndonkam ia ki ha kaba suh ia ki nep, ia ki kushon bad ki jaka shong jongngi; ia u sIasha, u cocoa, u coffee, ka shini ba ngin ioh ki jingdih bad ki jingbam kiba bang; ia u rubber bad

ka jri ban pyndonkam kum ki tyre motor, aeroplane, ha ki karkhana heh, ki hospital bad ha kaba siang surok bad kiwei kiwei; ia ki rong ban ai ia ki-jaiñ bad ia ki ksai; ia ki jingiwbih ba ngi pyndonkam man ka sngi. Ha kine ki juk mynta, ki pyndonkam ia ki dieng ha kaba shna ia ki trai juti bad khongdong ban kham jrong ka rynieng.

Ki dieng ki pynmih bun ki jaid dawai. Nalor ki dieng kwinaiñ na kaba ngi ioh ia ka kwinaiñ ne ka dawai khieshoh, ki don ruh kiwei pat ki jaid dieng kum ka diengsohpdung bad ka snep sohpieng kiba iarap ia ka pang pynhiarkpoh; u sohkhyllam khlaw uba iarap ia ka pang suhot; u sohmyntaiñ ia ka pangkhmat; u soh kwit uba ngi pyndonkam haba kyllan ia kiba pangshit; u sharita ia ka pang khieshoh; u diengnub uba pynmih ka nub kaba pynjah ia u ñiangthylliej; u sohlap uba pynjem ia u ñiang dait bad kiwei kiwei ki jaid dieng kiba ki soh bad ki sla jongki ki long ki dawai kum ka 'laryndia u 'lakud, u 'lanai, u slasohpyriam, u slasohmad, u jaiur.

Na ki dieng ngi ioh ruh ia u sohmarit, u long, u lashi, ka sisia, u latyrpad kiba pynbang ia ki jyntah kylla jongngi.

. Nalor kitei baroh, ka long kaba donkam ban kynmaw ba ki dieng ki bat ia ka um ha ka por slap bad ki kynshew ia ka ba kan tuid suki bad pynmih ki umpohliew bad ki wahduid ba ngi-dih bad kine ki um ki tu'd lyngba ka khyn-

dew kaba rkhiang ban ai um ia ka. Nangta pat ki dieng ki pynlong ia ka lyer kaba khluid ba kan pynngad ha ka por shit ban ai ka jingsyiad ha ki por khriat, ka lyer kaba beh na ki diengkseh ka lah wat ban pynkhiah ia kito kiba pangtor bad kum kine ki nongpang ki ju leit sah sha ki jaka ba bun ki diengkseh ban ioh koit na ki jingpang.

Ki dieng ki ai jingmyntoi ruh ia u briew hadien ba la pom pynngat ia ki, haba dei ban leh kumta, ban pyndonkam ia ki na ka bynta ka jingbit jong u briew. Wat ki tnad kiba la iap ki ai iangi ka jingsyaid ha ki ing ki sem bad ia kito kiba shong ha ki jaka khriat bha. Ki don ki briew kiba sahmiet sha lum sha wah na ka bynta ki kam bapher bapher jongki bad lada ym don dieng kim ioh ka jingsyaid bad ki lah ban iohpang ruh Ka diengiap ka iarap ia u khun bynriew, khamtam ha kito ki jaka kyndong kum sha ki thaiñ jong ngi, ban pynih ia ki jingbam jongngi kum ka ja, ka doh, u jhur, ka dohkha, u phan, u phankaro, u phandieng, u krai, u rymbai, ka shriew, u riewhadem bad kiwei kiwei ki jingbam kiba ngim lah ban bam im ia ki. Nangta ha ka por tlang, ngi pynkhluid ia ka um ban sum ban sait.

Da ki dieng ngi shna ia ki ing ki sem kiba itynnad, ki shuki ki miej, ki almari, ki jingthiah, ki synduk bad ki jingput jingtem kiba bunjaid. Da ka dieng ki shna ruh ia ki lieng, ki jhad bad ki kali kulai masi. Ki dieng kiba eh ki iaid kam ruh ha kaba shna ia ki slipper ne ki line rel.

Ngi shna na ki dieng ia ki tiar kiba ngi pyndonkam ha ka rep ka riang kum ia ka lyngkor, ki 'pingwait, 'pingsdie, 'pingmohkhiew; ia ki tiar trei kti kum ki jingbat tyrnem, tari, paiñtali, kurat, rynda, ia ki kor thaiñ jaiñ, kor thir ksai bad ia kiwei kiwei ki tiar. Wat ia ka kotsada ba ngi thoh ngi tar, ki kot khubor bad ki kot song ne kot leit bar ruh ngi ioh na ki dieng.

Phi ju pyrkhat ba wat ynda ngi la iap ruh, ngi donkam ka dieng ne siej ban shna ia ki synduk ne krong ban buh iangi shuwa ban tep ne ban thang? wat ia ki syrwiang ne pansngiat syntiew kiba ngi shna kyrpang ban leit buh ha ki lum jingtep ne ha ki jaka buh jingkynmaw ruh ngi thaiñ shwa da ki dieng bad sa bynrap da ki syntiew bad ki sla diengkseh ban itynnad bad iphuh. Ki diengduh kiba kito kiba la kham tymmen ki rah ban kyrshan ne iarap ia ki ha ka hiar ka kiew ruh la shna na ki jaid dieng kiba eh kum ki diengsohphoh khasi bad kiwei kiwei. Ha ka pyrthei ialehkai ruh ki shna ia ki dieng hockey na ki dieng sohphan bad kiwei kiwei ki jaid dieng bad kumjuh ia ki dieng ban ïa tied cricket, badmynton, tenis bad kiwei kiwei. Ki tiar ialehkai ki khynnah kiba bun bah ki shna na ki dieng. Nangta ngi shna sa ïa ki thlong, ki synrei, ki ksing ki nakra wat ia ki budam kiba itynnad na ki dieng.

Ki dieng kum ki paralok jongngi ki ai ruh iangi ki jingmyntoi kiba ïadei bad ka jinglong

jingim jongngi ha kane ka pyrthei. Uwei u nongthaw jingrwai u ong ba um ju iohi ia kawei pat ka jingitynnad kaba palat ia u dieng.

Nalor ba ki dieng ki ai jingmyntoi ia ngi ki briew, ki dieng da ka jingim jongki, ki hikai iangi ban long kiba iaishah ne ban don ka mynsiem kaba shynrang ban ieng pyrshah ia ki jingeh baroh bad ban nym pyndem wat bunsien la dei ban mynsaw. Ki dieng ki shah ia ka 'eriong, 'erngit, u 'lapbah, u phria, u thah, ka ior bad ia ka jingshit kyrang ka sngi. Kine baroh ki shoh ki tangon ia u dieng hynrei u iaishah. Wat la ka tnad jongu ka kheiñ noh bad ki sla jongu ki hap lut baroh, u dieng u ieng triang kum u 'riewrangbah bashisha bad u sdang ban sei pat da ki sla kiba thymmai. I Babu Soso Tham haba i rwai ia u dieng Eucalyptus ha ka Duitara ksiar jongi i ong—

Ka sngi ha nga ka shat,
Ka lyer ia nga ka shoh;
Sha suiñ ki pyar ki tnad,
Ki thied ki suh shapoh.
Marwei nga long ha khlaw,
La tang marwei nga mih,
Ki jingpyrkhat bakhraw,
Hapoh jongnga ki khih.
Kyndit ka tnad ka kheiñ,
Baroh ka shnong ka smiej;
Dei ia u rangbah keiñ,
Ki briew baroh ki ieit.

Dei ha u rangbah keiñ,
Ka shong ka mon bajwat;
Ia u phi lah ban beiñ,
Hynrei kumno phin rat.
Kum u nga dei ban leit,
Ngan pat rangbah ruh jraiñ;
Ko khun ka shnong, ha peit,
Kum nga ieng rangbah jwaiñ.

Ki dieng ki hikai ruh ia ngi ban long kiba myntoi ia kiwei pat. U dieng u sei ki sla kiba jyrngam bad ki syntiew bad ki soh ban pynsngewbha bad ban pynitynnad ia ka pyrthei. Haba ngi kheit ia ki sla ne ki syntiew jongu, um ju kynran. Haba ki mrad ki bam ia ki sla jong u, u sei pat da kiwei. Haba ki sim ki puh noh ia ki soh ne haba ki briew ki kheit noh ia ki soh na u, u sei pat da kiwei. Wat lada la khoh noh ia ka snep jongu ban myntoi kiwei bad u long lyngkhuid, kum u dieng sisia ne haba la pruid ban shim noh ia ka dud na ka snep jongu kum u dieng rubber ne dieng jri lane haba la oh ia u da ka wait ban ioh ia ka khleiñ na u kum u diengkseh Wat lada kawang maw ban hap ki soh, ki sla bad ki tnad rit ruh, u dieng u shu shah. U dieng um ju ainia hynrei u shah bad u ieng kumjuh kum u riewrangbah bashisha. Ki syntiew jongu dieng ki ai ki jingiewbih ia ki paramarjan jongu bad ia baroh kiba iakynduh bad u.

U dieng u ai jinghikai ia ngi ruh ban long kiba kloi ban iarap ia kito kiba don hapdeng ki jingjynjar. U ai jaka rieh ia ki sim bneng, u

shah ia ki mrad khlaw ban shong ha trai jongu bad ban kyrshut ia ki met jongki ban jah dait haduh ba ialade un da phler bad mong. U ai jaka rieh ia ki briew na ka jingshit ka sngi, na u slap bad na ka 'eriong 'erngit U shah sngewbha ia u briew wat ban shna ïng halor jongu.

U dieng u long uba kloi ban iada ia kiba rit ne batlot bor. U shah sngewbha ia ki khñiang kiba rit ban shong bad rieh ha ki sla jongu; ia dkhiew bad ia ki kruiñ ban shna ïng ha u. U iada ruh ia ki dieng bniap kiba don hapoh jongu na u 'lapbah, u thah, ka ior bad na ka sngi ba khluid tyrkhong da kaba shah ialade khnang ba ki kin lait. Katno sien ba ki briew ki la lait im na ka jingbeh pyniap ki mrad khlaw da kaba kiew halor ki dieng. Ki diengbeh ki kah ia ki diengrit kum ha ki kper slasha, ki kper dieng rubber ne dieng coffee khnang ba ka sngi kan nym ioh ban pyñiap tyrkhong ia ki.

U dieng u long uba lah ban ia-im ia-sah lang bad kiwei pat ki jaid jingthung bad u bym bishni wat lada kita kiba u iaim iasah lang, ki kham ioh jingmyntoi ne jingiaroh bad wat lada ka pyrthei kan nym kheiñ burom ia u. U dieng u ai jingiarap, ne u kyrshan ia ki jingthung kiba tlot bor bad u bsa ruh ia ki. U shah sngewbha ia ki thri ba kin thaiñ ia u, ia u tympew, u sohmarit bad kiwei kiwei ki jaid dieng ba kin pur ha u namar khlem ma u kin nym lah ban long bad ban heh ban san. Ki syntiew dieng ki ioh ka jingbam na u lymkumta kin nym lah ban im bad ban phuh itynnad ha ki khap tnad jongu.

Nangta u dieng u hikai ruh ia ngi barobor ban long kiba shaniah ha U Trai Uba la thaw ia ngi bad ban pan na U ka jingiarap bad ka bor ban ialeh ia ki bor jong kane ka pyrthei bad ban ym shaniah ha la ka jong ka bor.

U nongrwai Salm u ong:

Suk uta u briew u bym iaid ha ka jingiasylla ki bymman, lymne ubym ieng ha ka lynti ki nongpop, lymne ubym shong ha ka jingshong kiba rkhie beiñ.

Hynrei uba ka jingsngewbha jong u ka ha ka hukum U Trai; bad ha ka hukum jongU u pyrkhat synñia sngi.

Te un long kum u dieng ba la thung harud ki wah um, uba sei la u soh ha la ka aiom, uba ka sla jongu ruh kam tlor noh; bad kaei kaei ruh kaba u leh kan man bha.